

د پښتو ژبې نندې مسألې

د پښتو دوئلې او منلې بابا (لوی استاد - علامه حبيبي)

د عالمانه نظریو په رڼا کې، انتقادي خبرته

لیکوال: محمد هارون خیل شعشي

Ketabton.com

لندن، ۲۰۰۷ میلادي کال

الله أكبر
الحمد لله
الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
أن هدانا الله

د کتاب پېژندنه

|||||

کتاب :: د پښتو ژبي نښې-مسألې

د پښتو د وتلي او منلي بابا (لوی استاد- علامه حبيبي) د عالمانه نظريو په رڼا کي، انتقادي څېړنه

ليکوال :: محمد هارون خپل شعشي

چاپکال :: لندن، ۲۰۰۷ ميلادي کال

کمپوز / ډيزاين :: خپله ليکوال

اهدأ

د پښتو ژبي د ننيو مهمو مسألو په اړه دا کوچنی کتابگوټی، د افغاني فرهنگ د تر ټولو لوړ لیکوال او څېړونکي (لوی استاد - علامه عبدالحی حبیبي) سپېڅلي اروا ته وړاندې کوم، چي پاخه او نوبستگر علمي اثار به یې، تل تر تله د بی شماره لیکوالو او څېړونکو د لاري مشال وي .

محمدهارون خپل شعشي

د چاپ ټول حقوق له لیکوال سره خوندي دي دانلان چاري بېنوا ويب پاڼه

مخکنی خبري

د لوی خدای په نامه

زه په یوه سوچه پښتني کورنۍ کې زوکړی يم . د لوی او مهربان څښتن له برکته او د خپل فاضل او عارف پلار په زیار مي، په کورني چاپېر کې تل د پوهي او څېړني خورا په زړه پوري اثار موندل کېده . دا هم د هغه بې ساري غني او سخي ذات پېرزوينه وه، چې له کوچني والي څخه مي د دې مادي نړۍ تر هر نعمت له کتاب او قلم سره ډېره مينه لرله . د ښوونځي کتابونو به مي د زده کړي او پلټني تنده نه ماتوله، نو ځکه به زياتره د بېلابېلو ورځپاڼو، مجلو او کتابونو په لوست بوخت وم . په پيل کې مي د نورو ژبو په پرتله، له خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي (پښتو) سره مينه او څو ب ډېر زيات ؤ . د ځينو پخو او پياوړو پښتنو ليکوالو د خوړو ليکنو خوند مي تر اوسه هم له زړه نه وزي . باور وکړ، چې د ځينو ليکوالو خوړو علمي مضمونونو او داستاني اثارو به د کهرېبا په څېر په ځان پوري موبلولی وم ؛ يوگړی به يې بلي خوا ته نه پرېښووم . ښه مي په ياد دي، چې ځيني رسالې او کتابگوټي به مي هيڅکله دوهمي ورځي ته نه پرېښوول ؛ په دوبي کې به کله په خونه او کله به د باندي د تاکانو تر يخ سيوري لاندي، په داسي جوش او جذبه د هغو په لوستلو اخته وم، چې د دونيا ټولي ښې او ښادۍ به مي هېرې وې . د مني او ژمي په پيتاوي کې به مي هم، د داسي اثارو په لوستلو سره د زړه گرمي لا زياتيده؛ خو له بده مرغه په پښتو کې د داسي ليکنو او اثارو شمېر له لويه سره ډېر لږ ؤ ؛ او هغه په دې، چې له يوې خوا د زمانو ډول ډول ناخوالو زموږ د لرغوني او سپېڅلي پښتو ډېر ارزښتناک او گران بيه اثار له خاورو سره خاوري کړي دي؛ او له بلي خوا ځينو بې دردو پښتنو واکمنانو هم په خپلو ناسمو سياستونو سره، د خپلي سپېڅلي ژبي او اصيلو دودونو پر ځای، د نورو ژبو او فرهنگي ميراثونو، روزني او پالني ته ملاوي تړلي وې؛ او تر اوسه پر دې پله پل ږدي . تاريخ شاهد دئ، چې د دې خاوري د ننگ او ناموس په ساتنه کې، تر هر چا مخکي د اتلو او زړورو پښتنو ويني توی سوي دي؛ او لا پسي توييږي؛ خو په ډېر تأسف سره چې د هيواد زياترو سياسي حاکمانو يې لرغوني او وياړلي ژبي ته ، د دوهمي درجې ژبي په سترگه کتلي؛ او لا کتل کيږي . دې بې رحمانه چلند، پښتو له ښارونو او مدني ژوند څخه ليري په غرونو او رغونو کې ايسار کړې وه ؛ د ودي او پرمختگ ټولي لاري يې بندي سوي وې . د همدې دلایلو له مخي، ناڅاپي نه ده چې پښتو اوس له ادبي او علمي اړخه، ډېره خواره او نېستمنه پاته سوې ده . . .

که څه هم نن سبا په پښتنو کې د خپلي لرغوني ژبي او پښتني رواجونو د را ژوندي کولو مينه، تر بل هر وخت ډېره سوې ده؛ مگر د پښتو د ودي او غوړېدو په لار کې پېچلومي او کړاونه تر پخوا نه دي لږ سوي . د بې شماره ستونزو او رېږونو له ډلي څخه يوه مهمه ستونزه د **؟ معياري ؟** او **؟ سوچه ؟** پښتو په نامه د ځينو پښتنو ژورناليستانو، شاعرانو، ليکوالو او پوهانو افراطي هلي ځلي دي، چې زموږ د مندو او پلرونو ساده، اسانه او خوږه پښتو يې په يوه زموخته، پېچلي او کړکېچنه ژبه اړولې ده . د هري ورځي په تېرېدو سره د پښتو په وينگ او کښنگ (شفاهي او

تحریري بڼه) کي، توپیر مخ په ډېرېدو دی. دې کار د ژبي طبيعي ښکلا، اساني او خوږوالی تر ډېره ځایه له منځه وړی دی؛ پښتو نه یوازې د دې ژبي بهرنيو مینه والو ته د ریاضي او فزیک تر فارمولونو گرانه سوې ده؛ بلکې مور ټول پښتانه هم د **❖ معیاري** **❖** او **❖ سوچه** **❖** پښتوله ناوړو اغېزو خلاص نه یوو. ځینو بې پلټني او څېړني په چټکۍ سره د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړولو ته پونده ورکړې ده؛ هر څه چې یې پر دماغ ښه ولگېږي، سمډلاسه یې د نوي لغت او نوي اصطلاح په نامه را باسي؛ او بیا یې د خپلو سیاسي ملگرو، شخصي خواخوږو او شاگردانو په مرسته په بېلابېلو مطبوعاتي وسیلو کي د پخو کابو او وروستیو پرېکړو په توگه خپروي؛ ځیني د ټولنیزو ژوند د مسلطو قوانینو، په تېره بیا د کلیماتو د مرگ او ژوند د قانون پر خلاف، په تکلف او تصنع سره کوشن کوي، چې هر څه د امیر کروړ په ژبه و وایي او ولیکي؛ ځیني نور بیا یوازې د خپلي خوشي لرغونو او وضعه کړو ټکو یو بد خونده کیچرې د **❖ معیاري پښتو** **❖** په توگه ټولني ته وړاندي کوي؛ او له هر چا څخه په کلکه غواړي، چې په پټو سترگو یې ومني؛ او خپرولو ته یې ملاوي وټري.

د خلگو په ژبه او نورو اصیلو فرهنگي میراثونو دا چپه غوبل، په واقعیت کي د هغو کسانو له خوا کیږي، چې له یوې خوا ځانونه د پښتو ژبي او پښتني دودونو سرسپارلي ساتونکي گڼي؛ او له بلي خوا په ډاډ او جرأت سره ادعا کوي، چې د پښتو ژبي، ادب او تاریخ په څېړنه کي هیچیري تر دوی لوړ علمي او مسلکي مقام نسته؛ نو ځکه پر هر هغه چا د جهالت او بې سوادۍ ټاپه وهي، چې د دوی پر هر ناسم او ناسره نوښت د انتقاد گوته نیسي. د هیواد مطبوعات او د بېلابېلو تعلیمي او تحصیلي مؤسسو د زده کړي کتابونه خوځه چې د شعر رنگارنگي، لطافت او نوښتگري هم د **❖ معیاري** **❖** او **❖ سوچه** **❖** پښتو له شر او ناوړه اغېزو خوندي نه ده پاته. سربېره پردې، د دې افراطي غورځنگ پلویانو له څو کلونو راهیسي کرار کرار دې خبري ته هم لستوني را نغښتي دي، چې د پښتو گرده پخواني اثار هم د خپلو جعل کړو معیارونو پر بنسټ له سره چاپ کړي؛ او په دې توگه د پښتو ژبي او ادب په تاریخ کي، د بېلابېلو لهجه یي توپيرونو او ځانگړتیاوو ټولي نښي نښانې له منځه یوسي؛ په بله وینا هر څه له امیر کروړه تر دې دمه، د خپلو ناسمو معیارونو په خوم (خم) کي ورنگوي؛ د مثال په توگه هر چیري چې د **❖ سو** **❖** او **❖ سي** **❖** ټکی وگوري، سمدستي یې په **❖ شو** **❖** او **❖ شي** **❖** اړوي. همدغه راز د **❖ څلرم** **❖** او **❖ نونسم** **❖** په څېر ټکي بې هیڅ پلټني او گروېږني په **❖ څلورم** **❖**، **❖ نولسم** **❖** او داسي نورو بدلوي؛ اما په دې عیني واقعیت ځانونه نه خبروي، چې د خدای بخښلو شاعرانو یا لیکوالو له سلو پښتو څخه یو پښت هم د دوی په شان پښتونه ویل او نه لیکل. همدا اوس د احمدشاه بابا، پیرمحمد کاکړ، شمس الدین کاکړ او نورو له شعري دیوانونو څخه رانیولې د لوی استاد - علامه عبدالحی حبیبي، منلي شاعر او لیکوال - استاد عبدالرؤف بېنوا، فاضل استاد - علامه عبدالشکور رشاد او ځینو نورو شاعرانو، لیکوالو او څېړونکو له لوړو ادبي او علمي اثارو سره همداسي لوبې کیږي.

له دې کبله د ارياني (حیراني) خبره نه ده، چي نن سبا د پښتو په هغو اثارو کي، هيڅ خوند او خوږوالی نه لیدل کیږي، چي د ❖ معیاري ❖ پښتو په اومه او کرغېرن رنگ لړل سوي وي. د ❖ معیاري ❖ او ❖ سوچه ❖ پښتو په نامه دغو بې ځایه او بې گټي کونښنونو زیاتره پښتانه دې اړ کړي دي، چي د خپلو ذوقی او علمی اړتیاوو د لیري کولو په مقصد نورو ژبو له هغې ډلي څخه پارسي او اُردو ته مخه کړي. د داسي پښتنو شمېر لږ نه دي، چي له نورو تېرونو سره د دوستۍ او خېښۍ په وجه اوس په کورونو کي پارسي یا اردو وایي؛ خو د زړه له کومي هیله لري، چي د خپلو پلرونو او نیکونو په خوږه ژبه لیک او لوست زده کړي. لیکن په خواشینۍ سره د ❖ معیاري ❖ پښتو پلویانو، زموږ د پلرونو او نیکونو خوږه پښتو اوس دونه پېچلې او گرانه کړې ده، چي نه یوازي یې هغوی زده کړي ته زړه نه ښه کوي؛ بلکي زموږ په څېر سوچه پښتانه یې هم له ډېرو رېرونو او پېچومو سره مخامخ کړي دي.

دغو ټکو ته په پام سره مي، له ډېرو کلونو راهیسي په زړه کي وه، چي د پښتو د بې خونده کولو او گرانولو پر دغه ناسم بهیر څه ولیکم؛ او په دې توگه د خپلي اسانه او خوږې ژبي په خوندي کولو او روزلو کي خپله ونډه واخلم. له نېکه مرغه تر ما مخکي زموږ د هیواد تکړه لیکوال او څېړونکي، ښاغلي محمد معصوم هوتک، د یوې پراخي لیکني په ترڅ کي، د معیاري او سوچه پښتو پر ځینو مهمو اړخونو علمی او مستدلي څېري وکړې، چي د ❖ معیاري پښتو ❖ د ځینو ټپکه دارانو له ناوړه غبرگونونو سره سره یې، د پښتو ژبي په پراخو کورنیو او بهرنیو مینه والو کي پراخ هرکلی را وپاروه (عمر دې ډېر او قلم دې غښتلی وي).

په دې لنډه لیکنه کي، چي اوس ستاسي درانه حضور ته وړاندي کیږي، د معیار او معیاري ژبي پر بېلابېلو اړخونو او د ژبي د سوچه تابه پرڅو اړخيزي څېړني سربېره، په ننۍ پښتو کي د ځینو التباسونو او ناوړه ترکیبونو د څو بولگو او په پای کي د پښتو ژبي د ریښتني بشپړتابه په باره کي، ځیني تحلیلي او انتقادي خبري سوي دي.

په دې خاطر چي په افغانانو کي د اثارو علمی کره کتنه تر ډېره حده نوی گام او نوې پېښه ده؛ او ډېر ځله یې د علمی نقد اصلي هدفونو ته د خدمت پر ځای، د لیکوالو او څېړونکو تر منځ راز راز تړبگنیو ته لاره هواره کړې ده، نو ځکه مي قصداً وپتېيله، چي په خپلو ماتو او گوډو خبرو کي، د هیچا پر لیکنه او نظریه مستقیماً گوتنه و نه نیسم. د طرحه سوو مسألو په څېړنه او شننه کي مو د خپلو دلایلو د لاروښانولو او استناد له پاره مو ځای ځای د افغاني فرهنگ په تېره بیا پښتو ژبي او ادب د وتلي او منلي بابا، لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي، ځیني ویناوي او نظریې هم د یوه باوري سند او دقیق محک په توگه وړاندي کړې، چي پر ژبپوهني او ادیبپوهني سربېره د ټولنپوهني او فلسفې له اړخه هم خورا لوی ارزښت لري. د پښتو ژبي ټول کورني او بهرني مینه وال په ډېري اسانۍ سره کولای سي د برهان المحققین، لوی استاد علامه حبیبي، د عالمانه او مستدلو نظریو په رڼا کي، زموږ د لرغوني ژبي او شتمن فرهنگ په اړه هر سم له نا سمه بېل کړي.

ښايي ځيني ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي د دې انتقادي طرحي له ځينو برخو او ځينو ټکو سره پوره هوکړه ونه لري، چي دا کار په علمي څېړنو کي څه نوې او عجب خبره نه ده . سره له دې هم له ټولو درنو پوهانو او گرانو لوستونکو څخه په درناوي هيله کوم، چي د دې ماتي گوډي ليکني په ټولو برخو کي د ناپوهۍ، کمزوري استدلال او نارسا بيان له امله د دې عاجز پر تېروتنو او نيمگړتياوو سترگي پټي کړي؛ او په خپلو لوړو نظريو او علمي څېړنو سره د هغو په بشپړتيا کي برخه واخلي . د دې ليکني اساسي مقصد هم دا دى، چي گرده پښتانه ژبپوهان، ليکوال، څېړونکي، شاعران او صاحب نظران بايد د ساده کولو، اسانه کولو او لا په زړه پوري کولو له لاري، زموږ د وياړلي ژبي (پښتو) د ودې او پراختيا له پاره نه ستړي کېدونکي او پرله پسې هڅي وکړي . په بشپړ باور سره، هيڅوک د دې خبري په سموالي او کره والي کي شک نه لري، چي يوازي د اسانۍ، سادگۍ او پوخوالي له لاري کولای سو، د هيواد په دننه او بهر کي د پښتو ژبي د مينه والو لمن پراخه کړو؛ او په دې توگه د دې لرغوني او سپېڅلي ژبي د لارمختيا او غوړېدو په لار کي ارزښتناک گامونه پورته کوو.

معيار او معياري ژبه څه ته وايي؟

د معيار عربي ټکي د عين په زېر سره د **عيار** له کليمې څخه اخيستل سوی دی. په لغت کې اندازې، گچي، مېزان، مقياس، پېمانې، ثابت او منسل سوي ماډل، د سرو او سپينو زرو د پېژندلو ډبري (محک) او ترازو، د توپک د ميل بر (سور)، نورم، قاعدې، اصل او داسي نورو ته ويل سوی دی، چې معايي رپې د جمعي حالت دی. په انگرېزي ژبه کې د معيار له پاره، د "Standard"، "Touchstone"، "Guage"، "Calibre"، "Norm"، "Measurement" ټکي کاروي (عميد ۳: ۲۲۷۹)، (Wher 661) او (Robinson 1371) په هندي او اردو ژبو کې، همدا عربي ټکي د **مايار** يا **معايار** په بڼه ادا کوي.

معياري ژبه، د ويلو او ليکلو هغه بڼه ده، چې زياتره لوستي او پوه کسان يې کاروي؛ او د زياترو خلکو له خوا د ژبي د سم او کره ډول په توگه منله سوې وي. دا ډول ژبه له ښوونځيو او پوهنتونو څخه نيولې بيا تر ټولو دولتي ادارو، قضايي اورگانونو، د چاپ او خپرولو په ټولو مؤسسو، ټولو رسمي ليکنو او ويناوو، حقوقي او تجارتي چارو کې کارېږي. په دې توگه، معياري ژبه په حقيقت کې ديوې ژبي د لغتونو، اصطلاحاتو، ترکيبونو، تعبيرونو، محاورو، گرامري قاعدو او ځينو نورو ژبنيو جوړښتونو له منځه تر ټولو غوره سوي او چان سوي شکل ته وايي. په پښتو کې هم معياري ژبه د ويلو او ليکلو هغه متحده او غوره سوې بڼه ده، چې د پښتنو د هري لهجې ويونکي يې په ويلو او ليکلو کې هيڅ ستونزه او کړاو ونه لري؛ هر چا په خوښۍ او خوشالۍ سره منلې وي.

شک نشته، چې ژبه هيڅکله په څو مياشتو او کلونو کې د معيار تر مقامه نه سي رسېداي. د دې کار له پاره اوږدو او پرله پسې کوشښونو ته اړتيا ده، چې چټکتيا او کراري يې د ټولنيز ژوندانه په بېلابېلو بدلونونو پوري اړه لري. په راتلونکو څپرکو کې د معيار او معياري ژبي پر بېلابېلو اړخونه يوه لنډه کتنه کوو.

د معيار ټاکلو اړتيا

لکه څنگه چې پوهېږو، په ټولنيز ژوندانه کې د يوه مقصد له پاره د بېلابېلو معيارونو کارونه، ډول ډول ستونزي او کړاوونه پيدا کوي؛ د مثال په توگه په کندهار او شاوخوا سيمو کې د يوه سپر وزن له هغه سپر څخه په تول کې ډېر فرق لري، چې په کابل او ځينو نورو سيمو کې باب دی. دغه راز، د کندهار من د کابل او ځينو نورو سيمو له منځه څخه په وزن کې ډېر بېلوالی لري. په انگليستان کې تر اوسه د پيسو واحد او تقريباً يو پاوي وزن ته پونډ وايي. داسي التباس او گډوډي د سودا کولو پر مهال هر چا؛ په تېره بيا بهرنيانو ته لوی مشکلات پېښوي. کله چې له دوکاندار سره د ځينو شيانو د اخيستو په اړه خبره کېږي، څوک په اسانۍ نه پوهېږي، چې د پونډ په يادولو سره وزن ته اشاره ده که پيسو ته. د لته د بېلابېلو خلکو تر منځ د ډول ډول پيمانو او تولونو په باره کې

د یوې کوچني واقعي کیسې یادونه بې گټې نه ده . یو وخت د کندهار د سیمې یوه پردېس په کابل کې له یوه دوکاندار څخه د یوه سپر بورې د اخیستو غوښتنه وکړه. پلورونکي د بورې مرتباني ته وکتل او د بڅښني په غوښتلو سره یې ورته وویل، چې یو سپر بوره نه لري . کندهاری اخیستونکی د دې خبرې په اړوندو سره غوسه سو . ده ویل : **◆** زه فقط یو سپر بوره غواړم؛ خو دوکاندار وایي زه یو سپر بوره نه لرم . **◆** په حقیقت کې دواړه سم رغېده؛ ځکه چې له یوه سپر وزن څخه د کندهاري پېرېدونکي (خریدار) مقصد یوازي یو کیلو بوره وه؛ چې په مرتبانه کې تر هغې ډېره مالومېده؛ خو کابل مېشتي دوکاندار د سپر وزن داوو کیلو په مانا پېژنده . دې خبرو ته په پام سره دا نتیجه اخلو، چې د ژوندانه په هره برخه کې د عام او واحد معیار ټاکل، ډېرې غلط فهمۍ او پېچومې له منځه وړي.

د ټولنیز ژوند په هره برخه کې، د مختلفو مقیاسونو او پیمانو په څېر، د یوې ژبې د بېلابېلو لهجو تر منځ ډول ډول توپيرونه هم ، د هغې ژبې د ودې او پرمختګ په لاره کې راز راز خنډونه او ځنډونه پیدا کوي . د تلفظ او لیکدود په چارو کې بېلابېلي ستونزې، پر ښوونه او روزنه سربېره د ټولنیز ژوند ټولو گډو ارمانونو ته د رسېدو لاره ډېره گرانوي؛ نو ځکه د هرې ژبې د ټولو لهجو د لغوي، اصطلاحي، ادبي او علمي زېرمو را غونډول؛ او د پیاوړو څو اړخیزو اړیکو له لارې د یوې بشپړې کره او معیاري ژبې پر لور هڅه، په ریشتی سره لوی او ارزښتناک کار دی.

د بشر د تاریخ لوړې او ژورې د دې انکار نه منوونکي حقیقت ښکارندوی دي، چې د هرې ټولني په سیاسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي ژوند کې هر اړخیز بدلونونه په خپله د نوو معیارونو د ایجاد شرایط او امکانات برابرې؛ مثلاً د اروپايي ټولني (European Community) او بیا اروپايي اتحاديې (European Union) په جوړېدو سره، اوس د اوویشتمو هیوادو د ژوندانه په زیاترو برخو کې، خورا ژور او په زړه پورې معیارونه را منځ ته سوي دي . د دغو هیوادو وگړي د یوبل هیواد ته د سفر پر مهال وېزې ته اړتیا نه لري؛ د پیسو د خورا ډېرو واحدونو پر ځای د **◆** یورو **◆** په نامه نوی پولي واحد غوره سو؛ او د سیاسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي ژوند په ډېرو ډگرونو کې داسې نوي اصول او معیارونه را منځ ته سول، چې د ټولو منشأ او رېښه د نړیوالو اړیکو په تیره بیا همدغو اروپايي هیوادونو او سیمې په ډول ډول بدلونونو او پرمختګونو کې نغښتې ده . په دغه راز بدلون او اوښتون کې انسانان ستره او مهمه ونډه لري . انسانان د تکامل له اړتیاوو سره سم د خپل ټولنیز ژوند مادي او مانوي (معنوي) شرایط اړوي . دا نوي شرایط او حالات په خپل وار سره د نوو بدلونونو لاره هواروي . ترڅو د ژوندانه په مادي او مانوي شرایطو کې د پام وړ تغییرات رانه سي، د نوي غوښتنې یا نوي معیار تحقق گران او حتا نا ممکن کار دی؛ ځکه نوي پدیدې او معیارونه، د انسانانو، ژوو، بوټو او نورو ژوندیو موجوداتو په شان، د خپل پایښت او ودې له پاره د خاصو شرایطو غوښتنه کوي . په دې ډول گورو، چې د ژوندانه په هره برخه کې د معیار جوړول یو کمپیوټري یا مېخانیکي عمل نه دی، چې د یوه کلک

په کولو يا د يوه سويچ په کښېکښلو سره را منځ ته سي . بالعکس د هر معيار رامنځ ته کول او برياليتوب يو تدريجي او تکاملي بهير دى، چي دانسانانو له بېلابېلو اړيکو او پر له پسې گډو هڅو سره نېغ په نېغه تړاو لري .

د پښتو ژبي په ليکدود او نورو برخو کي، د نوو معيارونو د غوره کولو مسأله هم بايد د ټولني سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي بدلونونو ته په ژوري پاملرني سره و څېړله سي . تر هغه مهاله، چي د پښتنو د خورو ورو پرگنو تر منځ د ټولنيز ژوندانه بېلابېلي اړيکي لا ټينگي او پياوړي نه سي، د کاغذ پر مخ د معيارونو ټاکل هيڅ گټه نه لري . په پښتو ژبه کي، د معيارونو را منځ ته کول يوازي د څو شاعرانو، ليکوالو او پوهانو کار نه دى . ژبه د نورو ټولنيزو موجوداتو په څېر د خلگو په منځ کي زېږي او د ډېرو اوږدو مودو په ترڅ کي وده کوي؛ له دې امله ژبه او ټول فرهنگي ميراثونه تر هر څه مخکي د خلگو مال دى . په بله وينا، خلگ د خپلو پلرونو او نیکونو د دې لرغوني ميراث په روزنه او پالنه کي، تر ټولو لويه برخه لري . که څوک د جادوگرانو د منتر په څېر، په وچو فرمانونو او پرېکړو د ژبي په گډون د خلگو په اجتماعي او کلتوري ژوند کي، د نوو لارو او معيارونو د رامنځ ته کولو خوبونه ويني، بايد يو پلا د افغانستان د تېر دېرش کلن خونړي تاريخ سياسي درسونو ته په ځير سره پام واړوي . زموږ ټولو هيوادوالو د سر په سترگو وليدل، چي په افغانستان کي بېلابېلو سياسي او پوځي واکمنو ډلو، په خپلو و چو فرمانونو او فتواوو سره د خلگو په اجتماعي، کلتوري او اقتصادي ژوند کي هيڅ گټور بدلون را نوست . هر څوک پوهيږي، چي اجتماعي او فرهنگي بدلونونه (ژبه هم له هغو سره موازي حرکت کوي) هيڅکله د سياسي تغييراتو په شان، د سترگو په رپ کي نه پېښيږي . د ولسونو په ژبه او نورو کلتوري دودونو کي، پاييدونکي تحولات داوړدو کلونو او پراخو گډو کوښښونو غوښتنه کوي؛ لکه څنگه چي په ونه کي د مېوې پخېدل پر هوا، خاوري، اوبو، سري او نورو عناصرو سربېره وخت ته اړتيا لري، په ژبه کي هم د نوو او منلو معيارونو را منځ ته کول، د خلگو په سياسي، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي ژوندکي، د پرمختگ او پوخ والي لازمو شرايطو ته اړتيا لري .

ايا د بېلابېلو شيانو او پديدو اوسني منل سوي معيارونه، په ناڅاپي ډول جوړ سوه؟

لکه څنگه چې تاريخ شاهد دى، د ژوندانه په بېلابېلو برخو کې هر شاخص او معيار هيڅکله په ناڅاپي ډول نه دى جوړ سوي. هر شى او هره پېښه يوه منلي معيار ته تر رسېدو پورې، د ترقى او پرمختگ تر بېلابېلو پړاوونو تېر سوي دي. د پر مختيا او لوړتيا دا بهير، سره له ځينو خنډونو او ځنډونو، هيڅکله په بشپړه توگه نه دى درېدلئ. پرونيو شاخصونو او معيارونو، د تکامل او پرمختگ له غوښتنو سره سم، خپل ځاى ننيو شاخصونو او معيارونو ته پرېښى دى. د نن منل سوي معيارونه هم بې شکه د سبب د له پياوړو، ځواکمنو او په هره مانا پرمختللو معيارونو سره، د مقابلې وس نه لري. په بله ژبه، هر معيار يوازي د خپل چاپېر او خپل مهال غوښتنو ته جواب وايي. د وختونو په تېرېدو سره نوي غوښتنې، نوي ذوقونه او نوي اړتياوي راپيدا کېږي. په طبيعت او ټولنيز ژوند کې دا پرله پسې او ناپايه بدلونونه، تل د نوو معيارونو د جوړولو اړتيا وړاندې کوي. که د وخت، تول، واټن، مساحت، تېزوالي، څيرکتيا، پيسو او نورو سلگونو معيارونو تاريخي تگلاري ته يوه سرسري کتنه وکړو، له ورايه مالومېږي، چې ټول ننني معيارونه تر ډېرو بدلونونو او پرمختگونو وروسته، دې پړاو ته رسېدلي دي. په بېلابېلو سيمو، توکمونو او ډول ډول مدنيتونو پورې تړلو کسانو، پخوا د ژوندانه د هـري اړتيا لپاره جلا او ځانگړي معيارونه کارول. نه يې د وزن او واټن معيارونه يو شان وه؛ او نه يې په ټولنيز او سياسي ژوند کې نور بېلابېل معيارونه. د وزن، ظرفيت، فاصلې او نورو اړتياوو له پاره اوسنى ميټريک سيستم په يوه وار منځ ته نه دى راغلى. اوسني معيارونه هم هيڅکله پر همدې دې حال نه پاتېږي؛ د مثال په توگه مور د سر په سترگو وليدل، چې د اروپايي اتحاديې څه د پاسه شلو غړو هيوادو د پر مختگ له غوښتنو سره سم، د خپلو هيوادونو د پيسو د بېلابېلو واحدونو پر ځاى، چې هر يو يې په حقيقت کې د راکړې ورکړې بېل معيار ؤ، د يورو (Euro) په نامه د پيسو نوى واحد يا معيار را منځ ته کړ. په ځينو هيوادونو کې د پونډ، اونس، ميل، يارډ او نورو په شان ډيمپريبل ډيمپريبل معيارونه ورو ورو خپل ځاى د ډيمپريک ډيمپريک نړيوالو منل سوو معيارونو ته پرېږدي؛ او د پر مختگ دا بهير به تل تر تله جاري وي.

د ژبي معيارونه څوک ټاکي؟ اود معيارونو د پايښت قانونمندی څه ده؟

اصلاً هر معيار په ټولنه کې د يوه اوږده علمي، تاريخي، سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي تړون زېږنده دى. په بېلابېلو جغرافيايي او سياسي چاپېرونو کې اوسېدونکي خلگ، د خپلو بې شماره غوښتنو او اړتياوو پر بنسټ د زړو دودونو او معيارونو په له منځه وړلو سره، د نوو معيارونو په جوړولو کې فعاله برخه اخلي؛ مثلاً خلگ د لويو جرگو، پارلمانونو يا ورته غونډو په جوړولو سره تر پراخو بحثونو، اعتراضونو او غوښتنو وروسته، په خپل هيواد کې د اساسي قانون د تصويب او نفاذ لاره هواروي. هر نوى اساسي قانون په حقيقت کې، د يوه هيواد او ملت په مدني، سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي ژوند کې نوي معيارونه ټاکي. د دې نوى معيارونو د

ښه والي يا بدوالي محک د همدغي ټولني د خلگو په قضاوت کي نغښتی دی . په دې مانا که نوی اساسي قانون، د ټولني د ټولو قومونو، طبقو، قشرونو او بېلابېلو سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي سازمانونو اساسي غوښتنو او اړتياوو ته مثبت جواب ووايي، نو داسي نتيجه اخيستل کيږي، چي په نوي اساسي قانون کي وړاندي سوي معيارونه ډېر معقول، منطقي او گټور دي . د دې پر خلاف که اساسي قانون په ټولنه کي بېلابېلو ستونزو ته لمن ووهي، نو په بشپړ يقين سره هر څوک قضاوت کوي، چي په هغه کي ټاکل سوي معيارونه ډېره اوومه، کمزوري او نامعقول دي.

د اساسي قوانينو بله مهمه او نه بېلېدونکې ځانگړتيا داده، چي داسي قوانين په هره ټولنه کي تر اوږدو تاريخي، سياسي، فرهنگي او اجتماعي کوښښونو وروسته د تصويب او چلند پړاو ته رسېږي . په بابلي مدنيت کي د همورابي قانون ، په انگرېزي ټولنه کي مگنا کارټا ، زموږ په پېر کي د ملگرو ملتونو د سازمان منشور او دبشر د حقوقو نړيواله اعلاميه او په دې وروستيو ورځو کي د اروپايي اتحاديې د نوي تړون د تصويب په لاره کي اوږدې هڅي، گرده د دې خبري روښانه ثبوتونه دي.

ژبني معيارونه هم د ټولو نورو ژونديو موجوداتو او پېښو په څېر د طبيعي او اجتماعي قوانينو تر اغېزې لاندې وده او پر مختگ کوي . د هري ټولني تاريخي، سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي پېښي د ژبنيو معيارونو په ټاکلو کي لويه برخه لري . که د پښتو په گډون د نړۍ د هري ژبي د بېلابېلو ليکدودونو، لهجه يي توپيرونو او نورو ژبنيو معيارونو د را منځ کېدو تاريخي مسير ته پام وکړو، په ډاگه گورو چي د خلگو په ژوندانه کي تاريخي، سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي حالات د هر ډول ژبني اوښتون د پيدايښت زانگو ده؛ د مثال په توگه زموږ په لرغوني هيواد کي د هخامنشيانو تر يرغل وروسته لوی فرهنگي بدلونونه راغلل . وروسته زموږ پر پخواني ټاټوبي (آريانا) باندي د مقدوني سکندر په واکمنۍ سره، زموږ پر ژبو او فرهنگي کړو وړو باندي يوناني ژبي او کلتور ژوره اغېزه وکړه . څه موده وروسته، د همدې ژورو کورنيو او بهرنيو اړيکو له امله، په لرغوني آريانا کي د يوه پياوړي گډ يوناني - باختري مدنيت بنسټ کېښېښول سو . په هندوستان کي د موريايي کورنۍ د آشوکا پاچاه واکمنۍ سره جوخت، زموږ په پخوانۍ مېنه کي د بودايي دين، کلتور او هنر ريښې ټينگي سوې . همدې نوو بدلونونو په پای کي، د **گندهارا** په نامه ځانگړې تهذيب او مدنيت ايجاد کړ . کوشانيانو په خپل وار سره، زموږ د ژوندانه په ټولو برخو کي نوي ژبني، کلتوري او فکري تحولات و زېږول . د اسلام د سپېڅلي دين تر راتگ وروسته، نه يوازي زموږ د خلگو په فکري، کلتوري او اجتماعي ژوند کي هر اړخيز بدلونونه راغلل؛ بلکي دې ستر بدلون پر پښتو، پارسي او نورو بومي ژبو باندي د عربي ژبي او ادب ژورو اغېزونه هم لاره پرانيسته . په دې پسې تورکانو(ترکانو)، ايرانيانو، مغلو، انگرېزانو، روسانو، پاکستانيانو، عربو؛ او اوس د امريکايانو په مشرۍ د اروپاييانو نوي ټلوالې (ائتلاف) له خپل سياسي، پوځي، کلتوري، فکري او اقتصادي نفوذ څخه په گټي اخيستنې سره، زموږ د خلگو پر مادي ژوند، ژبو، دودونو او نورو فرهنگي ارزښتونو سترې اغېزې ښندلي

دي؛ او لا يې ورځ په ورځ بندي . دا پياوړي بدلونونه ښايي تر ډېرو کلونو پوري زموږ د ژوندانه بېلابېلي مادي او فرهنگي برخي اغېزمني کړي . د همدغو لويو سياسي، تاريخي، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو له کبله د پښتو په لوېديزه (لوېديځه) لهجه کي، د **رود**، **سبب**، **سايه**، **تاريکه** او نورو په څېر پارسي ټکو، د کوزي پښتونخوا په لهجه کي د **رود**، **اسپتال**، **کاليج**، **يونيورسيتي**، **سکول**، **کمرې**، **ټانگې**، **بروسې**، **اچانک**، **پاټک**، **ټيک**، **جی**، **گبراو**، **ميلو** او سلگونو نورو په شان انگرېزي، سنسکريت، هندي او پنجابي ټکو لاره موندلې ده . د پښتو په نورو سيمو او نورو لهجو کي هم د پردو ټکو، اصطلاح گانو او ترکيبونو شمېر لږ نه دی . که د سليمان ماکو تذکره الاوليا (په ٦١٢ ق کي ليکل سوی) او د بايزيد روښان (٩٣١-٩٨٠ هـ ق) خيرالبيان ته يوه سرسري کتنه وکړو، له ورايه گورو چي هر ليکوال د بېلي لاري او بېلو معيارونو څښتن دی . د سليمان ماکو نثر د خپل وخت له غوښتنو سره ساده، خوږ او متين دی . په دې پېر کي د غزنوي او غوري دورو د پارسي ژبي د منثورو ليکنو په دود د پښتو ژبي منثور اثار هم د فصاحت او بلاغت اصولو ته نيژ دې وه (حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ، ٢ ت ١٤٥) د دې پر خلاف، د **خيرالبيان** نثر د خپل عصر د بېلابېلو اغېزو له امله د رواني، سادگي او خوږوالي له ارزښتناکو صفتونو بې برخي دی . د پير روښان سياسي دوښمن - اخوند دروېزه ننگرهاری (په ١٠٢٨ ق کي مړ) هم د وخت له غوښتنو سره سم اړ ؤ، چي په خپلو ليکنو کي د ده په اصطلاح د وزن او قافې تومنه گډه کړي، تر څو افکار او نظريې يې د خلگو په زړونو کي ځای ونيسي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ١٧) . دا بدلون او اوښتون د نړۍ په ټولو ژبو او فرهنگونو کي، د لمر په څېر روښانه دی؛ او د دې کار تر شا خورا زورور تاريخي، سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي عوامل پراته دي.

دغو ستروسياسي، فکري، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو ته په دقيقې پاملرني سره، اوس هر څوک په اسانۍ سره قضاوت کولای سي، چي پښتو ژبي ته د اوستا، سنسکريت، هندي، پهلوي، عربي، پارسي، تورکي او داسي نورو ژبو لغتونه، اصطلاحات، محاورې، ترکيبونه، تعبيرونه او ډول ډول نور ژبني جوړښتونه پر خپلسر نه دي راغلي . دا لوی تغييرات او بدلونونه د اوږدو زمانو په ترڅ کي پېښ سوي دي . له دې کبله هيڅوک نسي کولای د سترگو په رپ کي، د هغو له ښو يا بدو اغېزو ځان وژغوري . له دې ډلي څخه ځيني لغتونه، اصطلاحات، محاورې، ترکيبونه، عبارتونه، او نور ژبني جوړښتونه د وخت په تېرېدو سره له منځه ځي؛ او پر ځای يې د نوو سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي اړيکو د ژوري اغېزې له امله نوي ټکي، اصطلاح گاني، تعبيرونه او ترکيبونه پيدا کيږي . د کليمو او لغتونو د ژوند موده، له نوو شرايطو سره ، د هغو په مطابقت او سمون پوري اړه لري . د ځينو عمر د يوه ورځني گل په څېر، د ځينو عمر د څو مياشتنيو بوټو او د ځينو نور ژوند د داسي ونو په شان وي، چي د زمانې هر ايسته و را ايسته باد و باران يې پياوړو څانگو او غښتلو ريښو ته زيان نسي رسولای.

د ټولني او طبيعت د پرمختگ عامه قانونمندی او زموږ په لاس کي پراته سندونه دا بڼي، چي په پښتونکي تر روښانيانو دمخه د پښتو شعر او نثر دواړو بېل رنگ او مضمون درلود. بايزيد روښان اورمږ (۹۳۱-۹۸۰ هـ ق) د خپل مهال له غوښتنو او اړتياوو سره سم، په پښتو ليکدود او نورو ژبنيو خصوصياتو کي جلا معيارونه وټاکل. دا نوي اصول او معيارونه د روښاني طريقت د پلويانو او د دغه سياسي، عرفاني او فرهنگي ښوونځي د معاصرانو له خوا په ډېره مينه و پالل سوه. تر روښانيانو وروسته خوشال خان خټک (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هـ ق)، د هغه کورنۍ او د دوی د وخت نورو شاعرانو، ليکوالو او څېړونکو د خپل عصر د ايجاباتو او شرايطو له مخي، د نوو معيارونو په وړاندي کولو سره په پښتو ليکدود، شعر او نثر کي نور بدلونونه را منځ ته کړه. د پښتو ادب په معاصره دوره کي هم، د وخت له مقتضياتو سره سم نوي معيارونه و ټاکل سوه. په افغانستان کي د امير شير علي خان په زمانه کي د نوو مطبوعاتو له پيل، او د پښتو ژبي را ژوندي کولو ته د هيواد د سياسي واکمنانو له نسبي پاملرني سره جوخت هم، د دغي ژبي په ليکدود او نورو برخو کي، د نوو بدلونونو لاره پرانيستل سوه. د خپلواکۍ تر گټلو وروسته، د شهيد مولوي عبدالواسع کاکړ کندهاري (د پښتنو دا نامتو عالم په ۱۳۰۷ ش د بچۍ سقاو له خوا په توپ کي والوزول سو) په مشرۍ پښتو مرکې (۱۳۰۱ ش / ۱۹۲۲م) هم په خپل وار سره په پښتو ليکدود کي نوي بدلونونه راوسته؛ او په هغې پسې د پښتو ټولني (۱۳۱۶ ش) په جوړېدو سره هم په پښتو ليکدود کي نوي بدلونونه راغله. دغه راز، نامتو افغان سياستوال، ژبپوه او اديب - وزير محمد گل خان مومند (۱۲۶۳-۱۳۴ ش) او ځيني نورو هم د پښتو ليکلاري پر نوو معيارونو څه نا څه ور زيات کړه (رشاد، ❖ د خيرالبيان ليکدود، ❖ خير البيان د بايزيد روښان ۷۴). تر دې وروسته هم د نوو معيارونو د را منځ ته کولو په هيله، بېلابېلي غونډي او سيمينارونه جوړ سوه. د هري غونډي او سيمينار برخه والو هم په خپل روڼ نوي طرحي او نوو لاري وړاندي کړې، چي ځيني يې منلي سوي او ځينو يې له څو محدودو کسانو پرته چا نه دي منلي. د بدلونونو او تغييراتو دا لړۍ تر اوسه هم روانه ده؛ او تل تر تله به جاري وي. البته په دې لنډو خبرو کي مقصد دا نه دی، چي د پښتو ليکدود د معياري کولو په لار کي ټول کونښونونه او هڅي په زېر او زور بيان کړو؛ بلکي دلته يوازي د دې واقعيت په يادونه بسنه کوو، چي د پښتو ژبي په گډون د هري بلي ژبي او هر بل معيار په جوړولو او ټاکلو کي ډېرو اوږدو وختونو ته اړتيا سته؛ هر معيار د پر مختگ د يوې ټاکلي دورې غوښتنو ته په جواب ويلو سره، خپل ځای داسي معيار ته پرېږدي، چي د خلگو راتلونکو غوښتنو او اړتياوو ته جواب ووايي.

د پښتو ژبي، ادب او تاريخ وتلی او منلی استاد - علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰م ❖ ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په يوه علمي څېړنه کي، د ژبنيو بدلونونو او معيارونو د رېښو، عواملو او ټاکونکي ځواک په اړه خورا ارزښتناک بيانونه لري، چي دلته يې ځيني اړخونه په لنډ ډول وړاندي کوو.

لوی استاد د خپلو خبرو په پيل کي د يوه مشهور ليکوال په استناد د ژبي ويوونکي پر درو ډلو وېشي: ❖ لومړۍ ډله خواص، علما او پوهان دي، چي ژبه د خپل فکر تابع کوي. دوهمه ډله اوسطه طبقه ده. دريمه ډله عوام

دي، چي فکر يې د ژبي تابع دئ. ❖ وروسته د ژبي په پرمختگ او بډاينه کي د خواصو او عوامو د دوو اړخيزو اړيکو په اړه داسي ليکي: ❖ په لوی سر کي خو ژبه لکه د دنيا نور شيان او د انساني ژوندانه نور لوازم يو اجتماعي مخلوق دئ، چي د بشري ژوندانه ټول اجتماعي قوانين پر تطبيق کيږي، نو چي سړی په لومړني نظر وگوري، اجتماع پر ژبي حکمراني کوي؛ او ځکه چي دا اجتماع افراد اکثر وگړي او عوام وي، نو گویا پر ژبه حکمرانه او غالبه ډله هم عوام دي، مگر پسله لږ څه غوره دا خبره هم ښکاره کيږي، چي د اجتماعي ژوندون ډېر مواد او لوازم داسي هم دي، چي پر هغو باندي يوه خاصه ډله حکومت کوي؛ او تر خپل تاثیر لاندي يې راولي، او ډېر شيان په خواصو پوري مخصوص دي او عوام نسي کولای، چي پر هغو باندي خپله اغېزه په ښکاره او څرگند ډول خپره کړي. علم او ساينس او الهيات او هغه معلومات، چي د مادې له حده څخه لوړ دي، عموماً د خواصو د افکارو نتيجه دي؛ او دا ټول شيان مستقيماً د بشر په خاصه طبقه اړه لري؛ او د بشر فکري نوابغ دي، چي دغه ښېگڼي يې ډېري کړي؛ او هم يې تر موره پوري را رسولي دي. بالعکس ډېر دودونه او اجتماعي مراسم او د بشري حيات لوازم او عوامو د ډلي تر اثر لاندي پيدا کيږي او پرورښت کوي او د مثبتو مباديو پر ځای دريږي او ډېر عمر ژوندون لري (حبيبي، آيا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي؟ شل مقالې، ۷، ۲). لوی استاد د همدې خبرو په دوام ليکي: ❖ هغه وخت چي مور د بشر د ژبو تاريخ گورو او په تحولاتو کي يې دقيق سو، نو دا هم د جامعې مال دئ، او يوه جامعه په پېړيو پېړيو اوږدو زمانو کي ژبي پيدا کوي، او له يوه حاله يې بل حال ته اړوي، د خپلو احتياجاتو سره توسيع ورکوي، نوي الفاظ او مواد پکښي گډوي، مگر سره ددغه هم سړی داسي نه سي ويلای، چي د جامعې خاصه طبقه او علماً او پوهان په دې کار کي هيڅ برخه نه لري، او د ژبو په حياتي چارو کي د دوی لاس کوم کار نه سي کولای (حبيبي، آيا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي؟ شل مقالې، ۷، ۳). دهري ژبي د ژوندانه د تاريخ پاني چي وکتلي سي، ډېري برخي يې لکه په عوامو چي اړه لري، يوه غوره برخه يې په خواصو پوري هم مربوطه ده. عوام خو ژبه جوړوي، پراخوي يې، هري خوا ته يې سره کښوي، مگر خواص هم په ژبه کي مهم مواد گډوي. يو شاعر کولای سي، چي د عوامو د ژبنيو مواد څخه بېل نور نوي مواد او الفاظ په ژبه کي موجود کړي، او داسي يې پکښي حل او مزج کړي، چي عوام يې ور سره ومني، او د دوی ادبي سلطې ته غاړه کښېږدي.

په حقيقت کي دا خبره د ژبو په ژوندانه کي ډېره مهمه ده، چي بايد ژبه فقط د يوې طبقې تر اثر لاندي نه وي، بلکي په داسي ډول وروزله سي، چي له دواړو ډولو څخه استفاده وکولای سي. ❖

لوی استاد د ژبي په پيدايښت، وده او ارتقا کي د ټولني د عامو ولسونو او پوهو کسانو؛ په تېره بيا ژبپوهانو، اديبانو او شاعرانو ارزښتناکي برخي ته داسي گوري: ❖ زه غواړم چي په دې ليک کي خپلو ښاغلو لوستونکو ته دا حقيقت لڅ کړم، چي پر ژبي باندي د دغو دواړو ډلو حکمراني په مساوي ډول ده؛ او که د يوې ژبي واگي فقط يوې ډلي ته ور وسپارل سي، نو به هغه ژبه ډېر خپل مزاي او ښېگڼي بايلي.

په لوی سرکي که غور وکړو، خواص هم د ټولني او وگړو اجزاً او غړي دي . خواص چي ژبه زده کوي په عوامو او وگړوکي وي؛ او د دوی د ژبي لومړنۍ تعلیم هم د وگړو چاپېر دی . وروسته چي یو انسان دخواصو سره ناسته ولاړه وکړي ؛ او د خواصو په محیط گډ سي، د دوی افکار او عقاید زده کړي، د دوی په ژبه ژبور سي بیــــانـو د دوی په رنگ رنگیږي، او د ژبي د افادې هغه طرز زده کوي، چي په خواصو پوري اړه ولري .

د ژبو اصلي او حقيقي پرورشگاه هم د وگړو غېر ده؛ او دا محیط ژبي ته د مور په دود تربیه ورکوي . دوهم محیط د خواصو او پوهانو چاپېر دی، چــــی ژبه له لومړنۍ مرحلې څخه ورته راځي . په دې محیط کي ژبه خپل طبیعي جمال لا پسي ښایسته کوي، او رنگارنگ زبورونه او گڼې په پوري کیږي . ښایست یې داسي رنگ او رونق مومي، چي له ډېري ښکلا نه پېژندله کیږي . (حبیبی، آيا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي ؟ شل مقالې، ۷، ۳ - ۴) .

د پښتو ژبي او ادب منلی بابا، لوی استاد علامه حبیبی، د خپل علمي بیان په یوه بله برخه کي، د ژبي د مانوي (معنوي) او لفظي ښکلا په زیاتولو کي د پوهو او هونرمندو کسانو پر لويي برخي داسي ټینگار کوي : **❖** د ژبي د طبیعي حسن او ښکلا د ډېرولو او ښه دلچسپ کولو لپاره د خواصو د لاس مشاطگي لازمه ده . همدوی دي، چي د دې ښکلي ناوي په غاړه کي د ښکلا ښې گڼې وراچوي، او په خپله استادي او مهارت یې لا ښه پسي ښکلي کوي .

لوی استاد، په همدې مستدله لیکنه کي، دې روښانه حقیقت ته گوته نیسي، چي په ژبه او ادب کي د ژبپوهانو، شاعرانو، لیکوالو او نورو هونرمندو کسانو هر ډول ذهني، عندي او پر خپلسر لاس وهني، د ژبي د ښایست او شتمنۍ پر ځای، کراهت او بد خوندي را منځ ته کوي . دی کارې : **❖** ډېر ځله داسي هم پېښیږي، چي د یو طبیعي حسن په ښایسته کولو کي له سلیقې څخه کار وانخیستل سي، او ناولي گڼې بې رونقه او بې یوې خاصي سلیقې پر مخ او تندي کتار کړل سي . دلته د ذوق خاوندان دا فېصله کولای سي، چي تر دغي گڼې بې گڼې والی ښه دی؛ او دا ناوړه تحلیه بې کاره ده . د لیدونکي تره ځني کیږي، او تر دغي گڼې هغه طبیعي جمال ښه دی . د ژبي د آرایش په مرحله کي هم کټ مټ دغه خبره واقع کیږي .

د خواصو او پوهانو او ادیبانو د نقش و نگار او گڼې ایښوولو ځای د ژبي طبیعي او عامي څېره ده . که دوی د ذوق خاوندان وي، او په مناسب او وړ ډول یې مخ په ادبي گڼو ښکلی کړي، خو ډېر ښه! اما که دا گڼه په بې سلیقگۍ او بې ذوقۍ پر مخ کښېښووله سي یا دوني ډېري گڼې پر مخ ور کوټه کړه سي، چي بالکل یې مخ په پټ وي، او طبیعي جمال یې ورک سي ، دلته نو سپری ویلای سي چي دا ښه کار نه دی، او مثلاً د میرزا مهدي دره نادره به ځني جوړه سي یا به د پارسي ژبي د تاریخ وصاف انشأ پردازي سي چي ډېره مکروهه ده . بالعکس که د حافظ غوندي شعر یا د سعدي غوندي روانه او سلیسه انشأ وي هر څوک یې خوشوي، ځکه چي دوی ژبي له عامي موقف څخه ډېره نه ليري کوي، او ډېري مناسبې گڼې یې پر مخ ورايښي، او طبیعي رنگ یې ور غبرگ کړی دی . په پښتو کي هم باید مور دغسي وکړو **❖** .

لوی استاد، له خپل ټول علمي نبوغ سره سره د ځان په گډون هیڅ ژبپوه، شاعر، لیکوال او محقق ته دا حق نه ورکوي، چې د خلگو ژبه تر خپلو، سیاسي او ایډیالوژیکو نظریو، شخصي غوښتنو او ذوقی تمایلاتو قربان کړي؛ په خپلو ناورو تصرفاتو سره یې له خپل طبیعي او ولسي بهیره بلي خوا ته بوزي . علامه حبیبی، دې مسألې ته په اشارې سره، په ډېرو څرگندو او روښانه ټکو وایي: **❖** ژبه باید چې د عمومي محاورې او ادأ له پلوه کرغېرته نه کړو . البته لیکوال او نویسندگان یې د مناسبې گڼې ایښوولو حق لري . یو سړی که څه هم ډېر زبردست لیکوال او عالم وي داسي نه سي کولای، چې له ځانه ژبه جوړه کړي . هو ښایسته کوي به یې.

د ژبي په ښایسته کولو کې باید هر وخت دا خبره د لیکوالو په فکر کې وي، چې د ژبي طبیعي جمال ورک نسي او هم بارد تصرفات په ژبه کې و نکړي . ډېر ځله داسي لیدل کېږي، چې یو لیکوال د خپل فکر د قالب جوړولو لپاره په ژبه کې داسي مواد زیاتوي، چې هغه مناسب نه وي . زما په خیال خو بهترین لیکوال هغه دی، چې ژبه په نامناسب ډول ښایسته نکړي او تر خپل فکر یې قربانه نه کړي، او په ناوړه توگه په ژبه کې تصرف ناروا وبولي، ځکه چې دا حق ډېرو لویو پوهانو او عالمانو ته هم نه ورکول کېږي، چې دوی په ژبه کې ناوړه شیان داخل کړي . **❖** (حبیبی، آیا د ژبي واگي د چا په لاس کې دي ؟ شل مقالې، ۷، ۵ - ۶).

لکه څنگه چې د پښتو ژبي، ادب او تاریخ بې ساري استاد ، علامه حبیبی، په خپله عالمانه څېړنه کې یادونه وکړه، د ژبنيو معیارونو په غوره کولو کې باید، د شخصي ذوق، لهجه یې تنگ نظریو او نورو غیر علمي معاملو په ټینگه مخه ونیول سي . ژبه هغه څه نه ده، چې ځیني کسان یې د خپل مال او متاع په څېر په خپل لاس کې ونیسي؛ او د زړه په غوښت یې دې خوا او ها خوا ته واړوي . د ژبنيو مسألو په حلولو کې باید د ماهرانو او پوهانو پر ارزښتناکي ونډې سربېره ، د خلگو او ولسونو ټاکوونکي رسالت هیڅکله له پامه و نه غورځول سي؛ مثلاً د **❖** خلق **❖** ټکی پېړۍ پېړۍ مخکې له عربي څخه پښتو ته راغلې دي . همدا کلیمه په افغاني چاپېر کې تر خپل نوي رنگ اخیستلو یا مغن کېدو وروسته د پښتو په لوېدیزه (لوېدیځه) لهجه کې د **❖** خلگ **❖** په بڼه او په مرکزي او ختیځه (ختیځه) لهجه کې د **❖** خلق یا خلک **❖** په ډول ویل کېږي . پېړۍ پېړۍ دمخه ددې کلیمې تر څنگ د **❖** اولس یا ولس **❖** کلیمه هم له تورکي (ترکي) ژبي څخه په پښتو ژبه ننوتې ده، چې اوس د خلگو په لیکنو او ورځنیو خبرو کې، خورا زیاته کارېږي . دې دوو پردو (عربي او تورکي) لغتونو اوس په پښتو کې داسي تابعیت او اهلتیت موندلې دي، چې څوک یې پردي نه گڼي . په داسي حال کې چې مور په خپله پښتو کې ددې ټکي پر ځای د **❖** وگړي **❖** په نامه ډېره زړه او سوچه کلیمه لرو، چې بولگې یې نه یوازي د پښتو په کلاسیک ادب کې خورا ډېرې دي؛ بلکې ډېر پښتانه یې اوس هم د یوې ژوندۍ کلیمې په توگه، په خپلو ورځنیو محارو کې استعمالوي .

د دې درو ټکو (خلق، ولس، وگړي) تر منځ، چې دوه یې دخپل او یو یې سوچه پښتو دی، له ډېرې مودې راهیسي سخته سیالي روانه ده . اوس داسي برېښي، چې د **❖** خلگ یا خلک **❖** مغن سوي ټکي د خلگو په لیکنو او خبرو کې له نورو میدان گټلې وي . دا چې ولي د **❖** خلگ یا خلک **❖** کلیمې، تر ډېره حده زموږ د سوچه ټکي (وگړي) او

تورکي الاصله مفعني کلیمې (اولس يا ولس) ځای نیولئ دئ، په ریشتیا هم د غور او تأمل وړ خبره ده . ښايي په پښتو او نورو نیژدې ژبو؛ لکه پارسي کي ځيني کسان د وگړي يا ولس په مانا ښه پوه نسي؛ خو د خلگو يا خلکو په مانا يې ژر سر خلاصيري . دا کار نه خوشال خان خټک يا رحمان بابا کړی دئ او نه هم زموږ د عصر لويو پوهانو؛ لکه لوی استاد علامه حبيبي، علامه رشاد، استاد الفت، استاد بېنوا او نورو . په دې کار کي يوازي د هغي قاعدې لاس دئ، چي موږ او تاسي يې نن د اسانتيا، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي، عموميت او داسي نورو په نامه يادوو . دغه راز، پښتانه په بېلابېلو سيمو او لهجو کي د پارسي ژبي ښکاري ښکاري، د عربي ژبي ښکاري ښکاري، د هندي او اردو ژبو ښکاري ښکاري او د انگرېزي ژبي چایلې (Child) ته د کوچني ، کمکي، ماشوم، وورکي، وور، طفل او حتا حيوان ټکي کاروي . د پښتنو په بېلابېلو سيمو او قبيلو کي، د پارسي د ښکاري ښکاري، د تورکي د ښکاري ښکاري، د عربي د ښکاري ښکاري، د نسوة او المرأة، د انگرېزي د ښکاري ښکاري، د Wife کلیمې له پاره مېرمن ، ماينه، ماندينه ، ښځه، خانم، کوروالا، د کوچنيانو مور، اورته، ارتينه، کورودانه، کډه او داسي نور ټکي کاريري . په دغو ټکو کي تر ټولو غوره او معياري ټکی هغه دئ، چي دسليم عقل، ژور منطق، اسانۍ، سادگۍ، ښايست، عاموالي، يووالي او داسي نور و په څېر اصولو ته په بري سره جواب ورکړي . پله بله وينا، د ژبي ټولي برخي او جوړښتونه بايد د طبيعت او ټولني د نورو پېښو او څيزونو په څېر د خلگو د منښت ازموينه تېره کړي . هرڅه چي خلگو ومنل؛ په خپله دمعيار مقام ته رسيري . هر هغه څه چي ټولو خلگو نه وي منلي، له خپل ټول قوت او ملاتړ سره سره د معيار وياړ نسي ترلاسه کولای . د مزدک، مسجد، ماجيت، ماجت، جومات او په سلگونو نورو مترادفو ټکو تر منځ د معياري توب مسأله به د عامو خلگو او ژبپوهانو د گډو هڅو او پرېکړو په مرسته اواريري . په دې کار کي د خلگو د فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي گډون او گډو اړيکو لوی لاس پروت دئ . دا خبره به هم وخت او پرمختگ حلوي، چي د خلگو يا خلکو همدا عربي الاصله مفعني ټکی بايد د يوه منل سوي معيار په توگه (په گ وکښل سي که په ک) په دې ډول خلگ په خپله خوښه او انتخاب د څو ټکو تر منځ د يوه د معياري کېدو پر لور گام اخلي . د ژبي په هره ستونزمنه او نا حل سوې مسأله کي، همدا قانون واکمني لري . ژبپوهان ، ادیبان او څېړونکي بايد هرورمرو د معياري ټکو، معياري اصطلاحاتو، معياري ترکيبونو، معياري ليکدود او نورو ژبنيو معياري جوړښتونو په غوره کولو او انتخاب کي د خلگو رايو او غوښتنو ته لوړ ارزښت ورکړي؛ ځکه ژبه او نور ارزښتمن فرهنگي ميراثونه له يوې خوا د همدغو خلگو په چاپېر کي وده او پرمختگ کوي؛ او له بلې خوا د ژبپوهانو او ادیبانو علمي ارزښتونه هم په خپله له ټولني او خلگو څخه ترلاسه کيږي . د پښتو ژبي د بېلابېلو لهجو (گړدودونو) فونولوژيک توپيرونه هم د يوه يا څو کسانو په پرېکړو نه ليري کيږي . دلته هم وروستی چان او غوراوی د ولسي پرگنو په لاس کي دئ . خلگ د بدلونونو او پرمختگونو په هره دوره کي، تر ټولو مخکښ او خوځوونکی ځواک دئ . د هري ژبي په ليکلي او شفاهي ادب کي د خلگو پرگني ستره ونډه لري . لنډۍ، نارې ، متلونه، انگرېزي، ټوټکې، لغتونه، تعبيرونه، ترکيبونو، اصطلاحات، ولسي شعرونه، سندري او په لسگونو نور ادبي ژانرونه ټول د عامو او حتا نالوستو خلگو له خوا زموږ ژبي او ادب ته لاره موندلې ده . هغه څه چي وگړو د خپل معيار په توگه منلي وي، د ژبپوهانو او ادیبانو په وچو پرېکړو نه بدليري . ځيني وختونه خو د

خلگو د اوږد مهاله او پخو پرېکړو اړول گرسره ناممکن کار وي . کله کله د ژبنيو معيارونو په گډون، د ژوند په هره برخه کې نوي معيارونه د کارپوهانو او متخصصانو له خوا را منځ ته کېږي؛ خو د ماهرانو او پوهانو له خوا جوړ سوي معيارونه، يوازې هغه مهال د منلو او پايښت وړ وي، چې د ټولني د عامو خلگو د اړتياوو او ذوقي غوښتنو جواب ووايي . هغه ژبپوه او عالم، چې د خلگو ژبه د خپل ذوق، فکر او غوښتنو تابع کوي، په حقيقت کې ژبه او ولسي ادب له خپل اصلي تگلاري څخه پر بله بيایي . داسې **◆** معياري **◆** ژبه او ادب په خلگو پورې اړه نه لري . د پاخبره داسې **◆** کره او معياري **◆** ژبې ته بايد د يوه قوم پر ځای د احمد او محمود نوم ورکړه سي؛ ځکه داسې جعل سوي معيارونه هيڅکله خلگ نه خوښوي؛ او نه د خلگو په ژبه او فرهنگ کې ډېر عمر دوام کولای سي .

شک نسته، چې د پښتو ژبې په بېلابېلو لهجو او بېلو جغرافيايي سيمو کې د علمي ټکو او اصطلاحاتو بېلوالی تر ډېره ځايه، د دې ژبې د ودې او پر مختگ مخه نيسي؛ خو دا کار هم د پښتنو تر منځ د سياسي، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو له ټينگښت او پوځوالي پرته ممکن نه برېښي؛ مثلاً د کوزي خوا پښتانه د انگرېزي او اردو ژبو د څرگندو اغېزو له کبله ځيني علمي ټکي او اصطلاحات؛ لکه : **◆** ژبپوهنه **◆**، ټولنپوهنه **◆**، ارواپوهنه **◆**، **◆** مخکپوهنه **◆**، **◆** ستورپوهنه **◆**، **◆** پوهنتون **◆**، **◆** پوهنځی **◆**، **◆** ښوونځی **◆**، **◆** روغتون **◆** او په سلگونو نور د **◆** لسانيات، **◆** سوشيالوجي **◆**، **◆** نفسيات **◆**، **◆** جيولوجي **◆**، **◆** استرالوجي **◆**، **◆** يونيورسيتي **◆**، **◆** کاليج **◆**، **◆** سکول **◆**، **◆** اسپتال **◆** په نومونو يادوي . د علمي ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو په نوم ايښوونه کې داسې بېلوالی او رنگارنگي، د پښتو د يوه منلي معيار په لار کې له سترو خنډونو څخه دي . په بشپړ باور سره ، همدا خنډونه او اختلافونه، په بېلابېلو پښتني سيمو کې، تر ډېره ځايه د پښتو ژبې د خپرېدو او غوړېدو بهير ټکنی کوي؛ مگر بيا هم دې لوی او لوړ ارمان ته رسېدل د وچو ناستو پاستو؛ پر بکړو او فرمانونو کار نه دی . پښتانه ژبپوهان، شاعران، ليکوال، څېړونکي او نور ولسونو يوازې د ټينگو او مزبوتو اړيکو له لارې کولای سي، د پښتو ټکو او اصطلاحاتو د يوه واحد او منلي معيار په لور گټور گامونه پورته کړي . لږ او بر پښتانه د خپلو هر اړخيزو او پياوړو اړيکو له برکته د دې وس مومي، چې بيا هم د اسانۍ، سادگۍ، سپېڅلتيا، خوږوالي او پوځوالي د اصولو په رڼا کې ښه له بدو بېل کړي . د يو رنگۍ او سراسري معيار مقام ته رسېدل، د پښتنو په ټولنيز ژوند کې د بېلابېلو اړيکو او بدلونونو په چټکتيا او پراختيا پورې اړه لري . ټول پښتانه بايد په ټينگ هوډ او سره سينه، د داسې اړيکو او بدلونونو په چټکتيا کې برخه واخلي .

په معيار ټاکنه کي تلوار

ژبه په ټولنه کي له هغه سياسي اوښتون سره ورته والی نه لري، چي په څو شهبو کي يو حکومت په بل حکومت يا يو رژيم په بل رژيم واړوي. ژبه د ټولو اجتماعي او کلتوري پېښو په شان، د پېړيو په اوږدو کي وده او پرمختگ کوي. په ژبه کي د نوو معيارونو ټاکل هم اوږده وختونه غواړي. تلواړي او تصنيعي معيارونه د هغو اوومو خوړو په څېر دي، چي خوړونکی يې نه د ژوولو او هضمولو واک لري؛ او نه يې هم له خوړلو څخه خوند اخلي. داسي خيالي او بېرني گامونه ډېر ځله د يووالي او پيوستون پر ځای، د يوې ژبي د بېلابېلو سيمو او ويونکو تر منځ دښمني، ترېگنيو او ناوړه غبرگونونو ته لمن وهي. بې شکه د داسي ژبنيو او فرهنگي اختلافونو حتمي نتيجه دا وي، چي د يوه قوم ژبه او ډول ډول فرهنگي ارزښتونه، په لوی لاس له سترو خنډونو سره مخامخ سي.

ټول پوهېږو، چي د اسلام په سپېڅلي دين کي تل د يوه خدای، يوه قرآن او يوه پيغمبر خبري کيږي؛ مگر په عمل کي گورو، چي مسلمانان د اسلام د دغو اساسي اصولو پر خلاف پر بېلابېلو ډلو او فرقو وېشل سوي دي؛ او هره فرقه زموږ په پښتني اصطلاح د خپلي ښوروا خوند تر نورو ښه گڼي. د حق خبره خو داده، چي د نړۍ ټول مسلمانان د عظيم شان قرآن د عمران د سورې د دريم مبارک آيت ﴿وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ په رڼا کي، د يوه څښتن تعالی، يوه سپېڅلي قرآن او يوه خاتم الانبياء، حضرت محمد (ص) پر شاوخوا را ټول سي؛ او له هر راز دښمني او مخالفتونو ډډه وکړي؛ اما دا کار په يوه ورځ کي نه کيږي؛ ځکه په مسلمانانو کي د دغه راز اوږدو فکري او فقهي اختلافونو له منځه وړل، په اسلامي ټولنو کي د بېلابېلو شرايطو او امکاناتو چمتو کولو ته اړتيا لري، چي دا گرده د وخت او زمان غوښتنه کوي. هر ريښتني مسلمان ايماني وجيبه لري، چي د نړۍ د مسلمانانو تر منځ د اختلافونو او توپيرونو په له منځه وړولو کي هڅه او کوشښ وکړي. . .

پښتو هم د يو لوی او لرغوني قوم ژبه ده. دا قوم په سلگونو قبيلې، خېلونه او پښې لري. کله کله دو ښمنانو او مغرضينو د تاريخ په اوږدو کي، زموږ له همدغه قومي او قبيلوي جلاوالي څخه ډېري ناوړه گټي هم اخيستي دي. د لمر په څېر روښانه ده، چي د پښتنو يو موټي توب او پيوستون، پر سياسي خپلواکۍ او اقتصادي پرمختگونو سربېره، د هغوی د ژبي، ادب او نورو فرهنگي ميراثونو د روزني او پالنې غښتلی ضامن دی. د دې انکار نه منوونکي حقيقت په پوهېدو سره خو د سليم عقل او پياوړي منطق خبره داوه، چي پښتنو بايد پېړۍ پېړۍ مخکي له دغه راز بې بنسټه قبيله يي ترېگنيو او اختلافونو لاس اخيستي وای؛ مگر بيا هم گورو، چي، په بېلابېلو قبيلو، خېلونو او پښو پوري تړلي پښتانه، خپلي قبيله يي ريښې او اړيکي د سترگو په رپ کي نه سي هېرولای. د يوه پياوړي، متحد او نه جلاکېدونکي پښتون قوم په نامه د ټولو پښتنو يو ځای کېدل؛ او تر خپلو محدودو قبيله يي پيوندونو تېرېدل، په هېڅ وجه د يوې ورځي خبره نه ده. دې ستر او سپېڅلي ارمان ته رسېدل، د ټولو پښتنو په ژوند کي تکامل او پوختيا ته اړتيا لري، چي دا کار بيا هم د وخت او زمان غوښتنه کوي. هو ملي او قومي ولولې کولای سي د دې بهير په چټکتيا کي مهمه برخه واخلي؛ خو د يوه ايشېدلي او نه بېلېدونکي پيوستون له پاره پر

قومي احساساتو سر بېره، زموږ د ټولنيز ژوندانه په بېلابېلو برخو کې د پر مختيا او پوختيا مسأله تر هر څه ټاکوونکې ده. په بله وينا د پښتنو د گردو تېرونو او قبيلو تر منځ ژوري او هر اړخيزې کلتوري، اجتماعي، او اقتصادي اړيکي د يوه غښتلي او پر مختللي قوم، يوې کره او منلي معياري ژبي د را منځ ته کولو په لاره کې، تر ټولو لومړی ضروري او مهم شرط دی. هر څونه چې د خلکو تر منځ سياسي، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي اړيکي ټينگي او نيژدې سي په هغه گچه د خلکو ژبه، مادي او مانوي کلتور د يوه منسجم، متحدالشکل او منلي معيار پر لور گام اخلي.

د نړۍ ځينو ژبو د خپلو صرفي او نحوي معيارونو په ټاکنه کې، ډېره بېره او تلوار کړی دی. د ليکنې له پاره يې داسي معيارونه غوره کړي دي، چې له ځينو محدودو گټو پرته يې، د زده کړې په برخه کې لويې ستونزي پېښي کړي دي. تاسي په پارسي، انگرېزي، فرانسوي او ځينو نورو ژبو کې بې شماره ټکو ته ځير سئ، چې په ويلو او کښلو کې يې ډېر زيات توپير سته. په انگرېزي ژبه کې، نه يوازې نالوستي کسان يا د ښوونځيو او پوهنتونونو زده کوونکي، په ويلو او ليکلو کې له جدي مشکلاتو سره مخامخ دي؛ بلکې د زده کړې د لوړو درجو خاوندان هم کله کله د ځينو ټکو د سمې املا په خاطر د ژبي قاموسونه لټوي يا خپلي ليکنې په کمپيوټرونو کې د ځای پر ځای سوو فرهنگونو په مرسته، له املايي او گرامري تېروتنو ژغوري. زه نه پوهېږم د داسي املايي معيار گټه په څه کې ده، چې څوک د عقل او هوبن په مانا **خرد** د **خرد** /rad I x / [د **خ** په زېر] په ډول ووايي؛ خو د **خرد** په بڼه (بې ی) يې وکارې. د **خرد** دا املايي دود د نامه (اسم) په حالت کې، سمدستي د **خرد** /rd ux / [د **خ** په پېښ] له کليمې سره التباس مومي، چې د کوچني يا وړوکي په مانا ده. لوستونکی وار د واره نه پوهيږي، چې د **خرد** په ليکلو سره د پارسي ژبي ليکوال مفهوم څه دی؟ يا د سمسور او شين په مانا د خورم /m a ú r x / [د **خ** په پېښ] کليمه، چې د **خرم** په ډول يې کارې؛ او د خوړولو په مانا د **خورم** له فعل سره گډوډوي پېښوي. په پارسي کې د **سهراب**، **رستم**، **گناه**، **جرم**، **هنر**، **جمله** او سلگونو نورو په شان داسي خپل او پردې ټکي سته، چې د عربي ليکدود له مخې په ژبه کې دود سوي دي؛ او په هيڅ ډول د دې ژبي د اصلي ويوونکو له املايي ځانگړتياوو سره سمون نه لري. د ږغونو په مخرجو کې هم د پارسي ژبي د افغاني (دری)، ايراني (فارسی) او تاجيکي لهجو تر منځ ډېر توپير او ليري والی سته، چې دا په خپله هم د يوه پاخه او منلي معيار په لاره کې لويې ستونزي گڼلې کيږي.

په اوسنۍ پارسي ژبه کې د اوومو او چټکو معيار اېښوولو په لړ کې، د معروفې او مجهولې **ی** (په پښتو کې ځيني ليکوال معروفې **ی** ته لنډه **ی** او مجهولې **ی** ته اوږده **ی** هم وايي) تر منځ توپير هم له منځه وړل سوی دی. او س د دواړو **ی** گانو له پاره له يوه گرافيم (توري) څخه استفاده کيږي. په داسي حال کې، چې په پارسي ژبه کې د دې دوو بېلو ږغونو يا دوو **ی** گانو تر منځ بېلوالی، په ډېرو کليمو کې له ورايه څرگند دی. په راتلونکو کرښو کې، د دغه راز بېلوالي څو بولگې وړاندي کوو، چې د پارسي په اوسني معياري ليکدود کې دواړه په يوه بڼه کښل کيږي.

شیر / rɪ / [په معروفه یا لنډه ی ؟]، چې د شیدو مانا لري؛ او شیر / re / [په مجهوله یا اوږده ی ؟]، چې د زمري، غضنفر یا اسد مانا لري .

سیر / rɪs / [په معروفه ی ؟]، چې د هوږي مانا لري؛ او سیر / res / [په مجهوله ی ؟]، چې د ماږه په مانا دی.

خیر / rɪx / [په معروفه ی ؟]، چې د تیره او تاریک، خیره، هرزه، چټي، بې گټي او نورو په مانا دی؛ او خیر / rɪax / [د ی ؟ ی ؟ په سکون]، چې د ښکني، ښه والي، صدقې او مال په مانا دی .

په پارسي کې بله لويه ستونزه، په صامت يا بې ږغه توري (consonant) سره د ځينو ټکو لوستل دي . دامشکل په اُردو او هندي ژبوكي تر پارسي هم ډېر او پراخ دی . د پارسي ژبي ويوونكي، هره هغه كلیمه سمه نه سي ويلای، چې په سرکي يې وچ يا ساکن توری راغلی وي . د داسي ټکو د لوستلو له پاره بايد له هماغه ساکن توري سره يو صانت يا ږغیر توری (vowel) وتړي؛ مثلاً سپوږمۍ، خپل، ستاسو، روزگان يا د انگرېزي ژبي ځيني ټکي لکه سکول (ښوونځی، مکتب)، سټريټ (سرک، کوڅه، واټ، جاده)، ستار (ستوری)، ستایل (سبک، لاره، روش) او په سلگونو نوري کلیمې، چې پارسي ژبي خلگ يې د خپلو ژبنيو ستونزو له امله د ؟ اسپوژمۍ، ؟، ؟ اخیل ؟، ؟ استاسو ؟، ؟ اُزگان ؟، ؟ اسکول ؟، ؟ استريت ؟، ؟ استار ؟، ؟ استایل ؟ په ښو وایي؛ او په دې توگه د بېلابېلو ټکو په وینگ کې، اضافي هجاوي يا څپې ور زیاتوي.

په هندي او اُردو ژبو کې د ټکو پر پیل سر بېره، د هغو په منځ کې هم د وچ يا صامت توري لوستل خورا گران او ستونزمن کار دی؛ په دې خاطر د دغو ژبو ويوونكي مجبور دي، چې د يوه واول يا ږغیر توري په مښلولو سره د ويلو ستونزه ليري کړي؛ مثلاً په همدغو ژبو کې پر ؟ سکول ؟، ؟ سټريټ ؟، ؟ ستار ؟، ؟ ستایل ؟ او داسي نورو ټکو سر بېره د ؟ پارک ؟، ؟ کارډ ؟، ؟ وارډ ؟ او داسي نورو په شان انگرېزي کلیمو کې د ؟ r له توري سره له ځانه بل ږغیر توری يا بله هجا تړي؛ او په دې توگه داسي ټکي د پارک (k rāā p)، کارډ (d a r ā k)، وارډ (d r ā ā w) په ښو وایي . يا د پارسي ځيني ټکي لکه ؟ بخت ؟، ؟ سخت ؟، ؟ شناخت ؟ او داسي نور د بخت (t a x ā b)، سخت (t a x ā s)، شناخت (t a x ā n i) په ډول ادا کوي.

په اردو ژبه کې د ؟ اصول ؟، ؟ حکومت ؟ او ؟ حضور ؟ په شان ټکي، د اصلي عربي تلفظ پر خلاف ټول د الف په زور سره وایي، په داسي حال کې چې همدغه کلیمې په پښتو او پارسي کې، د سوچه عربي تلفظ په څېر د الف په پېښ سره ويلي کيږي.

البته دا څو مثالونه په هيڅ ډول د پارسي او اردو ژبو د وروسته پاته والي په مانا نه دي . د پارسي ژبي پراخي ادبي او علمي زېرمي او د اردو ادب چټکه وده، هر چا ته د لمر په څېر روښانه ده؛ خو په دې لنډه شننه کې د ژبپوهني

له اړخه دغو اوومو او نیمگړو معیارونو ته په پاملرني سره دا نتیجه اخلو، چي موږ باید له نورو سره د سیالی او شریکی په خاطر، په پښتو کي داسي ناوړه او کړکېچن معیارونه جوړ نه کړو، چي زموږ له ژبنيو دودونو او جوړښتونو سره سمون و نه لري. زموږ د لیکلو او ویلو پښتو باید کرار کرار یوه بڼه ولري. پښتانه په هیڅ ډول اړ نه دي، چي مفعلي او دخپلي کلیمې په خپل اصلي شکل و وایي. موږ پښتانه، د خپلي ژبني ځانگړتیا له امله ځيني اروپایي، روسي، هندي، عربي او پارسي لغتونه په خپله اصلي بڼه نسو ویلای. زموږ په ژبه کي مروج رغیږ واحدونه د هغو د ویلو وس نه لري. هیڅ شک نسته، چي دا کار د ښووني او روزني له لاري په اسانۍ سره کېدای سي؛ خو ژبه یوازي د څو لوستو او پوهو کسانو مال نه دی. کله چي د یوې ژبي په اړه خبري کوو، باید د هغې ټول ویوونکي په پام کي ونیسو؛ نه یو څو محدود لیکوالان، شاعران او لوستي کسان.

د همدې د لایلو پر بنسټ دا ډېره ښه خبره ده، چي د معلوم، خوشحال، تسبیح، گناه، گمان، هنر، دښمن او نورو په څېر عربي او پارسي کلیمې د مالوم، خوشال، تسبی یا تسپې، گونا، گومان، هونر، دښمن په شان و وایو او ولیکو. د پښتو په معیاري لیکدود کي باید دکلیمو د وینگ او کښنگ تر منځ توپیر تر وسه وسه لیري سي؛ خو دلته د دې خبري یادونه ډېره ضروري ده، چي د خپلو او پردو ټکو د اسانه لیکلو په دې بهیر کي باید زیات پام او غور وسي، چي د کلیمو او اصطلاحاتو په نوي یا اسانه لیکدود کي د گډوډیو او التباسونه مخه ونیوله سي. په ځینو ځایونو کي باید د نوي لیکلاري تر څنگ د کلیماتو پخوانۍ اصلي املایي ډولونه هم په لیندیو کي وکارو، چي خلگو ته د زړو او مروجو ټکو نوې روښانه سي؛ او په دې توگه له رېرونو او ستونزو و ژغورل سي. که د تلواري معیار جوړولو په اړه، خپلي خبري په څو ټکو کي را غونډي کړو، باید و وایو چي هر څه باید د ولس په ژبه ولیکل سي؛ ژبپوهان، شاعران، لیکوال او څېړونکي باید پر خپلسر د خلگو په ژبه کي بې ځایه تصرفات او لاس وهني ونه کړي، که نه نو ډېر ژر به د پښتنو د بېلابېلو سیمو خلگ څه چي حتا له خپلو کورنیو او خپلوانو سره هم د ترجمان له لاري خبرو اترو ته اړ اوسو؛ ځکه هغوی به زموږ په جعل سوو ټکو او ترکیبونو نه پوهیږي.

په انگرېزي ژبه کي، دا ستونزي تر پارسي هم ډېري پراخي دي. انگرېزان په سلگونو ټکي، یو راز وایي او بل راز یې لیکي. دې کار د ښووني او روزني طبیعي او منطقي بهیر له خورا سختو خنډونو سره مخامخ کړی دی؛ د مثال په توگه انگرېزان **Knife**، **Knight**، **Colonel** او بې شماره نور ټکي د **Naif**، **Naip** او **Crn** په څېر وایي، چي د وینگ او کښنگ تر منځ یې ډېر توپیر سته.

سربېره پردې گيچوونکو رېرونو او پېچومو، د انگرېزي ژبي په خورا ډېرو لهجو کي، د ځینو ټکو رغیږ توپيرونه تر اوسه پوري، د یوې معیاري انگرېزي ژبي په جوړښت کي غټ خنډونه دي. همدا اوس هم د هري لهجې ویوونکي، د ویلو او کښلو پر خپلو خاصو لارو، ټینگ ولاړ دي. انگرېزان تر اوسه پوري په خپلو لیکنو او ورځنیو محاورو کي د امریکایانو جوړ کړي ټکي؛ لکه **Elevator**، **Diaper**، **Airplane**، **Freeway**، **Gasoline** او ډېر نور نه کاروي؛ بلکي د هغو پر ځای خپلي جوړي کړي کلیمې؛ لکه **Lift**، **Nappy**

Motorway، Aeroplane، Petrol او نورو ټکي استعمالوي . همدغه راز، انگرېزان تر اوسه پوري خپل ليکدود، د دې ژبي د هري بلي لهجې تر ليکدود غوره گڼي . له دې امله يې د Labour، Honour، Cheque او ډېرو نورو لغتونو املاً، له امريکايي ليکدود سره توپير لري .

د انگرېزانو، امريکايانو، آيرلنډيانو، سکاټلنډيانو، اسټراليايي وگړو او ډېرو نورو تر منځ د ځينو انگرېزي ټکو په ويلو کې هم د کتنې وړ اختلافونه سته ، مثلاً انگرېزان د کله کله، ځيني وختونه، ندرتاً او داسي نورو په مفهوم د often د آفټن / n atf ā / په ډول تلفظ کوي . امريکايان دا ټکی بې ټي (t) د آفن / n af ā / په بڼه ادا کوي . انگرېزان د ښوونې او روزنې په مانا د education ټکی د ايجوکېشن / nae kuʃI/ په بڼه وايي؛ خو امريکايان هغه د ايډوڪېشن / n ae kduI / په ډول تلفظ کوي ؛ انگرېزان د گټور او مساعد مهال، فرصت، موقع او داسي نورو په مانا د opportunity ټکی د اپرچونيتي / I ti n u ĉ rə p a / په بڼه ياني په (چ) سره وايي؛ خو امريکايان همدغه کليمه د اپرټونيتي / I ti n u t rə p a / په ډول ياني په (ټ) سره وايي . داسي لهجه يې توپيرونه نه يوازي په انگرېزي او امريکايي لهجو کې خورا ډېر دي؛ بلکې د انگليسي ژبي په ډېرو نورو لهجو کې يې هم مثالونه لږ نه دي، چې يادونه يې دلته د تلواري معيارونو په اړه خبرې نوري هم پسي اوږدوي . لېکن دا طبيعي توپيرونه او رنگارنگي د خلگو د سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي اړيکو د لا ټينگښت پر بنسټ، چې نن سبا د نوي والي (Modernism) او گلوباليزم (Globalism) په نومونو تعبيرېږي ، کرار کرار مخ پر لږېدو دي . خلگ د سليم عقل، لوړ ذوق، اساني، سادگي، يووالي او نورو اصولو په رڼا کې ښه له ناورو بېلوي؛ او په دې توگه ديوه منلي ملي او بين المللي معيار پر لور گامونه اخلي . دا ډول معيار هيڅکله په يوه ورځ کې نه را منځ ته کېږي؛ تل د پوختيا او بې قېدو شرطه منلو له پاره اوږده پړاونه تېروي ؛ هيڅ ژبپوه، اديب او ليکوال د خپلسرو پرېکړو او فتواوو له لاري نه سي کولای داسي معيارونه پر خلگو و ټپي . که په وچو پرېکړو او فتواوو سره څه کېدای سواي، نو زموږ په جنگ ځپلي هيواد کې به د کوکنارو کرنه او سوداگري ډېره پخوا په ټپه درېدلې وای؛ ځکه ډېرو ملایانو، پوهانو او دولتي مشرانو يې په غندنه کې، پرېکړې او خبرې کړي دي .

ټولو ته مالومه ده، چې د پرمختگ اوږدو پړاوونو د پښتو په صرفي او نحوي برخو کې ژور بدلونونه راوستي دي . اوس د همدې بدلونونو په رڼا کې ټول پښتانه په پوره باور او خوښۍ سره دې خبرې ته غاړه ږدي، چې خوشحال د خوشال، گمان د گمان، گومان د گومان، بلکه د بلکې، بلکي، معلومات د معلومات، مالومات د، معنی د، مانا يا معنا، چه د، چې د، او په سلگونو نوري پښتو، پارسي، عربي، تورکي، هندي او اروپايي کليمې له خپلو فونولوژيکو ځانگړتياوو او ژبنيو دودونو سره سمې وليکي . په پښتو کې دا کار له تاريخي پلوه، نن يا پرون نه دی پيل سوی . لکه څنگه چې د پښتو ژبي د منځني پېر منظوم او منثور اثار په ډاگه ښيي د دې ژبي له خاصو ږغونو او ولسي تلفظ سره سم د خپلو او پردو ټکو ليکل، په پښتو ادب کې

اورد تاريخ لري . طبيعي خبره ده، چي د پښتو ليكدود دا بهير په پيل كي، د هري بلي ژبي په شان له ځينو خنډونو او خنډونو سره مخامخ ؤ . له نېكه مرغه دا كار په دې وروستيو وختونو كي، ډېر خوځښت او چټكتيا موندلې ده . پوره باور لرم، چي د پښتو ليكدود به په راتلونكو كلونو كي تر دې هم په تلوار او چټكي سره پر مختگ وكړي . په پښتو ليكدود كي به د اساني ، سادگي، پوخ والي داسي نورو قواعدو پر بنسټ، دا گټور بدلونونه د خلكو اړتياوو او غوښتنو ته مثبت جواب ووايي . هيڅوك به د وخت په تېرېدو سره پر دې خبره اعتراض او نيوكه و نه كړي، چي پښتانه شاعران او ليكوال ولي خپلي او پردې كليمې د پخواني گران او كړكېچن ليكدود له مخي نه ليكي . په دې كار كي هيڅ منطق او گټه نسته، چي پښتانه تل تر تله خپل او پردي ټكي، په سختي او تكلف سره، د نورو ژبو د اصلي ويوونكو په شان ووايي؛ او په ليكلو كي يې بيا هم په پټو سترگو د نورو ليكدود په پام كي ونيسي . د پښتو ژبي له فونولوژيكو خصوصيتونو سره سم د خپلو او پردو ټكو د ليكني د قاعدې پر خلاف په زياترو پخوانيو پښتو خطي نسخو كي، ځيني سوچه او اصلي پښتو لغتونه؛ لكه **غوندي** ، **باندې** ، **وړاندې** ، **مي** ، **شي** او په لسگونو نور د عربي ټكو په څېر د **غند** يا **غوند** ، **باند** ، **وړاند** ، **م** ، **ش** په بڼه د پېښ، زېر او زور په مرسته كښل سوي دي، چي په پښتني چاپېر كي په هيڅ وجه د منلو وړ نه دي . شك نسته، چي د پښتو ټكو دغه رنگه املايي بڼه، زموږ په ژبه كي د عربي ژبي او گرامر د ژوري اغېزې څرگنده نخښه ده؛ چي دلويو شاعرانو او ليكوالو په گډون يې هيڅوك له اثره خوند ي نه وه؛ مگر كه دې مسألي ته د ژبپوهني او ژبښووني د اوسنيو علمي او منطقي قواعدو له مخي په ځير سره وگورو، پر دې حقيقت هيڅكله سترگي نه سو پټولاي، چي زموږ مخكښو شاعرانو او ليكوالو په پوهي يا ناپوهي سره خلكو ته د پښتو ليك لوست چاري گرانولې . تر هغه مهاله چي په پښتو ليكدود كي د بېلابېلو رغونو د بيان له پاره ځانگړي توري او نخښي وي، د عربي تورو او نخښو كارول، له لويه سره سم او گټور كار نه دي . د عربي ژبي د زور، زېر، پېښ او نورو نخښو په مرسته د **غوندي** ، **وړاندې** ، **باندې** ، **شي** ، **مي** او داسي نورو سوچه پښتو ټكو ليكنه اوس هيڅ منطق او جواز نه لري؛ ځكه په پښتو كي خو د دغه راز ټكو او تركيبونو د ليكلو له پاره د تورو كمې نسته . په پښتو كي خو د يوې **ي** پر ځاي پينځه **ي** گاني كارپري، نو موږ ولي خپلي سپېڅلي كليمې د عربي زېر په مرسته وليكو ؟ زه خو د پښتو په داسي ليكدود كي هم هيڅ ستونزه او نيمگړتيا نه وينم، چي پښتانه د **دعا** عربي ټكي د **دوعا** (ځيني پښتانه همدا اوس دا كليمه د **دوا** په څېر وايي او ليكي، چي دا كار د دارو درملو له ټكي سره د گډېدو ستونزه پيدا كوي)، د **دكان** ټكي د **دوكان** (ځيني پښتانه د د وکان پر ځای د هټۍ لغت كاروي، چي له هندي ژبي سره گډه ريښه لري؛ او له ډېرو وختونو راهيسي په پښتو ادبياتو كي هم استعمال سوی دي) او د **دښمن** مفعنه كليمه د **دوښمن** په بڼو وكاري . داسي لغتونه او كليمې له پېړيو پېړيو راهيسي زموږ په ژبه كي كارپري؛ او اوس زموږ د ژبي نه بېلېدونكې برخه ده . موږ هيڅ اړتيا او مجبوري نه لرو، چي داسي ټكي د پردو ژبو له رغيږو ځانگړتياوو او معيارونو سره سم ووايو؛ او يا يې د هغوی له گرامري اصولو او قواعدو سره خوله په خوله وليكو . تر هغه ځايه چي د دغه راز كليمو

نوي يا اسانه جوله، التباسونو او گډوډيپيوته لاره هواره نه کړي، زموږ له ځانگړو ژبنيو صرفي او نحوي خصوصيتونو سره سم، د هغو کارونه هيڅ تاوان نه لري .

پښتو بايد د اساني، رواني، سپېڅلتيا، خوږوالي، پوخوالي، منطق او سليم عقل پر لور وده وکړي . سليم عقل او ژور منطق دا هيڅکله نه سي منلای، چي د کليمو د ويلو او ليکلو تر منځ مخکه او اسمان توپيرونه وي . هو يو وخت په زياترو ژبو کي داسي توپيرونه تر سترگو کېدل؛ خو دا خبره له پياوړي منطق سره څنگ نه لگوي، چي موږ بايد همېشه د نورو پر چپه او راسته لارو روان اوسو . که نورو ځان په څاه او کنده کي اچوه ، موږ يې هم بايد وا چوو . پوهه او عقل حکم کوي، چي موږ بايد په چټکي خو ځيرتيا او غور سره ، په خپلو ويلو او ليکلو کي توپيرونه له منځه يوسو . د تاريخي شواهدو په استناد، زموږ خلگ له پېړيو پېړيو راهيسي **؟** روزگان **؟**، **؟** ارغسان **؟**، **؟** ارغنداو **؟**، **؟** سپېروان **؟**، **؟** تلوکان **؟** او په لسگونو نور جغرافيايي نومونه په خپلو اصلي او سمو بڼو وايي؛ مگر د نورو ژبو مؤرخينو او ليکوالو داسي جغرافيايي نومونه د خپلو ژبنيو ستونزو يا تېروتنو له امله د **؟** ارزگان **؟**، **؟** ارغستان **؟**، **؟** ارغنداب **؟**، **؟** سفيد روان **؟**، **؟** تلقان **؟** په بڼو دود کړي دي . د دغو سيمو اصلي اوسېدونکي د پردو له خوا دغه ډول جعل سوي نومونه بېخي نه پېژني؛ او په اروډو سره يې کټ کټ ځاندي . زموږ د هيواد د تاريخي جغرافيا په ډېرو نومونو کي د داسي تېروتنو موضوع د يوه اوږده بحث غوښتنه کوي، چي دلته يې ځای نه دی . همدغه راز، **؟** ساپي **؟**، **؟** ورکزي **؟**، **؟** ساکزي **؟**، **؟** پوپلزي **؟** او داسي نور د پښتنو ځينو قبيلو نومونه دي، چي د نورو خلگو د ژبنيو ستونزو ياد ځينو ليکوالو، مؤرخينو او څېړونکو د بې خبرۍ او تېروتنې له امله د **؟** صافي **؟**، **؟** اورکزي **؟**، **؟** اسحق زي **؟**، **؟** فوفلزي **؟** په بڼو باب سوي دي . زه نه پوهېږم، چي پښتانه د څه منطق له مخي دا سوچه او لرغوني پښتو ټکي د پارسي يا عربي ژبي په ناوړه رنگ لري . موږ بايد د خپلو قبيلو او پښو نومونه په خپله اصلي بڼه ووايو او وليکو . هغه څه چي دلته يې يادونه ضروري برېښي دا خبره ده، چي د کليمو په وينگ او کېښنگ کي د توپيرونو او اختلافونو له منځه وړل، په ښوونه او روزنه، پوهاوي او راپوهاوي يا افهام او تفهيم کي ډېر گټور کار دی؛ نو ځکه بايد د پښتو د ورته يا مشابهو ټکو په ليکلو کي هم تر وسه وسه د گډوډۍ او التباس مخه ونيسو؛ د مثال په توگه په پښتو کي، بايد د دغه راز مشابهاتو په ليکلو کي هر ډول پېچومي ليري سي :

زړه / əɾz / [د ز په سکون]، چي مانا يې دل يا قلب دی .

زړه / a'ɾaz / [د ز په زور ، خج يا فشار پر دوهم سپون] چي د پخواني، مخکني، تېري سوي، گذشته، سابقه او داسي نورو ماناوي لري .

توره / ar t / [په معروف واو] چي د سېلاوي، شمېښېر او داسي نورو ماناوي لري .

توره /árot/ [په مجهول واو، خج یا اکسینت پر دوهمه هجا] چي دتورمخي، خیره، سیاه او داسي نورو په مانا ده.

مره /aɾm/ [د میم په سکون، خج پر دوهمه خپه] چي د مره سوي یا مرده په مانا دی .

مره /aɾam/ د سپر، شکم پُر یا هغه ښځي یا بل ښځینه حیوان په مانا، چي خپته یې ډکه وي.

مره /aɾam/ [خج پر لومړۍ خپه] د تکیه کلام هغه ټکی، چي د پښتو په ختیزه (ختیځه) لهجه کي خورا باب ده.

کوټه /aɾok/ [فشار یا خج پر دوهمه خپه] ياني خونه، اوتاک (اتاق)، کمره او داسي نور.

کوټه /aɾawk/ [خج پر دوهم سپون] خره، خرمن، ډېران، انبار یا امبار.

په پښتو کي داسي مشابهې کلیمې خورا ډېرې دي، چي هم د لغتونو د رېښه پېژندنې (ایتیمولوژۍ) له پلوه ډېر توپیر لري؛ او هم یې په تلفظ او ماناوو کي بېلوالی سته؛ مگر موږ یې تر اوسه پوري په یوه بڼه لیکو . شک نسته، چي د نړۍ نوري ژبي هم له دې کړاوه نه دي ژغورلي؛ خو په پښتو کي د یوه څرگند او روښانه معیار د را منځ ته کولو په لړ کي باید دا موضوع هم له پامه لیري نه کړو . د خج ښوولو یوه کوچنۍ نخښه په اسانۍ سره د دغه راز ورته ټکلو په ویلو کي د التباس او گډوډۍ مخه نیسي.

دغه راز د کلیمو په لیکنه کي د زور لرونکي، معدوله، معروف او مجهول واو (ښايي ځیني کسان له دې نومونو سره موافقه ونه لري ؛ او د هغو پر ځای د لنډ واو، اوږد واو او نورو په څېر نومونه غوره کړي) یوشان والي هم د التباس او گډوډۍ ډېرې ستونزې پیدا کړي دي؛ ځکه د واو توری په زور لرونکي، معدوله، معروف او مجهول حالت کي، گرده په یوه بڼه کښل کیږي؛ په داسي حال کي چي د فونولوژۍ له اړخه ټول بېل ږغونه دي، چي باید په لیکلو کي هم د بېل توري (گرافیم) یا نخښي (سیمبول) په لیکلو سره جلا سي؛ د مثال په توگه موږ اوس د غه ټکي ټول په یوه واو کارو:

ولاړ /ɾālāw/ [په زور لرونکي یا ساده واو] ایستاده، د ناست په خلاف.

وژل /lāʔaw/ [په زور لرونکي یا ساده واو] او داسي نور.

سور /rɔs/ [په معروف واو] سور رنگ، سرخ، قرمز.

بوره /arɔb/ [په معروف یا لنډ واو] خوږه، شکر، چینی، د لرگو یا فلز میدگي .

بوره /arɔb/ [په معروف یا لنډ واو] زوی مړې، هغه ښځه چي بچی یې مړ وي.

بورِه / a rob / هغه سمسوره مخکه، چي له کره پاته وي.

تور / ro t / [په مجهول يا اوږد واو] تور رنگ ، تور مخی، تاریک ، سپاه.

تور / ort / [په مجهول يا اوږد واو] پره، گونا (گناه)، تقصیر، اتهام، الزام.

کور / or k / [په مجهول يا اوږد واو] استوگنځی، مېنه، خانه، مسکن .

همدغه رنگه د خویش، خویشتن، خواستن، خواهر په شان نور پارسي ټکي ، چي په لیکلو کي یې واو شامل دی، خو په ویلو کي واو برخه نه لري .

ځیني ژبپوهان او قاموس لیکوونکي ، د اوسنیو قاموسونو په څېر د پښتو ټکو د دغه راز مشکلاتو د له منځه وړلو له پاره، د فونیمیکي الفبا (Phonemic Alphabet) د تورو او نخبو سپارښتنه کوي . دا نظر تر ډېري اندازې علمي اړخ لري؛ ځکه یوازي د یوې علماً تنظیم سوي فونیمیکي الفبا توري او نخبني کولای سي، د هر ټکي ټول رغیږ واحدونه په دقیقه توگه بیان او ښکاره کړي؛ خو زموږ په هیواد کي د فونیمیکي الفبا د تورو او نخبو کارونه، یوازي د علومو اکاډیمي او پوهنتونو تر پوله پوري محدوده ده . عام خلگ څه چي حتا لږ لوستي کسان هم د دغه راز الفبایي سیستم له تورو او نخبو سره هیڅ اشنایي نه لري . له دې امله زموږ په هیواد کي د بېلابېلو ټکو د وینگ یا تلفظ پر نوو علمي لارو سربېره، د دودیزو لارو چارو استعمال هم بې گټي نه دی .

ښایي ځیني پوهان له لویه سره استدلال وکړي، چي دهري ژبي لیکدود باید تر وسه وسه ساده او اسان وي . د دوی له نظره، په لیکدودنو کي د نوو تورو (گرافیمونو) یا نخبو (سیمبولونو) ډېرول، د لیکني دودیزې لاري چاري نوري هم پېچلي کوي؛ او په نتیجه کي خلگ له نورو پېچومو او مشکلاتو سره مخامخ کوي . له دې امله، په املايي سیستم کي د زور او زورکي، زور لرونکي، معدوله، معروف او مجهول واو، بېلابېلو ؟ ی ؟ گانو او نورو تر منځ توپیر ته په لوړه سترگه نه گوري . دا خبره سمه ده، چي په لیکدود کي د لږو تورو او نخبو کارونه د لیکني چاري تر ډېري گچي اسانه کوي؛ خو که په ژبه کي د هر څه له پاره ځانگړی توری نه وي، نو دا کار له خپلي اسانۍ او سادگۍ سره سره، د وینگ (تلفظ) او کښنگ (لیکلو) تر منځ پراخ توپیرونه پیدا کوي؛ او دا توپیرونه ورو ورو له یوه پښت څخه بل پښت ته لاره مومي . په پای کي خلگ نه د خپلو اصیلو رغیږو خصوصیتونو پر بنسټ؛ بلکي د یوه میخانیکي او کړکېچن تعامل له مخي د ړندو په شان په لیکلو او لوستلو لاس پوري کوي . همدا مېخانیکي او کړکېچن جال دی، چي خلگ په خوله ؟ روستم ؟ وایي؛ خو د ؟ رستم ؟ په بڼه یې کاږي . هیڅوک د دې گران او رېروونکي دود له مشکلاتو سترگي نه سي پټولای . زما په دې خبره سر نه خلاصیږي، چي د لیکني دا ډول کړکېچن دود او دستور باید ولي تل تر تله جاري وي؟ مور ټولو ته څرگنده ده د الفبا هغه سیستمونه، چي د ژبي ټول رغونه د بېلو تورو او نخبو په مرسته نه سي لیکلای، د لیک - لوست په چارو کي لوی خنډونه را منځ ته کوي . د دې خبري په ریښتینوالي او سموالي کي هیڅ شک نسته، چي د هري ژبي د بېلابېلو رغونو له پاره د څو نوو تورو

يا نخبو ټاکل، سره له ځينو لنډ مهاله کړاونو، د هماغه ژبي د اصلي ويوونکو له رغونو سره سم، د ليکنې يا تحريري ژبي پسه پر مختگ کي د ډېرو گډوډيو او تېروتنو مخه نيسي.

په پای کي د دې ټکي يادونه بې ځايه نه ده، چي د پښتو ژبي د يوه منلي او پاييدونکي معيار له پاره بايد تر هر څه مخکي د خلگو د نيژدې والي او پيوستون په لاره کي عملي گامونه پورته سي . پښتو د يوې ژوندۍ او فعالې ژبي په توگه د کور او کلي له کوچني او محدود چاپېر څخه د ټولنيز ژوند هر ډگر ته وايستله سي؛ او په بشپړ ځواک سره يې ودې او پر مختگ ته کار وسي . په داسي شرايطو کي دئ، چي پښتو ژبي د پخو او منلو معيارونو د را منځ ته کېدو خبري په ډېري اسانۍ تحقق مومي . هر ليکوال، شاعر او څېړونکی چي خپلي عقيدې، نظريې او بيانونه په اسانه ، ساده او خوږو ټکو کي وړاندي کړي؛ او تر وسه وسه زيار وباسي، چي په وينگ او کښنگ يا خبرو او ليکنه کي يې ډېر توپير نه وي، په خپله د معياري پښتو په رامنځ ته کولو کي لويه برخه اخلي . د پښتو ژبي معياري بڼه په واقعيت کي د ويلو او ليکلو هغه اسانه، ساده، منطقي او معقوله لاره ده، چي هر څوک يې په ورين تندي منلو ته غاړه ږدي . ټول پښتانه په تېره بيا پوهان او د قلم خاوندان، د داسي لاري په جوړولو کي خپله ونډه لري . بايد په هر اړخيزو او پرله پسې کوشښونو سره د پښتو د معياري کېدو پر لور گامونه پورته کوو؛ او په دې کار کي تل د پوهي، منطق او تدريجي پرمختگ لاره غوره کړو . وچي پرېکړي او تش احساسات ، د پښتو ژبي د پاخه او منلي معيار په را منځ ته کولو کي گټوره برخه نه سي اخيستلای . . .

د یوې کره او معیاري پښتو په لار کې پرتې ستونزې

د پښتون قام د ټولنیز ژوند بېلابېلو اړخونو ته په یوه سرسري او ځغلند نظر سره دا حقیقت له ورايه ښکاري، چې د یوې کره او معیاري پښتو په را منځ ته کولو کې خورا په پېڅر ستونزې او پېچلومي پرتې دي؛ چې لیرې کول یې په هیڅ وجه د دوو یا درو ورځو کار نه دی. لکه څنگه چې مخکې هم یادونه وسوه، دا ستر رسالت په تشو ولولو او وچو پرېکړو هم نه بشپړېږي. د دې لوی او ارزښتناک کار له پاره علمي او عملي کړنلارې ته اړتیا ده، چې د ټولو پښتنو په گډو کوښښونو سره گام په گام او پړاو په پړاو بشپړه سي.

د پښتو ژبې د ویلو او لیکلو د یوه معیاري سبک د جوړولو له پاره باید، تر هر څه مخکې دغه سپېڅلې او لرغونې ژبه په افغانستان کې د پارسي او په پاکستان کې د انگرېزي او اردو ژبو له ناوړه اغېزو و غوژورله سي. د دې خبرې مانا دا ده، چې پښتو باید په افغانستان او پښتونخوا کې د ترجمې یا دوهمې ژبې له دريځه ووزي. په بله وینا، پښتو باید د ښوونځیو، پوهنتونونو، دولتي او خصوصي ادارو، چاپوونکو او خپروونکو مؤسسو، تجارتي راکړې ورکړې او ټولنیز ژوندانه په یوه ژوندۍ، فعاله او خوځنده ژبه واوړي. د افغانستان په پلازمینه (کابل) کې تر اوسه پورې پښتانه زده کوونکي د کافي پښتو ښوونځیو د نسته والي له امله جبراً د پارسي ژبې ښوونځیو ته ځي؛ دکابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې پرته د کابل پوهنتون، کابل پولیتخنیک، کابل طب، حربي پوهنتون، هوایي پوهنتون او نورو ټولو تحصیلي او دولتي ادارو په بشپړه توگه ژبه پارسي ده. ښه مي په یاد دي، چې دکابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي کې حتا له پښتانه استاد څخه هم په پښتو ژبه پوښتنه کول د کوپړ (کفر) په څېر ناوړه کار گڼل کېده؛ د دولت په مطبوعاتي او خبري مؤسسو کې ټول متنونه لومړی په پارسي لیکل کېږي؛ او بیا یوازې د تش په نامه حساب پوره کولو له پاره، په پښتو ژبه ترجمه کېږي؛ په پښتو ژبه ژباړل سوي کتابونه، ورځپاڼي او نور چاپي مواد تل د پارسي ژبې تر کتابونو، ورځپاڼو او نورو خپرنیزو موادو په ډېر ځنډ او تپت کیفیت چاپېږي. البته په پښتو ژبه د نوو علمي او تحقيقي اثارو ترجمه، پر خپل ځای ډېر ارزښتمن او گټور کار دی؛ خو هیڅ ژبه له هغو څخه پښتو باید یوازې د ژباړې هغه هم ناوړه ژباړې ژبه نه وي. پښتانه شاعران، لیکوال او څېړونکي باید په خپله پراخه او شتمنه ژبه د نوښتگرېو، خلاقیتونو او هستونو لوی فرصتونه ولري. د همدغو موخو او هدفونو له پاره یې استعدادونو لا وغوړېږي؛ خو په پښتني چاپېرکي ترڅو او ځورونکو شرایطو، پښتو ژبه یوازې د یوې کمزوري او بې خونده ژباړې مقام ته تپته کړې ده. نور ولسونه په نوښتگرو او تحقيقي لیکنو سره خپلې ژبې ارتوي؛ او مور د دوهمې ژبې په توگه یوازې د نورو پر ښو او بدو شخوند وهو. په داسي حالاتو کې ناڅاپي نه ده، چې هر څوک (پښتون، تاجیک، هزاره، اوزبک، بلوڅ او نور وروڼه قومونه) پارسي ژبې ته مخه کوي؛ ځکه په خپله مورنۍ ژبه یې د څه موندلو او څه لوستلو ټولې لارې بندې سوي دي.

په افغانستان او پاکستان کې سیاسي واکمنانو تل د مخکنۍ بشپړتیا، سیاسي خپلواکۍ، ملي واکمنۍ او نورو ملي ارزښتونو د ساتني او دفاع پر مهال تر بل هر قوم مخکې، زېږور پښتنو ته د قربانۍ او سرښندنې بلنه ورکړې ده؛ او

د خپلو سياسي گټو د ساتني په مقصد يې له پښتو ژبي او پښتو دودونو سره لويې کړې دي؛ خو کله چې په هيواد کې سوله او امنيت ټينگ سوې دى، بيا نه يوازې پښتو او پښتني دودونو ته شا گرزول سوې ده؛ بلکې د پښتون ولس او پښتو ژبي پر خلاف د ځينو پوچ مغزو د ملنډو او زهرجنو تبليغاتو مخنيوي ته هم هيڅ پام نه دى اړول سوې .

پښتو ژبه له اوسني ځپلي او نتلي حالت څخه خپل وړ مقام ته رسول، په هيڅ ډول خداى مه کړه له پارسي او نورو وطني ژبو سره د دښمنۍ او تربگنۍ په مانا نه ده . بايد دا عيني واقعيت په ورين تندي و منو، چې پښتو ته شا گرزول؛ او د ټولنيز ژوندانه په هره برخه کې د پارسي ژبي تسلط او واکمني په هيڅ ډول زموږ د ملي يووالي سيمبول نه دى . که څوک فکر کوي، چې د پښتو او نورو افغاني ژبو پر ځاى د پارسي ژبي جبري خپرول او رواجول د دې هيواد د ملي وحدت ضامن دى، ډېر تېروتلې دي . د دې لرغوني او وياړلي خاوري هيڅ قوم او هيڅ وگړى د دې حق نه لري، چې پښتانه يا نور وروڼه قومونه د خپلي خوږې او سپېڅلي ژبي پرېښوولو يا کم رنگه کولو ته اړباسي . له دې مسألې سره د علمي چلند لاره دا ده، چې د افغانستان د ټولو وروڼو قومونو بېلابېلو ژبو ته د هغو د وپوونکو په تناسب، د ودې او پرمختگ هر اړخيز امکانات برابر سي . په دې کې هيڅ شک او شبه نسته، چې پر شتمني او پراخي پارسي ژبي سربېره، د دې هيواد د نورو وروڼو قومونو د ژبو زده کړه هم، د هر ريښتيني افغان له لويو ښېگڼو او هونرونو څخه گڼل کېږي . پښتنو دا فضيلت او هيواد پالنه په عمل کې ښوولې ده . د پښتنو شاعرانو، ليکوالو او محققانو له خوا په پارسي ژبه د شعري ديوانونو، تاريخونو، ادبي او علمي اثارو شمېر دونه اوږد او مفصل دى، چې د يوه جلا کتاب د ليکلو اړتيا را منځ ته کوي؛ خو په دې لنډو ټکو کې د پارسي ژبي، ادب، تاريخ، تاريخي جغرافيه، کتاب پېژندنې، لرغونپوهنې او ډېرو نورو علمي څانگو په بډاينه او پرمختگ کې، يوازې د افغاني فرهنگ د معاصر پېر د مخکښ او تر ټولو وتلي شاعر، ليکوال، مؤرخ او څېړونکي - لوى استاد علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ش / ۱۹۸۴م) د بې سارو علمي اثارو يادونه کافي ده، چې د نړۍ په ټول پارسي ژبي قلمرو (افغانستان، ايران او تاجيکستان) کې يې هيڅ حقپال ليکوال، څېړونکى او عالم له علمي مقام او فيوضاتو انکار نسي کولای . د دې يادوني مقصد فقط دا دى، چې پښتنو هيڅکله د نورو وروڼو قومونو د ژبو؛ په تېره بيا پارسي په زده کړه او غوړېدو کې تعصب او بې پروايي نه ده کړې . سره له دې روښانه حقيقتونو، پښتانه نه يوازې له خپلي لرغوني او سپېڅلي ژبي سره تر هرې بلې ژبي ډېره مينه لري؛ بلکې پښتو ژبه او پښتني دودونه د خپلي تاريخي پېژندنې مهمه برخه گڼي . د دې څو لنډو خبرو په يادولو سره اوس دلته دا پوښتني پيدا کېږي، چې پښتو ژبه په داسې شرايطو او حالاتو کې، څنگه وده او پرمختگ کولای سي ؟ ايا په داسې شرايطو او امکاناتو کې، د پښتو ژبي د ويلو او ليکلو نوي معيارونه را منځ ته کېدای سي؟

جواب ساده او روښانه دى، تر څو چې له امو تر اباسينه ، له چتراله تر بولانه او له بولانه تر غوره، د پښتنو په منځ کې ټينگي او مزبوتي (مضبوطي) اړيکي پيدا نه سي؛ او ټول پښتانه په يوه وجود او يوه اواز خپله اصيله او لرغونې ژبه د ښوونځي، پوهنتون، راډيو، تلويزيون، مطبوعاتو، دولتي او خصوصي ادارو، سوداگرۍ، ليکنو، مشاعرو، علمي

او تحقيقي غونډو، کلتوري او هونري بانډارونو او نورو ډول ډول اجتماعي او اقتصادي فعاليتونو ژوندۍ او واکمنه ژبه نه کړي، تر هغه مهاله د پښتو په ويلو او ليکلو کې د نوو لارو او معيارونو مسأله د اوبو پر مخ کړښي دي؛ ځکه هر معيار او هر سبک د بقا او پرمختگ له پاره لازمو شرايطو ته اړتيا لري. که غواړو، چې پښتو ژبه په ټوله نړۍ کې د يوه عام او منلي معيار تر مقامه ورسو، بايد تر ټولو دمخه په خپله ټولنه او چاپيري کې د داسې لوی ارمان د تحقق حال اومجال پيدا کوو. په ټولنه کې د عيني او ذهني شرايطو له برابري او چمتووالي پرته څو شاعران، اديبان، ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي په يوه يا څو غونډو کې د ژبې او ادب نوي معيارونه نه سي را منځ ته کولای. د نوو معيارونو او نوو لارو ايجاد، يوازي د ټولني د واکمنو عيني او ذهني شرايطو په چوکاټ کې ممکن دي. چټکتيا او کراري يې له يوه سره د ټولني د مادي او مانوي (معنوي) ژوند په بدلونونو پوري اړه لري. د افغاني فرهنگ وتلي او منلي بابا، لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي، د پښتو د معياري ليکلاري په اړه همدغو واقعيتونو داسې اشاره کوي:

◆ زما په خيال د پښتو لپاره يو تخيلي او حقيقي ؟ معيار ؟ ټاکل د اوس کار ندی؛ او نه دا کار يو يا دوه تنه کولای سي. معياري ليکنه هغه وخت کېدای سي، چې د پښتو له ټولو لهجو څخه د اجتماعي او مدني اختلاط او ادبي گډون او تفاعل په اثر کې يو معيار را ووزي؛ او دا هغه وخت ممکنه ده، چې پښتانه له قبيله يي ژونده ووزي؛ او تگ راتگ دوني پکښې ډېر سي، چې ټولي لهجې او خصوصي تعبيرونه او اداوي او گرامري خاصيت سره گډ سي؛ او د ؟ بقای اصلح ؟ له قانونه سره برابر ناوړه ووزي؛ او ؟ وړ ؟ پاته سي. (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۵).

د لوی استاد په دغه بيان کې له ورايه څرگنده ده، چې د پښتو ژبې د معياري ليکدود يا معيار ي سبک را منځ ته کول، تر هر څه وړاندي د ټولو پښتنو په منځ کې د سياسي، فکري، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو ټينگښت او پراخوالي ته اړتيا لري. طبيعي خبره ده، چې د انساني ټولنو تر منځ د بېلابېلو اړيکو پياوړتيا، تدريجي او تکاملي بهير دي. په بله وينا د پښتنو تر منځ د بېلابېلو اړيکو پراختيا او مزبوتوالي په خپله د معياري توب شرايط او امکانات برابروي. دا کار د يوه يا څو کسانو تر وس وتلي دي. که څوک د پښتنو بېلابېلو لهجو او رنگارنگو فرهنگي ميراثونو ته په شا گرزولو سره د خپلو جعل سوو معيارونو د ټپلو او بابولو هڅه وکړي، داسې هلي ځلي پښتو ته د گټې پر ځای ورانۍ او زيانونه رسوي.

د معياري پښتو د را منځ ته کولو په لړ کې، د ځينو ليکوالو او پوهانو کوښښونه علمي تاداو نه لري. دا هڅي او تلاښونه تر ډېره حده احساساتي بڼه لري. لکه څنگه چې گورو، کله کله د پښتو ژبې يوې او بلې لهجې ته د بې قاعدې لهجې په توگه گوته نيوله کېږي؛ کله کله د پښتو ؟ معياري ؟ کولو له پاره، د حساب او هندسې په شان د فيصدۍ فارمولونه وړاندي کېږي؛ او کله کله بيا د ژبې علمي مسألې د سياسي لانجو غوڅولو په څېر د ډېرو (اکثريت) او لږو (اقليت) د اصولو له مخي حلېږي. زموږ دې ښاغلو پوهانو تر اوسه پوري دا مسلم واقعيت نه دی

پېژندلې، چې ژبه نه د فيصدۍ په فارمولونو او نه هم د **❖** اکثريت **❖** او **❖** اقليت **❖** د اصولو په مرسته، معياري توب ته رسېدای سي .

عجبه خو دا ده، چې د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د قاعدې او بې قاعدې خبره خو نه منلو او دقيقو او نه هم تېرولو او مغرضو افغانستان پېژندونکو کړې ده . د پښتو ژبي او ادب وتلو استادانو- لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي، علامه عبدالشکور رشاد، پوهاند صديق الله رشتين، گل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، قيام الدين خادم او ډېرو نورو هېچا نه په پښتو لهجو کي د يوې ځانگړي لهجې د قاعدې او بې قاعدې خبره کړي ده؛ او نه يې د يوې کره او معياري پښتو په لار کي، د و نډو د وېش؛ او د دې يا هغې لهجې د اکثريت او اقليت په اړه خبري کړي دي . د افغاني فرهنگ په تېره بيا پښتو ژبي منلي بابا، لوی استاد علامه حبيبي، او تر هغه وروسته د پښتو ژبي او ادب وتلي استاد، علامه رشاد، له خپلي ټولي پوهي او تبحر سره سره بيا هم هيڅکله ونه ويل، چې ليکوال او څېړونکي بايد د دوي په کندهارۍ لهجه خبري او ليکني وکړي . بالعکس يې ټول ليکوال، شاعران او څېړونکي هڅول، چې له هر ډول تکلف او تصنع پرته د خپلو عامو خلگو په ژبه ليکني وکړي . هغوی په ډېري اسانۍ سره کولای سواي، چې د خپلي پراخي پوهي او علمي مقامونو په استناد، په پښتو ژبه او ادب کي د خپلي خوشي معيارونه وټاکي؛ او بيا يې د خپل نامه د غټولو له پاره د هيواد پر علمي، تحقيقي او مطبوعاتي مؤسسو و تپي؛ خو لکه څنگه چې ټول معاصران شاهد دي، هغوی هيڅکله خپله لهجه، خپل سبک، خپل فکر او خپل لاره د معيار په توگه وړاندي نه کړه . تاريخي تجربې ښيي، چې د بېلابېلو ژبپوهانو، شاعرانو، اديبانو او عالمانو له خوا وړاندي سوي معيارونه هيڅکله عام، کُلي او ابدی خصوصيت نه لري . د ژوندانه په هره برخه کي د پرون پياوړي او پاخه معيارونه، د نن له زورورو معيارونو سره سيالي او مقابله نسي کولای؛ سبا هم په هره ټولنه کي نوي بدلونونه، نوي معيارونه او نوي دودونه له ځانه سره راوړي . د همدې اصل او قانونمندی پر بنسټ بايد هيڅ معيار په پټو سترگو و نه منل سي . هر څه د نوو بدلونونو او پر مختگونو په رڼا کي و څېړل سي . په بله ژبه هر هغه څه، چې د نوي عصر غوښتنو او اړتياوو ته معقول جواب و وايي، د خلگو له خوا په ورين تندي منل کيږي؛ او د معيار جامه اغوندي .

حقيقت دا دی، چې د پښتو ژبي په بېلابېلو لهجو کي د بې قاعدگيو او گډوډيو په اړه څېړنه بايد د پوهي او منطق پر پاخه تادا و ولاړه وي . له بده مرغه د **❖** معياري پښتو **❖** ځيني لارښوونکي، د پښتو ژبي د بېلابېلو موضوع گانوپه اړه څېړنه له راکيټ ساينس سره ورته گڼي؛ او په دې توگه چا ته اجازه نه ورکوي، چې د خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي پر بېلابېلو اړخونو او موضوعاتو وږغېږي . د دې ناوړه دريځ يوازنی مقصد له دې پرته بل څه نسي تعبير کېدای، چې هر څوک په پښتو کي د خپلسرو معيار جوړوونکو ناوړه لاس وهني، په پټو سترگو نعوذبالله د قرآن دکريښو په شان ومني؛ او پر هيڅ ناسمو جعلياتو يې د انتقاد گوته کښېنږدي . د پښتو ژبي او ادب لويو استادانو هيڅکله داسي بيانونه نه دي کړي . د دې پر خلاف يې هر چا ته بلنه ورکړې ده، چې په خپله مورنۍ لهجه او خپلو سيمه ييزو محاورو د پښتو ژبي او ادب په غوړېدو کي فعاله برخه واخلي . . هر چاته څرگنده ده، چې پښتو د يوه

ستر او لرغوني قوم ژبه ده . د دې ژبي د يوې ځانگړي لهجې په تړاو ناسم گومان يا ناسمه پرېکړه، د ټولي ژبي ادبي اصالت او قاعده له پوښتني سره مخامخ کوي؛ ځکه همدا لهجې او ژبني جوړښتونه، زموږ د ادبي مخکښانو په لوړو او گران بيو اثارو کې هم په پراخ توگه کار سوي دي . شک نسته، چې د هرې ژبي په بېلابېلو لهجو او ادبي اثارو کې کله کله ځيني ناوړه او بې قاعدې ټکي، ترکيبونه، عبارتونه او جوړښتونه تر سترگو کېږي، چې پښتو هم له دې طبيعي خصوصياتو ليري نه ده؛ مگر دا نيمگړتياوي هيڅکله په يوه خاصه لهجه پوري نه دي تړلي .

زه په خپله په تېرو دېرشو کلونو کې د خپلو اوږدو پر دېسويو په ترڅ کې، د نړۍ پر بېلابېلو توکمونو او ژبو سربېره د خپل پښتون ټبر له خورا ډېرو قبيلو، خپلونو او پښو سره مخامخ سوي يم . د هغوی له رنگارنگو دودونو او بېلو لهجو څخه مي په ريشتيا سره ډېر نوي شيان زده کړي دي . د زده کړي دالړۍ نه يوازې ما غوندي نالوستي سړي؛ بلکې هر پوه او سترگه ور سړي ته هم خورا په زړه پوري ده . د افغانانو د مهاجرتونو دې اوږد بهير او د خلگو دکلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو لا ټينگښت، د پښتو د مختلفو لهجو او بېلو رواجونو تر منځ پخواني توپيرونه تر ډېرې گچي لږ کړي دي . د بېلابېلو سيمو او قبيلو خلگو اوس په خپلو ناستو ولاړو کې داسې حقيقتونه وموندل، چې پلرونه او نیکونه يې په هغو هيڅ خبر نه وه . هر څوک له نورو سره په راشه درشه کې، خپل ناوړه پرېږدي؛ او د نورو ښه خپلوي . د پر مختگ او تکامل دا قانون، زموږ د مادي او مانوي (معنوي) ژوند په ټولو برخو کې جاري او ساري دی.

د ❷ معياري پښتو ❸ ځيني جذباتي پلويان په واقعيت کې، د پښتني ټولني سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي شرايطو ته په نه پاملرني سره، د نورو ژبو د اومو او نيمگړو معيارونو پېښې کوي؛ او له هغو سره د سيالۍ او رقابت په هيله غواړي په يوه پلا له لومړۍ زینې څخه د بام سر ته ټوپ و وهي . له دې امله يې په لېونتوب سره لستوني را نغښتي دي، چې خپل ناوړه او جعل سوي معيارونه، په پښتو کې د نوو کشفیاتو په شان د ډله ييزو رسنيو له لاري پر خلگو وټپي . دې کار زموږ په ښکلي او سپېڅلي پښتو داسې شوډنگ کړی دی، چې زه له شلو پښتونو سوچه پښتون هم، د دوی په ډېرو اختراع کړو ټکو او ترکيبونو نه پوهېږم؛ او يا مي په اروږدو سره پښتورگي له خندا چوي .

که په څرگندو او روښانه ټکو و وايو، تر هغه مهاله چې په ټولنه کې له پښتو سره د سياسي واکمنانو د مور او ميرې چلند نه وي ختم سوي؛ او موږ خورو ورو پښتنو د خپلي ژبي او نورو کلتوري ارزښتونو د غوړېدو له پاره پياوړي او گړندي گامونه نه وي اخيستي، د يوې معياري پښتو را منځ ته کول، کټ مټ په نارو د کاغذ له موبښولو سره ورته والی لري . بايد د پښتو د پرمختيا او پراختيا مسأله له رېښو او تاداوه حل سي . دا اساسي او بنسټيز حل په گرده پښتني ټولنه کې د لازمو مادي او مانوي شرايطو په را منځ ته کولو سره ميسر دی، چې د هغو د بشپړتيا رسالت بيا هم زموږ پښتنو پر اوږو پروت دی . بايد له همدې شپې څخه هوډ وکړو، چې د دې لوړ انساني او ملي هدف د تحقق له پاره په علمي تياري او سره سينه کار کوو؛ او د پښتني فرهنگ د هر اړخيزي ودې او پرمختگ په لاره کې، له هيڅ راز قربانيو ډډه نه کوو . په پاکستان کې د پښتو د معياري کولو په وړاندي پرته ستونزي تر افغانستان هم

ډېرې او پراخي دي، چې دلته يې په شمېرلو او څېړلو نور وخت نه نيسم . که و غواړو چې د پښتو د ويلو او ليکلو اوسنی پاشلی سبک تر يوه علمي او منلي معياري مقام پوري ورسو، نو تر ټولو لومړی شرط د دې ژبې په وړاندي د بېلابېلو سياسي او تبعیضي خنډونو ليري کول دي، چې د هغه په تحقق کي هم د پښتنو گډې هڅې او ټينگ يووالي ډېر ارزښتناک ځای لري.

د ژبې سوچه کول يانې څه ؟

د ژبې سوچه کول، لکه څنگه چې له نامه څخه يې ښکاري د پردو کليمو، ترکيبونو، تعبيرونو او اصطلاحاتو پر ځای د خپلو ټکو کارونې ته وايي . د ژبې د سوچه کولو خيال په ظاهره خورا ښکلی او په زړه پوري برېښي؛ خو په عمل کي ډېر گران او حتا ناممکن کار دی . علمي څېړني او تاريخي شواهد جوتوي، چې بشري ټولني په بېلابېلو لارو او ډولونو يو پر بل اثر ښندي؛ او د نړۍ هيڅ بشري ټولنه د نورو له اغېزې خوندي نه ده. په داسي شرايطو او حالاتو کي، د ژبو د بشپړ سوچه کولو فکر له خپل ټول جذابيت سره سره، کټ مټ له يوه غولونکي سراب سره ورته والی لري . د انسانانو په ژوند کي سياسي، فکري، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونه او متقابلې اړيکي د ژبو د سوچه پاته کېدو ټول خوبونه له منځه وړي .

د ژبې د سپېڅلتيا خوندي کول او د ژبې د يومخيز سوچه توب په لاره کي کونښنونه دوې بېلي نظريې او مسألې دي . شک نسته، چې د هرې ژبې اصلي ويوونکي، له هغو څخه پښتانه بايد د خپلي ژبې اصالت او سپېڅلتوب ته د زړه له کومي پام وکړي؛ د خپلو اصيلو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو په روزنه او پالنه کي نه سترې کېدونکی زيار وگالي؛ په ورځنيو خبرو او ليکنو کي پردو ټکو، عبارتونو او محاورو ته په اسانۍ سره ځای ور نه کړي، چې زموږ د پلرونو او نیکونو د لرغوني ميراث ځای ونيسي . له بده مرغه د ژبې د پرمختگ تگلوری تل زموږ په لاس کي نه وي، نو ځکه تل د يوه ژوندي موجود په توگه د طبيعي او غير طبيعي عواملو د اثر ښندي له امله خپله څېره بدلوي ؛ خو د ژبې يو مخيز سوچه کول، د يوه تنگ نظره ملت پال او غير علمي جريان په توگه، په حقيقت کي له ژبې څخه د ټولو پردو ټکو، ترکيبونو، اصطلاح گانو شړل او د هغو پر ځای د سترگو په رپ کي د نورو ټکو درول دي . دا کار د ټولنيز ژوند بېلابېلو بدلونونو ته شا اړول؛ او په نتيجه کي د ژبې د ډېرو ارزښتناکو پانگو د ضايع کولو او کم رنگه کولو په لار کي هلي ځلي دي . داسي انقلابي غورځنگونه، خلگو ته د ژوندانه په ټولو چارو کي لوی کړاونه او پېچومي پېښوي . په راتلونکي څپرکي کي د ژبې ددغه راز سوچه تابه په اړه لنډې خبري او ځيني مثالونه وړاندې کوو.

د ژبو د سوچه کولو افراطي لار

د ژبو سوچه کولو افراطي لار، تر ډېره حده سياسي خپه لري. په ډېرو ملتونو کې ملتپالو شخصیتونو او گوندونو، د سياسي او فرهنگي خپلواکۍ په ترلاسه کولو سره د ژبو د یومخیز سوچه توب کړنلاري غوره کړي دي؛ خو حقیقت دا دی چې د هري ژبي، له هغې ډلي څخه د پښتو سوچه کول، هیڅکله د ملي جذباتو او ولولو کار نه دی. د نړۍ په ټولو ژبو کې د بېلابېلو طبيعي او غیر طبيعي عواملو له امله، د پردو ژبو او فرهنگي جریانونو ژوري اغېزې له ورايه څرگندي دي. هیڅوک دانسانانو په ټولنیز ژوند کې، د هغو د متقابلو اړیکو او هر اړخیزو بدلونونو له سترې ونډې څخه سترگي نه سي پټولای. د ژبو د سوچه کولو افراطي چلند، د یوه پوخ علمي او منطقي تاداو پر ځای د احساساتو او هوس پر وچو بوسو ولاړ دی؛ نو ځکه بې ناکامۍ بله نتیجه نه لري. د جرمني، تورکيې او ایران د افراطي سوچه کولو کړنلاري گرده د دې واقعیت روښانه بولگې دي. زموږ په هیواد کې هم د پردو ټکو د سراسري شرنې غورځنگ د علمي او منطقي اساساتو پر ځای، نیشنلیستي منشأ او بنسټ لري.

په دې مبحث کې د پارسي ژبي د سوچه کولو پر ځینو غیرعلمي اساساتو او تاریخي مثالونو څو لنډې خبرې کوو، چې د پښتو د سوچه کولو مدعیان یې په غور سره وگوري؛ او هیڅکله د نورو د افراطي او غیر علمي کړنلارو پېښې ونه کړي. لکه څنگه چې پوهېږو ایرانیانو څو لسيزي مخکې په ډېر جدیت سره د پارسي ژبي د سوچه کولو بهیر پیل کړ؛ او غوښتل یې چې دټولو دخپلو ټکو او اصطلاحاتو پر ځای خپلي پارسي کلیمې او اصطلاحات وټاکي؛ د دې افراطي او غیر علمي طرحي له مخې باید هر څه په څو میاشتو او کلوکې پارسي رنگ اخیستی وای؛ خو له دې امله چې دغو افراطي کړنلارو او کوښښونو، په ژبه او نورو فرهنگي مسألو کې د ټولنیزو بدلونونو د قانون پر خلاف عمل کاوه، نو ځکه یې د پام وړ نتیجه تر لاسه نه کړې. د ایران د پارسي کولو نه سترې کېدونکې فابریکه، په حقیقت کې له ډول ډول پېچومو او کړاونو سره مخامخ سوه. تر ټولو لومړۍ ستونزه یې دا وه، چې د پارسي کولو په ایرانی فابریکه کې د ځینو اروپایي، عربي، تورکي او هندي کلیمو له پاره هیڅ ډول معادل ټکي ونه موندل سوه. له دې امله یې په ناچارۍ سره په سلگونو ټکي او اصطلاحات؛ لکه اسلام، دنیا، آخرت، زکات، صدقه، قانون، حقوق، میراث، مجاز، مشروع، مجلس، ثابت، مستحکم، کتاب، مطب، مجتهد، مجاهد، تصادف، تصادم، خانم، خاتون، کتک، کمک، چماق، تلگرام، تلگراف، اتوبوس، اتومبیل، ماشین، سیگار، ژنرال، کالوري، کروات او داسې نور په خپله اصلي بڼه ومنل. د پردو ټکو او مصطلحاتو د پارسي کولو له پاره د ایران بله ستونزه دا وه، چې د مروجو ټکو پر ځای یې خلگ په لوی لاس د پردو ټکو کارولو ته اړ کړه؛ مثلاً په ایران کې اوس زیاتره خلگ د تشکر یا مهربانۍ پر ځای د میرسي (Mercy) اروپایي ټکی کاروي. دغه راز د شهراه یا شارع پر ځای د اتوبان (موټر) + (Auto = سړک) = (Bahn = جرمني کلیمه او د سبزي پالک له پاره د انگرېزي ژبي د Spinach) ټکی د اسفناج په بڼه استعمالوي. د داسې عربي، تورکي، هندي او اروپایي ټکو فهرست خورا اوږد دی، چې

ایراني لغت جوړوونکو یې پر ځای پارسي کلیمې ایښي دي؛ خو عام خلگ یې په بهرنيو نومونو بولي . دا کار د افراطي سوچه کولو له ناکامۍ پرته بله مانا نه لري .

په ایران کي د پارسي ژبي د سوچه کولو یو بل مشکل دا دی، چي د ځينو پردو ټکو له پاره یې داسي بې خونده پارسي کلیمې غوره کړي دي، چي د سلیم عقل، ژور منطق، او پوخوالي یا په بله وینا فصاحت او بلاغت ازموینه نسي تیرولاي؛ د مثال په توگه ایرانیانو رادیو تلویزیون ته، چي د ډله ییزو اطلاعاتو د جهاني وسیلو په توگه په ټوله نړۍ کي منل سوي کلیمې دي، د ❖ صدا و سیما ❖ نومونه غوره کړي دي . په دې دوو ټکو کي لومړی ټکی ❖ صدا❖ بیرته عربي لغت دی . په دې ډول ایرانیانو د ❖ رادیو ❖ د جهانشموله، اسانه او منلي کلیمې پر ځای د عربي ❖ صدا ❖ ټکی کښېښود . څوک نه پوهیږي، چي د دې کار گټه په څه کي ده ؟ ولي باید په نړیواله گچه منلې او عامه سوې پردۍ کلیمه د بل داسي بهرني ټکي له خوا وشړل سي، چي خلگ یې له نوي مانا او مفهوم سره هیڅ اشنایي هم نه لري . یا په بله ژبه دا ټکی په فصیح او بلیغ ډول د نوي مفهوم (تلویزیون) د بیانولو وړتیا نه لري . دا یوازي د مسألې د شکلي او ظاهري اړخ مشکلات دي؛ خو د ❖ صدا ❖ او ❖ سیما ❖ اصلي ستونزه د هغو په مانا کي نغښتې ده؛ ځکه د ❖ صدا ❖ عربي ټکی د اواز په مانا دی؛ او د ❖ سیما ❖ کلیمه د مخ، څېرې، تندي او داسي نورو په ماناوو راغلې ده . د ❖ سیما ❖ ټکی په عربي ژبه کي د علامت او هیئت په ماناوو کارېږي (عمید ۲: ۱۵۰۶) چي دا په خپله هم له یوې خوا له پارسي مانا سره د التباس بېله ستونزه پېښوي ؛ او له بلې خوا د رادیو تلویزیون نړیوال ټکي یوازي د اواز او څېرې په ماناوو نه دي . په بله ژبه هر ږغ او اواز ته هیڅکله رادیو نه سو ویلای . همدغه رنگه هر تصویر، څېره او مخ په هیڅ ډول تلویزیون نه سي بلل کېدای .

که حقیقت ته تن ور کوو، نو دا خبره باید په ورین تندي ومنو، چي د رادیو او تلویزیون په نړیوالو ټکو کي د اواز او انځور تر لفظي ماناوو ډېر غټ او ارت مفهومونه نغښتي دي . رادیو داسي برقي او تخنیکي وسیله ده، چي د هغې په کومک خبرونه، خبرتیاوي، موسیقي او نوري اطلاعاتي مسألې له زرونو کیلومتره واټن څخه اورېدل کېږي . هو په رادیو کي اواز سته؛ خو هر اواز رادیو نه ده . که خر، سپی، چرگ یا نور ژوي اوازونه باسي، د دې مانا دا نه ده چي هري خوا ته رادیوگاني چالانه دي . که لږ څه ځیر سو په تلیفون، مخابره، گویا (ږغ خپروونکې آله) مایک (ږغ ثبتوونکي آله) او ډېرو نورو تخنیکي او برقي وسیلو کي هم اوازونه سته . دلته هم دا پوښتنه پیدا کېږي، چي ولي دغه ږغ خپروونکو وسیلو ته رادیو نه وایو؟ د اواز خپروونې پر گډ خصوصیت سربېره، د دغو وآلو په میخانیکي او برقي جوړښت کي ډېر توپیر سته . هغه خپروني، چي د رادیو له لاري کېږي، هیڅکله د تلیفون، مخابرې، گویا، مایک او داسي نورو په مرسته نه کېږي . همدغه شان، په تلویزیون کي ریشتیا هم څېره او تصویر ښکاري؛ خو هر شکل او انځور د هیڅ منطق له مخي تلویزیون نه بلل کېږي . په تلویزیون کي د ځانگړو تخنیکي او برقي وسایلو په مرسته له اواز سره د ټولو ژوندیو پېښو تصویرونه هغه هم له سوونو او حتا زرونو کیلومتروفاصلې څخه مالومېږي . هر عکس او انځور د ژوندي موجود په شان خبري کوي . تلویزیوني انځورونه او ږغونه، په حقیقت

کي له ليري واټن څخه د خلکو ژوندي عکسونه او مخامخ خبري ښيي؛ مگر يو بې سا او بې اوازه تصوير، چي دوی يې **؟** **؟** سيما **؟** بولي، څنگه د تلویزيون لوی، پراخ او پرمختللی مفهوم افاده کولای سي؟!

ایرانیانو د میزایل (Missile) د لاتیني ټکي له پاره د **؟** **؟** موشک **؟** کلیمه جوړه کړې ده. زه نه پوهیږم، چي دوی د موش یا مورک ټکی له کومه ځایه وموند، چي وروسته یې د تصغیر د نڅبي (ک) په زیاتولو سره هغه نور هم پسي کوچنی کړ؛ ځکه د میزایل په ټکي کي خو د مورک هیڅ یادونه نسته. که دا نوم ایښوونه، له مورک سره د میزایل د شکلي او ظاهري جولې د ورته والي پر بنسټ سوې وي، نو باید د **؟** **؟** موشک **؟** ایراني لغت جوړوونکو په دې خبره سر خلاص کړی وای، چي هر میزایل له مورک سره په څېره او بڼه کي ورته والی نه لري. تخینکي وسیلې هم د هر بل موجود په څېر، د نوو ساینسي بدلونونو او پرمختگونو له کبله خپلي بڼې او جولې اړوي. نه پینځوس کاله مخکي توپک او توپ پر خپله پخوانۍ بڼه پاته دی؛ او نه هم ورځ په ورځ پرمختلوونکي راکیتونه. که یې پرون د مورک په څېر غټ غوړونه او اوږده لکۍ لرله، اوس ښايي گرسره د پراخو غوړو او اوږدې لکۍ په شان میکانیزم و نه لري. د دې خبري مقصد دا دی، چي لغت جوړوونکی باید د نوو ټکو په جوړولو کي داسي نومونه غوره نه کړي، چي ونه او گونه یې د وخت په تېرېدو سره بدلون ومومي؛ او تر څه مودې وروسته د وضعه سوي ټکي مانا او مفهوم د شي له ظاهري او فزيگي جوړښت سره سمون و نه لري. سربېره پر دې ایا دا خبره منطق لري، چي پر داسي لويي او ستري وژونکي وسلې د **؟** **؟** موشک **؟** نوم کښېښوول سي، چي زر گونه کیلومتره واټن وهي؛ او د بېلابېلو مقصدونو له پاره په ټونو سوځونکي یا چاودېدونکي مواد له ځانه سره وړي؟ د دې نوم ایښوونې پر خلاف ایرانیانو د کمپیوټر موس (Mouse) ته د **؟** **؟** موش **؟** ټکی غوره کړی دی، چي تر لسو سانتيو ډېر اوږدوالی او تر پینځو سانتيو زیات بر (سور) نه لري. دونه کوچنۍ وسیلې ته **؟** **؟** موش **؟** او هغونه لويي وسیلې (توغندي) ته **؟** **؟** موشک **؟** وایي. اوس نو لوستونکي په خپله قضاوت کولای سي، چي د **؟** **؟** موشک **؟** جوړه سوې کلیمه څنگه د لوړ ذوق او ژور منطق اصولو ته جواب ویلای سي؟

په دې وروستیو وختو کي مي د بې بې سي راديو د پارسي ځانگي په خپرونو کي يو نوی ترکیب اورېدلی دی، چي کله کله یې د دغه ځانگي زیاتره افغان کارکوونکي هم د نورو ایراني ټکو؛ لکه دادستان، دادگاه، دادرسی، پیگرد، بازداشت، بازجویی، بازرسی، بازداشتگاه، باشگاه، فرودگاه، دانشگاه، دانشکده، دانشجو، دانش آموز، شهرداری، شهردار، پروفیسور، راهبر، راهکار، پزشک، بازرگان او داسي نورو تر څنگ په ویاړ سره کاروي. دا نوی ټکی د **؟** **؟** دوست دختر **؟** ترکیبي کلیمه ده، چي په واقعیت کي د انگرېزي ژبي د گرل فریند (Girlfriend) تحت الفظي ترجمه ده. مخکي تر دې چي د دې بې خونده او ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیب په اړه څو خبري وکوو، هغو افغان فرهنگیانو ته د دې ټکي یادونه ضروري گڼم، چي که د **؟** **؟** دوست دختر **؟** په شان د پردو هر بڼه او بدپه پټو سترگو را اخلي، نو له دې څخه څه شرم کوي، چي د خپلو خوږو پارسي نومونو لکه: **؟** خوشو **؟**، **؟** خُسر **؟**، **؟** خسربره **؟**، **؟** یازنه **؟**، **؟** کاکا **؟**، **؟** ماما **؟**، **؟** سونو **؟**، **؟** بیور **؟** او

داسي نورو پر ځای په خپلو ورځنځيو خبرو او ليکنو کي ايراني نومونه لکه : **مادرزن** ، **پدر زن** ، **برادر زن** ، **داماد** ، **عمو** ، **دایي** او داسي نور استعمال کړي ؟ که دغو ښاغلو ته د ايراني ټکو کارونه هيڅ رږ او تکليف نه ور کوي، نو بيا په دې کي هم هيڅ بدې نسته، چي د خپلي ژبي د خورا ډېرو اشنا او مانوسو ټکو پر ځای د **هويچ** ، **اسفناج** ، **سيب زميني** ، **گوجه فرنگي** ، **خيار** ، **کوره** ، **رازيانه** ، **خردل** ، او داسي نور و په څېر سلگونه ټکي هم په پراخه توگه دود کړي؛ تر عامو نومونو چي تېر سو، بيا نو وار د خاصو نومونو راځي، چي پر ايراني پارسي مين افغان فرهنگيان يې بايد په خپل شخصي ژوند کي په ټينگه مراعات کړي . هر چا ته مالومه ده، چي د انسانانو په نوم ايښوولو کي هم د ايران د پارسي ژبو او افغاني پارسي ژبو تر منځ ډېر توپير سته؛ خو دا کار په تشو لاسونو د غرونو هوارول دي، چي زموږ جذباتي ايران مآبان به يې هيڅکله تر عهدې و نه وزي . له دې کبله چي د پېښه گرو دا عملونه له هيڅ راز علمي معيارونو سره سمون نه لري، نو له شرموونکي ناکامۍ پرته بله نتيجه هم نه سي را منځ ته کولای . موږ ټول بايد په دې روښانه حقيقت ځانونه پوه کړو، چي هره جغرافيايي محدوده ځانته بېل خصوصيات او مشخصات لري . ځيني ځانگړتياوي او مشخصات له يوه ځايه بل ځای ته نه وړل کيږي؛ ځکه هر ملت بېله روحيه، بېل تاريخ او بېل وياړونه لري . زموږ ژورنالستان، ليکوال او څېړونکي هم بايد په پټو سترگو د هغو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو د کاپي کولو هڅه و نه کړي، چي زموږ د خلکو له ژبي، تاريخ او ملي دودونو سره سمون و نه لري . تر دې لنډي تبصرې وروسته اوس بيرته راگرځو د **دوست دختر** د بدرازه او بد خونده تر کيب په اړه څو خبرو ته . د سلیم ذوق څښتن په خپله قضاوت کولای سي، چي د **دوست دختر** نامأنوس، نازېبا او ناوړه ترکيب څنگه د انگرېزي ژبي د گړل فرېنډ مفهوم افاره کولای سي؟ ځکه چي په **گړل فرېنډ** کي دهري همزولي، ملگري، دوستي، شريکي يا خواهر خواندې مفهوم نه دی نغښتی؛ بلکي دا ترکيبي ټکی اصلاً د هغي نجلۍ په مانا کارېږي، چي له خپل نارينه انډيوال سره جنسي اړيکي ولري . داسي اړيکي په افغاني، ايراني او نورو اسلامي ټولنو کي نامشروع يا غير قانوني بڼه لري؛ خو په لوېديزه نړۍ کي د عيسوي دين له ظاهري واکمنۍ او اغېزې سره سره د دې خبري پوښتنه نسته . په پارسي کي د دې مفهوم له پاره رفيقه، معشوقه، محبوبه، يار، شاهد او داسي نور ټکي سته، چي هم د انگرېزي **گړل فرېنډ** مانا په بشپړه توگه افاده کوي؛ او هم په پارسي ژبه او ادب کي له پېړيو پېړيو راهيسي اشنا او ښايسته ټکي دي .

شک نسته، چي د هري ژبي د ودي او پرمختگ په بېلابېلو پړاونو کي د تکلف او مشکل تراشۍ راز راز مکتبونه او لاري راغلي دي، چي پيروانو يې په لوی لاس د ژبي او هونر ساده مفهومونه د خپل ادبي او هونري کمال په توگه، پېچلي او کرکېچن کړي دي؛ خو دا خبره هر چاته د منلو وړ ده، چي داسي ادبي او هونري ښوونځيو په عامو ولسونو کي، چندان ځای او مقام نه دی موندلی؛ ځکه تکلف او تصنع د يوه دروند پېټي په څېر هيچا ته د زغم وړ نه دي . له دې امله د ټولني عام وگړي د هيچا گرانو ټکو، پېچلو ترکيبونو او کرکېچنو تعبيرونو ته زړه نه ښه کوي . له دې

روښانه واقعیت سره سره، زموږ په ټولنه کې د پارسي او پښتو ژبو ځینو ژورنالېستانو، لیکوالو او شاعرانو په پوهې یا ناپوهۍ سره د هیواد د ملي ترمینولوژۍ د ښکلو او خوږو ټکو پر ځای د پردو ژبو د نااشنا، ناوړه او بې خونده کلیمو داسې لاس خلاصې کارونې ته ملاوي تړلي دي، چې ډېر ژر به خپله اصیله ژبه په خلگو کې پردۍ کړي. د دغه وړاندوونکي فرهنگي بهیر پلویان باید په دې خبره ځانونه پوه کړي، چې د هري ورځې په تېرېدو سره د خلگو اسانه او خوږه ژبه د خپلو ږندو پېښه گریو قرباني کوي؛ او په خپلو لاسونو ځانو ته قبر کیني.

دلته باید د ژبې د وړاندولو او ملي هویت د له منځه وړولو دوو بېلو مسألو ته په ځیر سره پام وکړو. که په افغانستان کې د ایراني پارسي بې خبره او افراطي پلویان غواړي په خپلو خبرو او حتا شخصي لیکنو کې، د خپلي خوږې پارسي پر ځای د ایران جعل سوي کلیمې کار کړي، د دې کار په وړاندې هیڅ بندیز او پابندي نسته؛ ځکه هغوی په خپلو نااشنا او کله کله نامعقولو ټکو سره ځانونه له خپلو عزیزانو او خپلو خلگو بېلوي؛ عام ولس څه چې آن د خپلي کورنۍ غړي او نیژدې خپلوان او انډیوالان به یې هم په خبرو او لیکنو نه پوهېږي. ژورنالېست، شاعر، لیکوال، څېړونکي او د فصاحت او بلاغت د ډگر نورو کسانو ته تر دې لویه سزا نسته، چې خلگ له بیانه شکایت او کرکه وکړي. لکه څنگه چې افغانانو هیڅکله د نورو صادر سوي ایډیالوژۍ نه دي منلي، همدغه راز به هیڅکله د نورو ملتونو صادر سوو ټکو ته هم زړه ښه نه کړي. بله مهمه او ارزښتناکه مسأله د افغانستان د پېژندگلۍ او هویت خبره ده، چې هیچا ته باید له هغې سره د لوبو کولو اجازه ور نه کړه سي. زموږ زړور او توریالي ولس د افغانستان لرغوني تاریخ او ویاړلو دودونو ته په ژوري کتنې سره په ټینګه پرېکړه کړې ده، چې په دې هیواد کې باید تل د ځینو علمي، اداري او فرهنگي نومونو له پاره له ملي ترمینالوژي څخه کار واخیستل سي. دې ملي ترمینالوژي د اوږدو کلونو په ترڅ وده کړې ده؛ او زموږ ټول هیوادوال باید د دې لرغوني او ویاړلي خاوري د ملي تشخص او پېژندگلي په خاطر هغه په گړدو رسمي او دولتي چارو کې په جدي توګه په پام کې ونیسي. داسې ملي ترمینالوژۍ د نړۍ په نورو متمدنو او مهذبو هیوادونو کې هم باب دي. ایرانیانو د خپل ملي هویت د ښوولو له پاره د **د فرهنگستان**، **دانشگاه**، **دانشکده** او داسې نورو په څېر نومونه غوره کړي دي. موږ هم بشپړ حق لرو، چې د افغانستان د پېژندگلۍ له پاره خپله ملي ترمینالوژي کار کړو؛ او د هیواد په رسمي او دولتي ژوند کې د انګرېزي **یونیورسټی**، **او** **فاکولټي** پر ځای د **پوهنتون** او **پوهنځی** ټکي استعمال کړو. دغه راز باید **لویه جرګه**، **ولسي جرګه**، **مشرانو جرګه**، **ستره محکمه**، **لویه څارنوالی**، **څارنوال**، **قضاً**، **قاضي**، **ولسوالي**، **ولسوال**، **پوهیالی**، **پوهنیار**، **پوهنمل**، **پوهندوی**، **پوهنوال**، **پوهاند** او سلگونو نورو پر ځای د پردو ټکو د کارونې او خپروني مخه ونیوله سي. هر چاته څرګنده ده، چې افغانستان له سیاسي، اجتماعي او فرهنگي پلوه یوه خپلواک هیواد دی. همدا ملي ترمینالوژي افغانستان له ایران، پاکستان او ټولې نړۍ څخه بېلوي. گرده افغانان باید په خوښۍ سره

دې واقعیت ته غاړه کښېږدي، چې افغانان سرونه بایلي خو په هیڅ ډول حاضر نه دي، چې د خپلو پلرونو او نیکونو ژبه، تاریخ او دودونه هېر کړي .

د اینټرنیټ له برکته په دې وروستیو لسو - پینځلسو کلونو کې د نړۍ خلگ له یوې نوې ترکیبي کلېمې سره آشنا سوي دي، چې ایمیل (e - mail) نومېږي . هر څوک په دې خبره ښه پوهیږي، چې ایمیل د اینټرنیټ له لارې د لیکنو او ډول ډول نورو اسنادو لېږلو او رالېږلو ته وایي . د ایران د پارسي ژبې د سوچه کولو ښاغلو ماهرانو دا ټکی د **پُست الیکټرونیک** په بڼه ترجمه کړ . عجب به او اریانونکې ترجمه، چې انگرېزي اصطلاح ته یې د پارسي تر کیب پر ځای بیرته انگرېزي ترکیب غوره کړ ؟ ! د ایرانیانو دا هو به هو اړول سوی ترکیب، پر خپل نامأنوس والي او نوي توب سر بېره، تر خپل اصلي حالت ډېر اوږد او بې خونده دی . څوک نه پوهیږي، چې ایراني لغت جوړوونکو د **پُست الیکټرونیک** په ناوړه جعل او اختراع کې څه گټه لیدلې ده ؟ ځکه ایمیل (e - mail) له یوې خوا په ټوله نړۍ کې پېژندل سوې او منل سوې کمپیوټري اصطلاح ده؛ او له بلې خوا په وضعه سوې بڼه (پُست الیکټرونیک) کې د پارسي ژبې هیڅ نخښه نه لیدله کېږي . په وضعه سوې اصطلاح کې خو نه د پُست (Post) ټکی پارسي دی، او نه هم د الیکټرونیک (Electronic) ټکی . هغه څه چې د ایرانیانو په دې خوښه کړې ترکیبي کلیمه کې د لمر په څېر روښانه دي، د اصلي نړیوالي او منل سوي بڼې ایمیل (e - mail) په پرتله د دې ټکي اوږدوالي، بې خوندي او نوی توب دی . دلته بیا هم د سلیم عقل خاوند، په خپله قضاوت کولای سي، چې د ایرانیانو په **پُست الیکټرونیک** کې څه مانوي (معنوي) او ظاهري ښېگڼه پرته ده ؟ زه باور لرم، چې د سلیم ذوق څښتن هیڅکله په خپله ژبه کې، هغو جهانشمولو ټکو او اصطلاح گانو ته د داسې معادل ټکو د جوړولو پلوي نه کوي، چې نه یې شکل او جوله د خپلي ژبې په شان وي؛ او نه هم تر اصلي بڼې اسانه او په زړه پوري . د **ایمیل** د انگرېزي ټکي له پاره، د پښتو **برېښنا لیک** تر ایراني **پُست الیکټرونیک** ډېر غوره دی؛ ځکه د **ایمیل** مفهوم یې په روانه، ساده او خوږه پښتو بیان کړی دی؛ او تر ایراني وضعه سوي ترکیب ډېر لنډ او اسانه دی . د لغت جوړولو هونر (هنر) او کمال هم په دې کې نغښتی دی، چې نوې کلیمه باید د مانا له پلوه دقیقه او جامع او د ظاهري شکل له پلوه لنډه، اسانه ، خوږه او په زړه پوري وي . که د فصاحت او بلاغت د اصولو له مخې جوړ سوي ټکي او اصطلاحات، په خلگو کې د بهرنیو کلیمو ، ترکیبونو او اصطلاحاتو تر تعمیم او خپرېدو مخکې وړاندي سي، په پوره باور سره به هري خواته په لږ وخت کې باب سي .

په انگرېزي کې یوه مرکبه کلیمه سته، چې هاپټ واټر باټل (Hot - water - bottle) نومېږي . دا ترکیبي نوم لکه څنگه چې مالومېږي له درو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دی . ایراني ژباړونکو په خپلو اثارو کې د **کیسه آب گرم** په ډول ټکی په ټکی ترجمه کړی دی؛ خو پښتنو د دې دواړو اوږدو او بې خونده انگرېزي او ایراني مرکبو کلیمو پر ځای یو لنډ او اسانه ټکی غوره کړی دی، چې ځینې پښتانه یې **مشکوله** او ځینې یې **مښکوله** بولي (په پښتو کې په **ښ** باندې د **ش** اوښتل خورا ډېر مثالونه لري) . د **مشکولې** په لغت کې د

ژباړې هېڅ رنگ نه لیدل کېږي . لنډه، اسانه، ساده او خوږه کلیمه ده؛ نو ځکه خلکو په ډېرې خوښۍ سره منلې ده؛ او ددغه شي له پاره یې د هرې ژبې د وضعه کړو ټکو په وړاندې لاره بنده کړې ده . د همدې استدلال له مخې که په هره نوې کلیمه کې د غه راز خصوصیتونه خوندي وي هېڅ دلیل نسته، چې نوې جوړه سوې کلیمه، د خلکو له خوا په خوښۍ سره و نه منل سي.

د داسې کلیمو او اصطلاحاتو فهرست ډېر اوږد دی، چې د ټولو یادونه یې حتا په یوه مقاله کې هم نه ځایېږي . دلته د دغو څو مثالونو یادونه یوازې د دې خبرې د اثبات له پاره ده، چې وښیو د ژبې داسې سوچه کول نه هېڅ علمي او منطقي تاداو لري؛ او نه یې خلگ په خپلو ورځنیو محاورو او مکالمو کې کارولو ته تیار دي؛ د باد راوړي کاغذ په څېر، تر څو میاشتو او کلو وروسته یا بیرته پر بله خوا په هوا کېږي یا د کلیماتو د ژوند او مرگ د قانون له مخې تل تر تله، له منځه ځي .

زموږ د سیمې ژبې، فکري او فرهنګي دودونه یوله بله داسې اخیلي او بخیلي دي، چې که دسوچه کولو په کار کې علمي او منطقي لار غوره نه سي، زموږ د ژبو او کلتور له ارزښتناکو لرغونو اثارو، فکري او فرهنګي سرچینو سره اړیکې، د نابودۍ تر حده کمزوري کېږي . په تورکیه (ترکیه) او د منځنۍ اسیا په پخوانیو شوروي جمهوریتو کې همداسې وسوه . د ژبې او فرهنګ لرغوني اثرونه په داسې بې رحمۍ له منځ یووړل سوه، چې اوس لوستو کسانو ته هم د خپلو پلرونو او نیکونو د علمي، دیني، ادبي او تاریخي اثارو پوهیدنه ډېره گرانه او رېږوونکې ده .

که څوک د پښتو په سوچه کولو کې دغه راز افراطي او نامعقول گامونه واخلي، زموږ پښتنو راتلونکي پښتونه (نسلونه) به هم له لویو سرگردانیو او پېچومو سره مخامخ وي؛ ځکه که یوازې د پښتو ژبې د منځنۍ دورې اثار په پام کې ونیسو، گورو چې په ټولو لیکنو کې داسلام د سپېڅلي دین عقاید او نظریې مرکزي مقام لري . پر فقهي او مذهبي موضوع گانو سربېره، د پښتو عرفاني شاعري هم په ژوره توگه له عربي ژبې او اسلامي فرهنګ سره تینګې اړیکې لري . دغه رنگه د سیمې تاریخي، سیاسي، فکري، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو ته په پاملرنې سره هم دا خبره په بشپړه توگه جوته ده، چې د گاونډیو ولسونو ژبو، فکري او فرهنګي بهیرونو، د پښتو پر گردو اثارو ژوره اغېزه ښندلې ده . له اوستا، سنسکریت، هندي او پنجابي څخه نیولې بیا تر زړې پارسي، پهلوي، عربي او تورکي پورې ټولې ژبې او په دغو ژبو لیکلي دیني، ادبي او علمي اثار، د پښتو ژبې او ادبیاتو په بېلابېلو برخو کې ارزښتناک ځای لري .

که څوک په بې باکۍ سره د دغو ژبو د یومخیزې شرنې او ایستني هڅه وکړي، په حقیقت کې زموږ راتلونکو نسلونو ته د پښتو ادب د لرغونو میراثونو په پېژندنه او څېړنه کې، جبران نه منوونکي ستونزې پیدا کوي . د پښتو د معاصر ادب او تاریخ بابا - لوی استاد علامه حبیبی (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ❖ ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴م) له ځینو اریایي ژبو سره د پښتو ټکو او ترکیبونو د گډوالي او ورته والي او د پښتو ژبې د سوچه کولو په اړه خورا درنې او علمي نظریې وړاندې

کړي دي، چي دلته يې د څو جوملو يادونه ډېره گټوره گڼو . لوی استاد ليکي : **❖** د پښتو او دري او هندي ژبو ډېر لغات سره مشترک يا سره نژدې دي، دا ځکه چي يو خو په ريښه کښي سره شريک دي او بل دا چي ددغو خلکو په منځ کښي تل اقتصادي او تجارتي او فرهنگي روابط او تگ او راتگ موجود ؤ، نو ډېر کلمات له غربه شرق ته نقل سوي، يا له شرقه غربي خواته تللي دي . د پښتو **❖** آس **❖**، د دري **❖** اسپ **❖**، د سنسکريت **❖** اشو **❖** ځوني سره نژدې دي . د پښتو ډېوه، او د سنسکريت ډېوه سره مشترک دي . د پښتو **❖** لس **❖** او د هندي **❖** دس **❖** او د دري **❖** ده **❖** د تبديل تر خاص قانون لاندې دي، او ځکه چي هيڅ ژبه له مشترکو لغاتو او کلماتو څخه نه ده خالي، نو آيا د يوې ژبي تخليص د نورو ژبو له اثره څخه ممکن دى ؟ زما په عقیده، يا ! اما دلته بايد دا خبره هم وکړم، چي د ژبي سوچه کول خو بالکل ممکن نه دى، مگر د ژبي بنياد قوي کول او روزل او پالل ښه کار دى . په ژبه کښي چي کوم کلمات اوس مستعمل دي، هغه په دې گناه ايستل، چي له بلي ژبي څخه راغلي دي، معقول کار نه ښکاري، مگر دغه کلمات په ثقافتي تعامل کښي اچول او له هغو څخه کار اخيستل ډېر ښه کار دى (حبيبي، ژبي او د تکامل قانون : آيا د ژبو سوچه کول ممکن دي ؟ ۱۹۹) .

د افغاني فرهنگ وتلى او منلى استاد، علامه حبيبي، له زړې پارسي سره د پښتو د نيژدې والي په اړه ليکي : **❖** حتا په هغو درو کرښو کي، چي د هخامنشانو د پاچا- داريوش (۵۲۲- ۴۸۶ ق م) له خوا په زړه پارسي د بغستان پر ډبره ليکل سوي دي، هم له پښتو سره ورته مالومېږي (حبيبي، نظری به ادبيات پښتو ۴) .

لوی استاد علامه حبيبي، د **❖** قرب زبان پښتو به پارسي باستان **❖** تر سرليک لاندې په يوه تاريخي او فلاوژيکه مقاله کي ډاډ او باور ښيي، چي که د زړې پارسي موندل سوي اثار په دقيقه او ژوره توگه و سپړل سي، د پښتو ژبي په مرسته به يې ډېر تاريخ او مبهم اړخونه روښانه سي، ځکه د دې ژورې علمي ليکني په استناد د ژبو تر منځ نيژدېوالی له ورايه څرگند دى (حبيبي، قرب زبان پښتو به پارسي باستان ، يگما ۱، ۲۰- ۲۴ . د نور مالومات له پاره وگورئ : حبيبي، پښتو او پخوانۍ آريايي ژبي او د ځينو لغاتو مقايسه او پرتله ۴۵- ۴۹ او حبيبي، د پښتو ژوندي کلمات په پخوانۍ فارسي کښي ۲۱- ۲۴) .

د افغاني فرهنگ روښانه او تلپاته ستوري، دغه راز د يوې ژورې ژبنۍ او تاريخي شنني په ترڅ کي، د بغلان د **❖** سرخ کوتل **❖** په هغه ډبرليک کي، چي په ۱۹۵۷ م کال د **❖** نوشاد **❖** په معبد کي وموندل سو، د زړې دري ژبي (تخاری) له ځينولغتونو سره د پښتو ژبي پر گډوالي او ورته والي ټينگار کړى دى (حبيبي، نظری به ادبيات پښتو ۴) او (حبيبي، زبان دو هزار ساله افغانستان يا مادر زبان دري (تحليل کتیبه بغلان) ۳۰- ۱۳۹) .

په بېلابېلو اريايي ژبو کي د پلار، مور، خور، ورور او ځينو نورو ټکو ورته والی او نيژدې والی ټول د دې روښانه حقيقت ښکارندوى دي، چي اوستا، سنسکريت، پښتو، پارسي او ډېري نوري اروپايي ژبي له آره گډي او نيژ دې ريښې لري . علامه حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ په لومړي ټوک کي د اريايي قومونو د پيداښت، خپرېدو، ژبو او

نورو تاريخي حقايقو په اړه خورا ژوره او مستنده څېړنه لري . دا علمي څېړنه د دې واقعيت بېلابېل اړخونه سپړي، چي پښتانه په خټه ارياييان دي؛ او ژبه يې د نورو اريايي قومونو له لرغونو ژبو سره په ډېرو ټکو، عبارتونو او تعبيرونو كي يوشانتي والی يا نيژدې والی لري (حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی ټوک ۱۳- ۲۴).

له اريايي ژبو سره د پښتو ټکو او تركيبونو د گډوالي او ورته والي په اړه، د لوی استاد د نظريو تر لنډيز وروسته اوس بايد په دې خبره پوره باور ولرو، چي په ځينو نورو اريايي ژبو كي کارېدونكي ټكي، تركيبونه او تعبيرونه د پښتو مسلم مال او ميراث دي؛ او هيڅكله بايد د هغو په له منځه وړلو يا هېرولو كي هڅه و نسي . تر ټولو مهمه خبره دا ده، چي پښتو ژبه بايد هر چاته ساده، اسانه او په زړه پوري وي . د پښتو د سوچه كولو په نامه د دې ژبي د منلو او پيژندل سوو كليمو، تركيبونو او اصطلاحاتو پر ځای د وحشي، گرانو او بې خونده ټكو وړاندي كول، پښتو ژبه د رياضي او فزيك تر فارمولونو هم سختوي . طبيعي خبره ده، چي داسي گرانه او كړكېچنه ژبه ، نه يوازې د زده كړي او څېړني له پاره د بهرنيانو مينه نه سي پارولای؛ بلكي د پښتني ټولني په اصلي ويونكو كي هم خورا ډېري ناخوالي را منځ ته كوي . دا چي ولي په اروپايي ژبو كي انگرېزي او زموږ د سيمي په ژبو كي پارسي او اردو په ډېري اسانۍ سره پراختيا او پرمختيا موندلې ده؛ او په سيمه كي يې د خپل او پردي دلچسپي ځان ته اړولې ده، د نورو دلايلو تر څنگ يې لوی راز په دې حقيقت كي پروت دی، چي دغو ژبو له بېلابېلو ژبو څخه ورغلي كليمې، تركيبونه، تعبيرونه او اصطلاحات په ميني سره خوندي كړي دي . له دې امله يې د ځينو پردو ژبو ويونكي، خپلو مورنيو ژبو او فرهنگي دودونو ته نيژدي گني؛ خو د ايرانيانو د سوچه كولو افراطي كړنلاري ، بې شكه د پارسي ژبي پخواني خوږوالي، اسانۍ او سادگۍ ته ستر زيان رسولی دی . ايراني پارسي د ناوړه او خپلسرو جعلياتو په خپرولو سره اوس د دې ژبي پر پردو لوستونكو او ويونكو سربېره، د پارسي ژبي له نورو لهجو لكه دری، تاجيكي او نورو څخه هم ډېره ليري سوې ده . نن خو نه يوازې ما غوندي پښتون؛ بلكي د افغاني پارسي (دري) او تاجيكي ژبي هر ويونكي هم د ايراني پارسي په ويلو او لوستلو كي ډېري جدي ستونزي لري . د دې زياتېدونكو مشكلاتو اصلي علت دا دی، چي افغاني پارسي (دري) تر ډېري گچي خپل پخوانی اصالت ساتلی دی؛ ليكن ايراني پارسي د سوچه كولو په نامه پر داسي لار روانه ده، چي د پارسي ژبي له ارزښتناكو لرغونو اثارو او دودونو سره هيڅ سمون نه لري . د دې كار وروستۍ نتيجه به داوي، چي د ايران عام وگړي به د وخت په تېرېدو سره د رودكي، فرخي، نظامي، مولانا، سعدي، حافظ او په سلگونو نورو مخكښو شاعرانو او ليكوالو په اثارو هيڅ نه پوهېږي؛ ځكه ايرانيانو د دې ژبي د لرغوني ادب لاره تر ډېري گچي پريښې ده.

د پښتو ژبي د سوچه كولو افراطي او پېښه گرو پلويانو هر پر دي ټكي، اصطلاح او تركيب ته د پښتو رنگ وركولو په ترڅ كي، د حقوقو ډېره عامه او مشهوره اصطلاح (شخصيت های حقيقي او حُكمی) په رښتينو او حُكمي شخصيتونو ژباړلې ده) وگورئ : د ټوليزو رسنيو يا مطبوعاتو قاننون، دري دېرشمه مـ (www. benawa.com) . په دې حقوقي اصطلاح كي، چي د حقوقو په زياترو ځانگو، په تيره

بیا خصوصي حقوقو کي خورا ډېره کارپري، درې ټکي سته چي درې سره عربي دي . حتا د ايرانيانو د پارسي کولو په فابريکو کي هم د نورو سلگونو حقوقي اصطلاحاتو په شان، دې اصطلاح ته تر اوسه پارسي معادل نه دی جوړ سوی . زموږ پښتون لالا په دې درو عربي ټکو کي يوازي يوه ټکي (حقيقي) ته پښتو معادل وموند؛ او دوه نور ټکي (حکمي او شخصيونه) يې پر خپل حال پرېښوول . ستونزه دا ده، چي زموږ ژباړونکی په دې نه پوهېږي، چي په دې اصطلاح کي **❖ حقيقي** ټکی د بل مترادف لغت (صادق) په شان د ريښتني په مانا نه دی کار سوی . ټول حقوق پوهان پوهېږي، چي په حقوقو کي شخصيتونه دوه ډوله دي :

۱- حقيقي يا فزيکي شخصيت (Individual Personality)

۲- حکمي شخصيت (Personality Corporate)

شخصيت په حقوقو کي د يوه شخص د حقوقو او وجيبو مجموعه ده . حقيقي يا فزيکي شخصيتونه په حقوقي عملونو او تړونونو (قراردادونو يا عقدونو) کي د خپلي ارادې د تمثيل واک لري؛ لکه انسانان . حکمي شخصيتونه، د حقيقي يا فزيکي شخصيتونو پر خلاف په حقوقي عملونو او تړونونو کي د خپلي ارادې د تمثيل واک نه لري . انسانان په خپله خوښه دغه راز حکمي شخصيتونه جوړوي؛ او بيا يې په خپله خوښه له منځه وړي؛ لکه ډول ډول شرکتونه، گوندونه، اتحاديې، سازمانونه، مؤسسې او نور (Gifis 343) & (Dictionary of Legal Terms 121) .

دحقيقي او حکمي شخصيتونو څېړنه اوږده حقوقي مسأله ده، چي غزول يې په دې ژبنۍ څېړنه کي ځای نه لري . هغه څه چي دلته يې بايد هرومرو يادونه وکړو، دا خبره ده چي زموږ پښتو ژباړونکي بايد د هري اصطلاح د يوې يا ټولو برخو په ناوړه ژباړي سره د هغې مانا او مفهوم زایل نه کړي . په ټوله نړۍ کي د حقوقو زده کوونکي د حقيقي او حکمي شخصيتونو له اصطلاح سره اشنا دي . بايد پر همدې حال پرېښوول سي . که څوک په سرزوری سره د هغو ترجمې ته هڅه کوي، نو بايد لومړی د هغو په حقوقي مفهومونو ځان ښه پوه کړي؛ او د **❖ حقيقي شخصيت** **❖ حقوقي اصطلاح** د صادق، راستگو او داسي نورو په شان په **❖ ريښتني شخصيت** **❖** و نه ژباړي؛ ځکه چي په دې اصطلاح کي اصلاً د ريشتيا او درواغو خبره نسته .

هو د ژبي په سوچه کولو کي ډېري گټي نغښتي دي؛ خو دا کار بايد د ټولنيزو قوانينو له حکمونو يا په بله وينا علمي موازينو او اصولو سره سم وسي . په دې کار کي احساسات او تعصب هيڅ ځای نه لري . که څوک په ريشتيا هم د پښتو ژبي او ادب له ودي او غوړېدو سره مينه لري، نو دې لوړ ارمان ته د رسېدو له پاره بايد، زموږ په ژبه کي د د خپلو او مفعنو ټکو د يو مخيز شړلو پر ځای د هغو خنډونو او مشکلاتو له منځه وړلو ته ملا وتړي، چي تر اوسه پوري په پاکستان او افغانستان کي د يوې پراخي او غوړېدلي پښتو ژبي په وړاندي پر اته دي . لکه څنگه چي د ژبي په سوچه کولو کي تنگ نظري او افراطيت ، بې شماره ستونزو او تاوانونو ته لاره هواروي، په هماغه اندازه د خپلو خوږو او سپېڅلو ټکو پر ځای د پردو ټکو او ترکيبونو بې ځايه کارونه؛ يا د پردو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو د سرکښ سپلاو

په وړاندي لاس تر زني کښېنستل هم زموږ د ژبي بېخ او بنياد له منځه وړي . بايد د پښتنو په بېلابېلو سيمو او لهجو کي تر هر اړخيزي پلټني او ژوري څېړني وروسته، د هري پردۍ کليمې او اصطلاح پر ځای د خپلي ژبي مروج او اشنا ټکي را وړاندي کوو؛ او په دې توگه د خپل قام اصیل او لرغوني امانتونه له تباهي څخه و ژغورو . په دې کار کي علمي او معقوله لار بيا هم د خپلو سوچه او سپېڅلو ميراثونو تر څنگ د اوږدو بدلونونو په ترڅ کي د راغلو پردو ټکو، تعبيرونو، محاورو او اصطلاح گانو خوندي کول او پالل دي، چي په هيڅ ډول بايد د تعصبونو او تنگ نظريو قرباني نه سي.

ايا پښتو ژبه سوچه کېدای سي ؟

ژبه د يوه ټولنيز مخلوق په توگه تل د بدلونونو او تحولاتو په بهير کې ده . د ټولني په ژوند کې سياسي، اجتماعي، فرهنگي، فکري او اقتصادي تغييرات، هرور د ژبو په ټولو برخو کې ستر بدلونونه را منځ ته کوي . پر يوه ملت د بل هيواد سياسي او پوځي واکمني، له يوه سياسي او جغرافيايي چاپېر څخه نورو سيمو او هيوادونو ته د خلگو مهاجرتونه، د بېلابېلو ملتونو تر منځ فرهنگي، فکري او ډول ډول اقتصادي اړيکي، له هغو عواملو او سببونو څخه دي، چې د يوې جغرافيايي سيمې او کلتوري سيمې د خلگو پر ژبه او نورو ټولنيزو پديدو د بهرنيو ژبو، فکري او فرهنگي جرياناتو ښو يا بدو اغېزو ته لاره هواروي . دا اغېزې له يوې خوا د ير غلگري ژبي او فرهنگ په سياسي، پوځي، اجتماعي او اقتصادي پياوړتيا او له بلې خوا د خپل سوو ملتونو د ژبو او دودونو په ټينگښت او غښتوالي پورې اړه لري . هغه ژبي، فرهنگي، فکري او اجتماعي دودونه، چې بې پياوړو او مزبوتو (مضبوطو) ريښو زموږ خاورې ته راغلي وه، د تندر او برېښنا په څېر بيرته ولاړه . د دوی پر خلاف هغو ژبو، مادي او مانوي اړيکو، چې د راز راز علتونو او اسبابو له مخې يې په دې محکه کې ژورې او پلني ريښې و ځغولې، د پېړيو پېړيو له پاره يې زموږ پر ژبو، فکري، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي ژوندانه داسې پراخي او زورورې اغېزې پرېښولې، چې په بشپړ باور سره اوس زموږ د هيواد او خلگو د ټولنيز ژوندانه په نه بېلېدونکي برخې اوښتې ده . په اروپايي ژبو کې د يوناني او لاتيني ژبي او زموږ په سيمه کې د اريايي، عربي او تورکي (ترکي) ژبو متقابل تاثير د همدې سياسي، فرهنگي، ديني، اجتماعي او اقتصادي اړيکو او بدلونونو غوره مثال دی . لکه څنگه چې مو د **؟** معيار او معياري ژبه څه ته وايي ؟ **؟** تر سرليک لاندې دې خبرې ته لنډه اشاره وکړه، زموږ پر لرغونې مېنه (اريانا، خراسان او افغانستان) د هخامنشانو، يوناني سکندر، هندي موريايانو، عربو، مغولو، انگرېزانو، روسانو، امريکايانو او نورو له پوځي، سياسي او فرهنگي يرغلونو سره په ژبه، کلتور ، فکري او اجتماعي ژوند کې ژور بدلونونه راغله ؛ او تر اوسه پورې د دې بدلونونو لړۍ روانه ده . په دې ډول، دا مسلم او انکار نه منوونکی حقيقت دی، چې د نړۍ هيڅ ژبه او فرهنگ له نورو ژبو او تهذيبونو څخه بې اغېزې نه دی . د يوې ټولني په ژبو او کلتوري ژوند کې د نورو ولسونو د ژبو، فکري او فرهنگي جريانونو تر څنگ د سياسي، اجتماعي او اقتصادي اړيکو د اغېزو کم رنگي يا بيخي نسته والی ، په واقعيت کې د بشري بدلونونو له تگلوري څخه د داسې ټولني د ليري والي ؛ يا د بهرنۍ نړۍ په وړاندې د هغې د پياوړي مقاومت په دې مانا دی . بشري ټولنه د راز راز تمدنونو زانگو ده . په نړۍ کې هيڅ ټولنه تل تر تله له نورو خلگو او ولسونو څخه جلا ژوند نه سي کولای . د بشري اړيکو په دې پرمختللي پړاو کې زموږ پراخي نړۍ د يوه کلي بڼه اخيستې ده . د نړۍ ټول هيوادونه او ملتونه د ځنځير د کرپيو په څېر سره تړل سوي دي . له دې ځنځير څخه وتل له هره اړخه ناممکن کار دی . انسانان د همدې ارادي او غير ارادي بدلونونو، اړيکو او پرمختگونو له امله د يو بل کليمات، ترکيبونه، تعبيرونه او نور مادي او مانوي دودونه يا په خپله خوښه اخلي؛ يا د وخت له غوښتنو سره سم په زور او جبر سره پرې تپل کيږي . دا نوي بللي يا نابللي مېلمانې د خپل نوي

والي او اغېزمنتيا له كبله د محكومو خلكو ژبو او رواجونو ته لار مومي؛ او تر اوږدې مودې وروسته كې مټ د انسانانو غوندي په خپل نوي محيط كې لومړی د اهليت او تابعيت حق تر لاسه كوي؛ او په پای كې د نوي ټولني او نوي ژبي په نه بېلېدونكې برخه اوږي؛ كرار كرار نوره وده كوي؛ اوتر لازم پوځوالي وروسته په خپل نوي ټاټوبي كې د نوو ټكو، نوواصلاحتو او نووتركيونو په بڼه نوي نسلونه زېږوي . راغلي ټكي او تركيبونه په نوې ژبه او نوي ټولنيز چاپېرکي، زياتره په بدله يا اوښتي جوله ؛ خو كله كله په خپله اصلي او ابتدايي گونه ژوند ته دوام وركوي.

پښتو هم د نورو ژبو په دود، په افغاني ټولنه كې د سياسي، اجتماعي، فكري، فرهنگي او اقتصادي بدلونونو او پر مختياوو په ترڅ كې له بېلابېلو ژبو او ټولنو څخه خورا ډېر لغتونه، تركيبونه، اصطلاحات او محاورې اخيستي دي، چي اوس په خوښۍ سره زموږ د ژبي او كلتور نه بېلېدونكې برخه ده . په بېلابېلو ژبو كې د كليمو، اصطلاح گانو او عبارتونو د راكړې وركړې مسأله اوس دونه (دومره) پراخه او روښانه ده، چي آن د مثال او بولگې وړاندي كولو ته يې هم هيڅ اړتيا نه ليدله كيږي؛ ځكه د هر لوستونكي په ذهن كې د داسي ټكو او اصطلاحاتو بې شماره مثالونه سته .

د انسانانو تر منځ گډو اړيكو، د ژبي او فرهنگ په گډون د ژوندانه هيڅ برخه، د نورو ملتونو له ژبو او دودونو څخه ليري او بې اغېزې نه ده پريښې . د پښتو ژبي او ادب ځلانده او تلپاته ستوري - لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ش / ۱۹۱۰م) ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ م) د خپل نامتو اثر ۱ سپېڅلي پښتو ۲ په دقيقه او عالمانه سريزه كې د سيوطي د ۱ المزهر ۲ په استناد ، په قرآن عظيم الشان كې هم د پردو ژبو د اثر ښندي او ځينو معربو ټكو يادونه كړې ده، چي په هغو كې د پارسي ژبي ۱ اباريق ۲ او ۲ سجیل ۲، د رومي ژبي ۱ قسطاس ۲ او ۲ شيطان ۲، د حبشي ژبي ۱ جبت ۲ او ۲ دري ۲، د سرياني ژبي ۱ سراق ۲ او ۲ طور ۲، د زنگي ژبي ۱ خصب ۲ او ۲ سري ۲، د عبري ژبي ۱ فوم ۲، د توركي ژبي ۱ غساق ۲، د هندي ژبي ۱ مشكاه ۲، د قبطي ژبي ۱ هيت لك ۲ شامل دي؛ او د داسي ټكو شمېر سلو ته رسېږي (حبيبي، سپېڅلي پښتو كج) .

كه په اروپايي ژبو كې د انگرېزي ، فرانسوي او اسپانوي او په سامي ژبو كې د عربي ژبي په څېر بډايه ژبه سوچه نه ده پاته سوې، ايـا پښتو د اوستا، سنسكريت، هندي، عربي، پارسي، توركي او ځينو نورو ژبو له ژورو اغېزو سره سره ، سوچه او خالصه پاته كېدای سي ؟ جواب كاملاً روښانه او اسانه دی . د پښتو د سوچه كولو خوبونه هم زموږ په ژبه او ټولنه كې د بدلونونو له طبيعي او اجتماعي قوانينو څخه سترگي پټول دي . د انسانانو او بېلابېلو ژبو متقابلو اغېزو ته په پام سره، د سوچه ژبي اصطلاح اصلاً علمي تاداو نه لري . بايد د ژبي د سوچه توب پر ځای د ټولني د عيني واقعيتونو پر بنسټ د هغې سموالي او کره والي ته فکر وسي.

په پښتو کي د پردو ټکو ډولونه

معظم استاد- علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ش/۱۹۱۰م ۱۳۶۳ش/۱۹۸۴م) له نن څخه تقريباً اویا کاله مخکي، پښتو ژبي ته د هغو پردو ټکو او اصطلاحاتو ډولونه په ژوره توگه بيان کړي دي، چي د پيريو په اوږدو کي يې زموږ د ټولنيز ژوند په بېلابېلو برخو کي د بشپړ اهلليت او تابعيت حق تر لاس کړی دی؛ او ځينو يې په پښتو ژبه کي دونه ژ وري ريښې او ښاخونه غزولي دي، چي د نوو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو په بڼه يې نوي نسلونه زېږولي دي . دلته د لوی استاد له نظره د داسي مفغنو ټکو پېژندنې او ډولونو ته يوه لنډه کتنه کوو.

د کلیماتو او اصطلاحاتو د راکړي ورکړي په لړ کي، له بېلابېلو ژبو څخه پښتو ژبي ته پرېمانه لغتونه، اصطلاح گاني او ترکيبونه راغلي دي، چي ځيني يې په خپله اصلي بڼه او مانا په پښتو کي باب سوي دي؛ او ځينو نورو يې په افغاني چاپېر کي پښتني رنگ اخيستی دی . په لومړۍ ډله کي د مثال په توگه : اسلام، دنيا، قيامت، آخرت، عقبی، قضا، قاضي، نکاح، طلاق، عدت، قتل، جرم، جنحه، جنايت، ديت او په سلگونو نور ټکي، اصطلاحات او ترکيبونه شامل دي، چي پښتو له عربي ژبي څخه اخيستي دي . يا ډېره، هټ (هټی)، هډ، گانه (گېنه) او په لسگونو نور، چي ظاهراً له هندي ژبي څخه راغلي دي؛ خو په حقيقت کي د ډېرو آريايي ژبو ترمنځ مشترک دي . دغه رنگه د اوږجه ، ورشو، غښتلي او ډېر نورو په څېر ټکي، چي له اوستا څخه پښتو ته راغلي دي . يا د ايت، لچن (لېچن)، ښکلي (کښلي) او داسي نورو په څېر لغتونه، چي له سنسکريت څخه په پښتو ژبه گډ سوي دي . يا د ټيليگراف، ټيليگرام، راديو، ټلوېزون، سينما، مايکروسکوپ، کمپيوټر، اينټرنېټ او داسي نورو په څېر نړيوال تخنيکي ټکي او علمي اصطلاحات، چي زياتره له اروپايي ژبو څخه پښتو ته راغلي دي؛ او د نورو هيوادو په شان په پښتو کي هم په خپله اصلي بڼه يا ډېر لږ بدلون باب سوي دي . دوهمه ډله هغه ټکي دي، چي پښتني ټولني ته تر رانوتو وروسته له مانوي (معنوي) او شکلي پلوه اوښتي دي؛ کله يې مانا اوکله يې ظاهري بڼې پښتو رنگ اخيستی دی . دې بهير ته د ژبپوهني په اصطلاح دخول او تفغين وايي . مفغن ټکي په خپله هم پر څو ډلو وېشل کيږي، چي دلته يې لنډه پېژنگلوي او څو مثالونه وړاندي کيږي:

لومړی : مانوي (معنوي) مفغناټ

هغه پردې ټکي دي، چي خپل اصلي حالت يې لږ و ډېر ساتلی دی؛ خو مانا يې اوښتې ده . دا ډول ټکو په پښتني چاپېر کي داسي نوې مانا او نوی مفهوم موندلی دی، چي له خپلي اصلي مانا سره نيزدې والی او ټينگي اړيکي لري؛ د مثال په توگه د **؟** بشر **؟** کلیمه، چي په عربي ژبه کي د انسان د ظاهري پوست په مانا ده؛ خو په پښتو کي دا ټکی د انسان د ټول بدن او وجود په مانا کارېږي؛ چي **؟** بشرکی **؟** يې د تصغير بڼه ده (حبيبي، سپېڅلې پښتو کد **؟** که).

د پښتو په لوېديزه (لوېدځه) لهجه کي د **؟** بشر **؟** کلیمه خورا ډېره استعمالېږي؛ لکه چي وايي: **؟** ته زما بشر يې! **؟** ياني ته د ځان په شان راته گران يې؛ **؟** خدای دي روغ بشر درکي! **؟** ياني خدای دي جوړ او روغ لره؛ **؟** بشر دي ومړه! **؟**، **؟** بشر دي سرخوره سه! **؟**، **؟** بشر دي خاوري سه **؟**، **؟** خوار بشری **؟** او داسي نور، هغه ترکیبونه او تعبیرونه دي، چي د بشر تر عربي ټکي په نسبتاً پراخه او بېله مانا کارېږي (حبيبي، سپېڅلې پښتو که).

دوهم : اوبستي مځنات

اړول سوي مځنات هم په خپل وار سره پر دوه ډوله دي : د اوبستو مځناتو په لومړۍ ډله کې هغه کلیمې راځي، چې یوازې یې ظاهري جوله څه نا څه اوبستې وي؛ خو خپله اصلي مانا یې خوندي کړې وي . د دغه راز ټکو په ظاهري بدلون کې زیاتره د **ش** توری په **س** توری کې، د **د** توری په **ن** توری کې، د **د** توری په **ل** توری کې، د **چ** توری په **خ** توری کې، د **ج** توری په **ز** توری کې، د **ب** توری په **و** توری کې، د **ن** توری په **ن** توری کې، د **ت** توری په **ت** توری کې یا خپلو اصلي مخرجونو ته په نورو نیژدې رغونو اوبستي دي؛ مثلاً:

آبدست - اودس روزه - روژه

اشک - اوبسکي یا اوبسي روشن - روښان

ا طاق - هوتاک شاد - ښاد

افعی - ابي شادی - ښادي

بهدادر - باتور شور - ښور (ږور، غوغا)

بهشت - بهښت شهر - ښار، ښهر

پشت - پښت (نژاد) فراخ - پراخ

تښگ - ټوپک یا ټوپک فرشته - پرښته یا پرښته

جوان - جوان فیروزه - پېروژه

خداوند - خاوند گریبان - گریبان

خرج یا خرچ - خرڅ مثل - متل

خوش - خوښ معصوم - ماشوم

میراث - میرات

هیچ - هیڅ (حبیبی، سپېڅلي پښتو کو).

د اړول سوو مځناتو په دوهمه ډله کې هغه ټکي شامل دي، چې هم یې ظاهري جوله اوبستي وي؛ او په هم یې په مانا کې بدلون راغلی وي؛ مثلاً **اسي** **هغه** کلیمه عربي ده، چې د عربي له **عاصي** **ټکي** څخه مځن سوي ده، چې عربان یې د طاغي او گوناکار (گنهار/گنهار) په مفهوم کاروي؛ خو پښتانه دا ټکی د بخیل،

شوم، منحوس، مړاوي او پژمرده په ماناوو استعمالوي؛ او **؟** اسبگی **؟** يې د تصغير بڼه ده (حبيبي، سپېڅلې پښتو کو). دغه راز، عورت په عربي کي د انسان د وجود هغو ځايونو ته وايي، چي پټول يې لازم وي؛ خو پښتنو له دې ټکي څخه بله کلیمه جوړه کړې ده، چي **؟** اورته **؟** نومېږي؛ او د ماینې، ماندینې، ښځې، میرمنې، کوروالا، کوروداني او داسي نورو په مانا کارېږي. پښتنو وروسته د تورو په اړولو سره له همدې ټکي **؟** اروته **؟** جوړه کړه. ورپسې د همدغو مورفولوژیکو بدلونو په لړ کي له دې کلیمې څخه بل ټکي سر پورته کړ، چي **؟** ارتینه **؟** بلل کېږي. د عربي ژبي **؟** نعره **؟** په پښتو کي، په **؟** ناره **؟** واوښته. وروسته له همدې ټکي څخه په پښتو کي داسي اصطلاح گاني جوړې سوې، چي له عربي مانا سره يې هيڅ تړاو نه درلود؛ د مثال په توگه د زیاتره د کندهار او شاوخوا سیمو پښتانه وايي: **؟** پلانی ناره وکړه. **؟** د دغو سیمو پښتانه دا اصطلاح، د هغي نجلۍ يا ښځې له پاره استعمالوي، چي د مور او پلار د خوښۍ او ټولنيزو دودونو پر خلاف ځانته د ژوند ملگری غوره کړي. دغه رنگه په پښتو کي، نارې هغو نظمونو ته هم ويل کېږي، چي له ملي وزنونو سره سم، د پښتو د ولسي نکلونو په منځ کي ويلي کېږي؛ او زموږ ولسي نکلونو ته لا نوره ښکلا او جذابیت ور بخښي (حبيبي، سپېڅلې پښتو کز). په دې ډول گورو، چي له عربي **؟** نعرې **؟** څخه په پښتني چاپېر کي داسي نوي ټکي او اصطلاحات و زېږېدل، چي پر خپلي ظاهري جولې سربېره، د مانا له اړخه هم له اصلي ټکي سره مخکه او اسمان توپير لري.

دریم : منقلب مښتات

هغه مښت ټکي، چي په ترتيب او اوډنه کي يې ډېر بدلون راغلی وي . د ابدال، تخفيف، تزويد، حذف او ترخيم له کبله يې اصلي بڼه بېخي اوښتې وي؛ او په پښتو ژبه کي يې نوی رنگ اخيستی وي؛ لکه منځوی، چي د **❖** میان **❖** او **❖** منځ **❖** له ټکو څخه پيدا سوی دی؛ صباح او سبا، سحر او سهار (د دې لغت له پاره، د پښتو اصلي ټکی گهيځ دی)، فاتحه او پاتا، آویزان او الوېزان، آزمایش او آزماینست (آزمینست، آزموینست یا ازموینه)، کاهش او کاهشست، خواهش او خواهېست، خارش او خارېست او داسي نور په دې ډله کي دي (حبيبي، سپېڅلې پښتو کز).

په پښتو ژبه او ادب کي په سلگونو داسي ټکي ، ترکیبونه او اصطلاح گاني سته، چي له پېړيو پېړيو راهيسي د پښتنو په ورځنيو خبرو او محاورو کي داسي گڼد سوي دي، چي اوس يې څوک د پردي والي گومان هم نه کوي . ځينو ځينو خو يې په پښتو کي خورا ډېر بچي هم پريښي دي؛ او هر يو يې د پښتو ژبي په لغوي او مانوي شتمنی کي لويه برخه لري .

مخکنيو خبرو ته په پام کولو سره ويلاى سو، چي د سوچه کولو په نامه له پښتو ژبي څخه د داسي ټکو، اصطلاحاتو او ترکیبونو ایستل ډېر ناوړه او تاواني کار دی؛ ځکه ژبه تر هر څه مخکي د پوهېدو او پوهولو وسيله ده . په هغه څه چي زموږ مندي او پلرونه، وروڼه او خوندي، خپل او اشنا او په پای کي د ټولني هر وگړی په ډېري اسانۍ سره پوهېږي، ولي بايد د داسي جعل سوو او نامأنوسو ټکو له خوا وشړل سي، چي زموږ خلگو يې له سوونو کلونو راهيسي نوم هم نه وي اورېدلی؛ او نه يې د استعمال په ځايونو پوهېږي . موږ بايد په دې روښانه حقيقت ځانونه پوه کړو، چي د امير کروړ (د پټي خزاني له روايت سره سم په ۱۵۴ هـ ق کي مړ) عصر زموږ څخه تقريباً ديارلس سوه کاله پخوا تېر سوی دی . د زمانو سړو او تودو زموږ په ژبه، ادب او تاريخ کي ډېر ژور بدلونونه راوستي دي . د دغو بدلونونو څو اړخيزو اغېزو ته په ژوري کتني سره اوس دا خبره ناممکنه برېښي، چي د امير کروړ د عصر او پېر ژبه بېرته له سره راژوندۍ کړو . لکه څنگه چي په دې سوونو کلونو کي زموږ د خلگو د ژوندانه هيڅ شی پر خپل حال نه دی پاته، نو څنگه کېدای سي چي ژبه د يوه ژوندي او خوځنده ټولنيز موجود په توگه پر خپل پخواني حال پاته وي ؟ په هماغه ډول، چي زموږ پخوانيو پښتونو (نسلونو) خپل ځای موږ ته پرېښود، په ژبو کي هم د لرغونو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو پخواني نسلونه خپل ځای نوو نسلونو ته پرېږدي . زاړه کليمات مري او پر ځای يې نوي زېږي . بايد ټول دا ومنو، چي دا د تکامل او پرمختگ قانون دی . هو په دې کي هيڅ شک نسته، چي په اوسنۍ پښتو کي بايد، زموږ د لرغوني ژبي نښي نښانې هم تر ډېره خوندي او ژوندۍ وي؛ ځکه دا زموږ د لرغونو اثارو او وياړونو د خونديتوب ښه لاره ده؛ مگر بيا هم د ادې مانا نه لري، چي موږ په ژبه، ادب، مادي او مانوي کلتور، اجتماعي او اقتصادي اړيکو کي د بدلون، پرمختگ او متقابلو اغېزو حقيقت تر پښو لاندي کړو . که څوک ډېري ته په سر نيولو سره، د پښتو د سوچه کولو په نامه د اسانه، باب سوو او منلو ټکو پر ځای، هغه ټکي او

ترکیبونه دروي، چي بېله دوی بل هیڅوک نه په پوهېږي، دا نو په لوی لاس د پښتو د ارزښتناکو پانگو د تباهي او وړانې له پاره د لستونو را نغاړل دي؛ ځکه ټول په دې پوهېږو، چي هره ژبه د گرانو، درنو او نابابه ټکو له امله ویوونکو ته بېلابېل رېږونه او کړاونه پیدا کوي؛ او په پای کې یې خلگ له ویولو او لیکلو ډډه کوي . . .

په داسي حال کې، چي د نړۍ لويي او پرمختللي ژبي تر گرده له نورو ژبو څخه نوي ټکي او اصطلاحات اخلي، په پښتو کې له سوونو کلونو جال سوي لغتونه او اصطلاح گاني په دې نامه له ژبي ایستل کېږي، چي گوندي له بلي پردۍ ژبي څخه راغلي دي . دا چي دا پردۍ کلیمې او اصطلاحات څنگه او ولي زمور ژبي ته را ننوتی دي؛ او تر کمه ځايه یې زمور په ژبه او ادب کې رینې ځغولي دي، د ژبي د یو مخیز سوچه کولو دې ښاغلو پلویانو ته هیڅ بیه او ارزښت نه لري . انگرېزي ژبه له خپل ارتوالی او بډایتوب سره سره بیا هم هره ورځ د نورو ژبو لغتونه، عبارتونه او محاورې اخلي؛ د مثال په ډول د سنسکریت ، هندي، عربي، تورکي او پارسی ژبو گورو (Guru) ، پنډیت (Pandit/ Pundit) ، لوټ (Loot) ، پرده (Pardah /) ، شال (Shawl) ، کارما (Karma) ، کشمیر (Cashmere) ، خاکی (Khaki) ، کباب (Kebab) ، شیش کباب (Shishkebab) ، حنا (Henna) ، استاد (Ustad) او په لسگونو نور ټکي همدا اوس په خپله اصلي بڼه کاروي . په داسي حال کې، چي د دغو مفهومونو د بیان له پاره، په انگرېزي کې پرېمانه لغتونه سته . مور د انگرېزي ژبي او نورو مهذبو ژبو د داسي ژونديو مثالونو پر ضد، د خلگو پر ژبو ناستي کلیمې او ترکیبونه، د څو کسانو په وچو پرېکړو او فرمانونو سره، په داسي ټکو او عبارتونو اړوو، چي ظاهرأ پښتو رنگ او جوله لري، خو په حقیقت کې پښتنو ته د نورو پردو ټکو په شان، نا اشنا او بېگانه برېښي . د داسي ټکو او لغتونو فهرست ډېر اوږد دی، چي په اصطلاح د **؟** سوچه پښتو **؟** سر سپارلو پلویانو زمور په ژبه کې، د مروجو او منلو کلیمو پر ځای وړاندي کړي دي . اسوبلاند (سراښ، حریص)، پیلیزه (سریزه، مقدمه) ډانگ لکی (بلبل)، رنځمن (رنځور، ناروغ، مریض)، زر پښ (زرگر)، سماو (نیاو، عدالت، انصاف)، کتابخونه (کتابتون، کتابخانه)، اوسمهال (اوس، دا گړی، دم گړی، سمدستي) او په سلگونو نور له دې ډلي څخه دي.

د پښتو سوچه کول که پردۍ کول ؟

د افراطي سوچه کولو پلویان په خپلو لغت جوړونو او اختراعاتو کې اوس دې پولي ته رسېدلي دي، چي سړی بېرېږي یوه ورځ به خپل عربي او پارسي نومونه/ تخلصونه هم په پښتو ترجمه کړي؛ او په دې ډول به له خوږي او سپېڅلي پښتو څخه داسي کیچرې یا خرېږې جوړکړي، چي هیڅوک به یې خوند اخیستل څه چي، د خوړولو په لاره هم نه پوهېږي . دکورنۍ غږې او عام خلگ خو پرېږدی، چي زیاتره لوستي او پوه کسان هم د داسي کسانو د لغوي اختراعاتو په مانا نه پوهېږي . زه په خپله خو د ځینو ټکو په اړوندو داسي هک پک سم، چي باور وکړئ

د چينايي او جاپاني ژبي تر كليمو هم راته نا اشنا او سخت وي . د **؟** سوچه کولو **؟** د لېوني غورځنگ ځيني پلويان په خپلو خبرو او ليکنو کي ادعا کوي، چي گوندي په دې کار سره پښتو د پردو ژبو له اغېزې پاکوي؛ خو په دې واقعيت خبر نه دي، چي په خپلو جعل کړو ټکو او ترکيبونو سره يې زموږ اسانه او خوږه پښتو تر پخوا زياته په پردو ژبو پوري تړلې ده . هغوی د پردو ژبو د ځينو اسانه ټکو او ترکيبو له پاره داسي لغتونه او ترکيبونه اختراع کوي، چي په هـيـڅ ډول پښتو روح او خټه نه لري . په وضعه سوو ټکو او اصطلاحاتو کي له ورايه مالومېږي، چي د **؟** سوچه کولو **؟** **؟** غازيانو **؟** يوازي د کليمې بهرنۍ جامه اړولې ده، نه د هغې مانا او مفهوم؛ مثلاً **؟** **؟** پيشنهاد **؟** مرکب ټکی د **؟** پيش نهاد **؟** له مرکب مصدر څخه اخيستل سوی دی، چي د ډاکټر محمد معين او حسن عميد په فارسي فرهنگونو کي په دغو ماناوو راغلي دي :

۱- هوډ کول، نيت کول، قصد کول، د کوم کار دکولو يا کوم شي د رانيولو او خرڅولو په اړه خبرتيا .

۲- د شنني يا هوارۍ له پاره د يوې موضوع يا مطلب طرحه کول (معين ۱: ۹۳۶).

د **؟** پيش نهاد **؟** مصدر هم په دغو درو ماناوو راوړل سوی دی :

۱- مخ ته کول، له خپل اصلي ځايه ځانته نيژدې کول (د شاته ايښوولو پر خلاف).

۲- خنډ جوړول، په لاره کي د تېرېدو مخه نيول.

۳- د سترگو په وړاندي ايښوول .

د **؟** پيشنهاد **؟** مرکبه کليمه، د پارسي ژبي او ادب د ډېرو باوري متنونو په استناد، په دغو ماناوو بيان سوې ده:

۱- هغه سوچ او فکر، چي د کوم کار په اړه انسان ته پيدا کيږي .

۲- قصد، هوډ، عزم، اراده، نيت، نيامت، مقصود، مراد او غرض .

۳- قدر، تقدير .

۴- هيله، ارزو، اوميد (اميد)، امل .

۵- مقدمه.

۶- قضيه.

۷- د يوه سوداگر يا هونرمند (هنرمند)، خرڅوونکي (پلورونکي) يا اخيستونکي (پېرېدونکي) عمل، چي په ټاکلو او مشخصو شرايطو سره د يوه کار د کولو خبرتيا ورکوي .

۸- د ښه والي او بدوالي مالومولو له پاره د کومي موضوع طرحه کول او څرگندول (معین ۱: ۹۳۵).

په پارسي کي د دې ټکي د جمعي سمه او منلې بڼه **؟** پيشنهاده ها **؟** دئ، نه **؟** پيشنهادات **؟**، چي د عربي گرامر د قاعدو له مخي د **؟** ات **؟** په شاترلو سره جمع سوی دئ .

په **؟** فرهنگ فارسی عمید **؟** کي هم د **؟** پيشنهاده **؟** مرکب ټکي ته زیاتره د ډاکټر معین د فارسي فرهنگ په څېر همدغه ماناوي ليکلي سوي دي . وگورئ (عمید ۱: ۶۰۸-۶۰۹) .

د پارسي ژبي په ورځنيو محاورو او مکالمو کي هم، د **؟** پيشنهاده **؟** مرکب نوم اصلاً د يوه کار يا مسألې په اړه د چاد سوچ، فکر، خيال، نظريې، غوښتنې او مقصد په مفهوم کارېږي؛ لکه څنگه چي څوک له بل چا څخه د پوښتنې پر مهال وايي: **؟** پيشنهاده تان دربارۀ فلان موضوع چيست؟ **؟** ياني د پلانی موضوع په اړه دي نظر، خيال، سوچ او مقصد څه دئ؟ **؟** د **؟** پيشنهاده **؟** ټولي ماناوي په حقيقت کي، د دې مرکبي کليمې مجازي يا اصطلاحی ماناوي دي، نه د هغې لغوي او تحت الفظي ماناوي . که څوک په پارسي کي له چا څخه وپوښتي: **؟** نظر تان در بارۀ فلان مسأله چيست؟ **؟** يا **؟** خواست تان در فلان مورد چيست؟ **؟** او داسي نور دا ټول په حقيقت کي د **؟** پيشنهاده **؟** مفهوم رسوي . په هره ژبه کي داسي ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات خورا ډېر دي، چي د بېلابېلو علتونو او عواملو له کبله پر اصلي مانا سربېره، اوس په بله مانا کارېږي . داسي ټکي او اصطلاحات پر پښتو او پارسي سربېره په نورو ژبو کي هم په پېخر دي؛ د مثال په توگه د **؟** مغول **؟** ټکي په اصل کي د يوه ځانگړي توکم نوم دئ؛ چي مور ټول يې ښه پېژنو؛ خو په انگرېزي کي اوس دا ټکي د موگول (Mogul) په بڼه د مهم، متنفذ او بارسوخه کس په تيره بيا هغه چا په مانا استعمالېږي، چي په سوداگرۍ يا فيلمي صنعت کي لوی لاس ولري . (Robinsn 881) دغه رنگه د **؟** جهودا **؟** يا **؟** يهودا **؟** ټکي، چي په اصل کي د حضرت عيسا (ع) په يارانو کي د (Judas Iscariot) له نامه څخه اخيستل سوی دئ؛ خواوس په انگرېزي ادبياتو کي هر خاين، هر غدار، د لستوني هر مار او هر هغه چا ته ويل کېږي، چي خپلو يارانو او ملگرو ته خيانت کوي (Encarta online) & (Robinsn 733) (Dictionary) په پښتو کي هم د داسي ټکو شمېر لږ نه دئ؛ مثلاً برېڅ د پښتنو يوه مشهوره قبيله ده . وروسته په دې قوم کي د **؟** فتح خان برېڅ **؟** په نامه يو څوک پيدا سو . دا سړی له خپلوشپېتو سرتېرو ملگرو سره هندوستان ته ولاړ . د فتح خان برېڅ ملگرو په هندوستان کي ډېري مېراني او قربانۍ وکړې . د **؟** فتح خان برېڅ کندهاري **؟** او **؟** رايا **؟** د ميني او د هغه د سرتېرو يارانو کيسه د پښتو په ولسي ادب کي ډېره مشهوره ده . له دې تاريخي پېښو سره د **؟** برېڅ **؟** ټکي، چي پخوا يوازې د يوې قبيلې له پاره استعمالېده، وروسته بله مانا هم ومونده . اوس گورو، چي د دې لغوي تطور له مخي د **؟** برېڅ **؟** ټکي د تېروني يار، ملگري او همکار په مانا هم کارسوی دئ . . . (حبيبي، **؟** د پښتو لغوي تطور، کابل **؟** ۱۲۸) .

تر دې څو بولگو او مثالونو وروسته بیرته راگرځو د **پیشنهاد** کلیمې ته . د پښتولغتونو او اصطلاحاتو ښاغلو مخترعینو د پارسي ژبي دا ترکیبي نوم ټکی په ټکی ترجمه کړ؛ او په **وړاندیز** یې وړاوه . لکه څنگه چي گورو **وړاندیز** له **وړاند** او **یز** څخه جوړ سوی دی؛ او د **یز** شاتر یې نن سبا دونه ډېر کارېږي، لکه د دوبي د موسم مچان، چي په هره کاسه کي لوېږي . په دې شک نسته، چي د **یز** شاتر یا شاوندي د پښتو په ځینو سوچه ټکوکي کار سوی دی، خو دا د دې مانا نه لري، چي حق او ناحق د هري کلیمې په شا پوري وتړل سي . د **وړاندیز** په ترکیبي نوم کي خو د سوچ، فکر، خیال، اند، نظریې، مقصد، مراد، ارادې، غوښتني هیڅ نښه او نښان نسته؛ ځکه **وړاند** د پارسي د **پیش** ټکي مانا ده؛ او **یز** د **نهاد** له پاره په شا پوري ور تړل سوی دی . اوس نو د سلیم عقل او لوړ ذوق څښتنان باید په خپله قضاوت وکړي، چي ایا د پښتو لغتونو ښاغلي واضعین او مخترعین، په دغه راز ټکي په ټکي ترجمه کړو ترکیبونو سره، د پښتو ژبي د سوچه کولو له پاره هڅي کوي که یې په پوهي یا ناپوهي سره تر پخوا زیات په نورو ژبو پوري تړي ؟ د **وړاندیز** مخ او شا ټوله په غور سره وگورئ، د **پیشنهاد** له تحت الفظي ژباړي پرته د بل هیڅ شي مانا نه افاده کوي . دا چي د پارسي ژبي د **پیشنهاد** ترکیبي کلیمه تر کومي اندازي د خپلي مجازي مانا له پاره وړ او موزونه ده، زموږ د دې لیکني موضوع نه ده . دلته دا پوښتنه پیدا کیږي، چي که څوک په پارسي، عربي او نورو ژبو کي هره تېروتنه یا شوډنگ کوي، باید موږ یې هم پېښې وکوو، ځکه موږ باید د ځینو په ناسم گومان له هغو سره سیالي او شریکي وکوو ؟ جواب په ټولو حالاتو کي منفي دی . موږ باید د نوو ټکو په جوړولو کي تل د مانا اسانۍ، سادگۍ، لنډوالي، خوږوالي، پوځوالي او داسي نورو اصولو ته په ټینگه پام وکړو . زموږ پوه او مستدل لوستونکي ښه پوهېږي، چي وړاندي کېدونکی شی کېدای سي کتاب، قلم، کاغذ او داسي نور وي، چي دا یو هم د سوچ، فکر، خیال، غوښتني، مقصد، مراد، ارادې مانا نه لري . په دې ډول گورو، چي د **وړاندیز** ټکی د خپل اصلي او اساسي مفهوم هیڅ اړخ نه بیانوي . که څوک هر ورو د **پیشنهاد** له پاره پښتو کلیمه جوړوي، نو هغه باید د **وړاندیز** د نامعقول او ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیب پر ځای د سوچ، خیال ، هیلې، غوښتني، نظر، اند، هوډ په څېر څه وي نه د **پیشنهاد** د مرکب ټکي هو په هو تر جمه؛ مثلاً که څوک له بل چا پوښتنه وکړي : **د پلانی مسألې په اړه دي څه خیال دی ؟** ، **په دې اړه څه سوچ کوې ؟** ، **په دې باره کي دي نظر څه دی ؟** یا **تاسي څه غواړئ ؟** او داسي نوري جوملې (جملې) ټولي ساده، اسانه او سمی دي . عجبه داده، چي د پښتو په سپېڅلې او خوږه ژبه کي، د ډېرو شیانو له پاره داسي ټکي سته، چي مانا یې د لمر په شان روښانه دي؛ خو ځیني کسان په پوهي یا ناپوهي سره د هغو پر ځای د نورو ژبو داسي لغتونه او ترکیبونه ټکي په ټکي ترجمه کوي، چي عامه او مروجه مانا یې نه په اصلي (پیشنهاد) او نه هم په ترجمه سوي بڼه (وړاندیز) کي د پوهېدو وړ ده . په بله وینا په پارسي او پښتو دواړو کي، عام وگړي **پیشنهاد** او **وړاندیز** تر ټکو د نظر، خیال، فکر، غوښتني، خواست او نورو په مانا وو ښه پوهېږي . د

دې استدلال په رڼا کې اوس په جرأت سره ویلای سو، چې خلگو ته د **سوچه** **پښتو** په نامه، د داسې ترجمه سوو ټکو وړاندې کول، یوازې د وخت او انرژۍ بې ځایه لگول دي او بس.

دیدگاه **هغه بل ترکیبي نوم دی، چې نن سبا په ایراني پارسي او افغاني دری کې خورا ډېر استعمالیږي . د دید + گاه** **ترکیبي نوم له لغوي اړخه د لیدو ځای، د څارلو یا څارکولو ځای، د ترصد ځای او داسې نورو ته ویل کیږي (عمید ۱: ۱۱۷۱) خو په پارسي کې ژورنالېستان او لیکوال دا ټکی د نظر، خیال، فکر، سوچ، اندېښې په مجازي او اصطلاحی ماناوو کاروي؛ مثلاً کله چې له چا څخه پوښتنه کوي، وایي: دیدگاه تان در باره فلان موضوع چیست؟ یا فلان مسأله از دیدگاه شما چگونه است؟ او داسې نور . په حقیقت کې د پارسي ژبي د دیدگاه مجازي ماناوې د انگرېزي ژبي د Viewpoint or Point of view ترکیب ترجمه ده، چې پخوا به یې په پارسي کې د نقطه نظر یا نکته نظر په بڼو ویل . دا چې دیدگاه یا نکته نظر په پارسي ژبه کې د خپلو باب سوو ماناوو له پاره وړ او پر ځای دي که یا؟ بیا هم زموږ د بحث او څېړني موضوع نه ده . هغه څه چې یادونه یې دلته ضروري ده، د دې خبرې سپیناوی دی، چې زموږ پښتو لغت جوړوونکو ولي د دیدگاه له پاره د لیدلوري ترکیب غوره کړی دی؛ ځکه په لیدلوري یا لیدځای کې خو بیا هم د نظر، خیال، رایې، فکر، اند، سوچ او داسې نورو په څېر مفهومونه په دقیقه توګه نه ښکاري . د لیدلوري ترکیب تر ډېره حده د ایراني پارسي د چشم انداز له جوړسوي ترکیب سره برابري لري، چې هغه هم د انگرېزي ژبي د vista, angle, picture, side prospect, outlook, view, attitude, viewpoint, point of view, standpoint, scene, perception, perspective, (Gilmour) .**

530, 596

په پښتو کې د نظر، خیال، فکر، سوچ، اند، لید، کتنه، انځور او داسې نورو ټکي تر لیدلوري غوره برېښي؛ مثلاً که له چا څخه پوښتنه وسي: په دې اړه څه فکر کوې؟، په دې اړه څه خیال لرې؟ یا تاسې دې مسألې ته څنګه یا له کمه اړخه گورئ؟ یوې مسألې ته څنګه یا له کمه اړخه کتل، د پارسي دیدگاه او چشم انداز مفهومونه په خورا اسانې، سادګۍ او دقت سره بیانوي . که نور هر بدو بلا له ځانه را باسي؛ او ژبه د خپلو ذوقونو له مخې د عامو خلگو له ورځنیو محاورو څخه مخکې او اسمان لیري کوي، باید موږ هم د سوچه کولو په نامه هغه ټکی په ټکی پښتو کړو؟ دا کار خو نه علمي تاداو لري؛ او نه هم د ښاغلو سوچه کوونکو د سوچه پښتو هیله تر سره کولای سي .

د صدراعظم یا وزیر اعظم حقوقي اصطلاح له ډېرو اوږدو وختونو راهیسي، زموږ د هیواد د اساسي حقوقو په تاریخ کې ځای موندلی دی . اشرف الوزرا- شاه ولي خان (بګي خان) د احمدشاه بابا د حکومت صدراعظم و . سید نور محمد شاه کندهاری، د امیر شیرعلي خان پوه او مدبر صدراعظم و، چې موږ ټول یې له نومونو سره اشنا یو . د دې

خبري د يادوني هدف دا دی، چي د صدراعظم کليمه له ډېرو وختونو راهيسي په دې هيواد کي باب وه . د صدراعظم ، وزيراعظم، رئيس الوزرا ټکي پر پښتو سربېره په پارسي، اردو او ځينو نورو ژبوکي له ډېرو زمانو څخه جال دي . ايرانيانو د پارسي ژبي د سوچه کولو په لړ کي د صدراعظم پر ځای د **❖** نخست وزير **❖** کليمه جوړه کړه (معین ۱: ۴۶۹۰) . د پښتو ژبي د **❖** سوچه کولو **❖** پلويانو هم له څه مودې وروسته د ايرانيانو پر پله پل کښېښود؛ او زموږ په حقوقي سيستم کي يې د يوې زړې او اشنا کليمې پر ځای د **❖** لومړي وزير **❖** ټکي راويست، چي په سل کي سل پردی خټه او جوله لري . د ايرانيانو د **❖** نخست وزير **❖** په دې ترجمه سوې بڼه کي، د نوښتگرۍ او پاڅه منطق هيڅ نښي نښانې نسته . سره له دې هم د داسي پېښه گريو او تقليدونو مخکښان ادعا لري، چي گوندي په خپلو نوو ټکو او اصطلاحاتو سره يې پښتو د پارسي او نورو پـردو ژبو له اغېزو **❖** ژغورلې **❖** ده؛ او په خپل گومان کوشښ کوي، چي له پارسي سره د چا خبره **❖** رغنده سيالي **❖** وکړي . په داسي حال کي، چي د سليم عقل خاوندان له ورايه گوري، چي د پښتو ژبي د **❖** سوچه کولو **❖** دې ناوړه ډولونو، زموږ سپېڅلې، اسانه او خوږه ژبه تر پخوا زياته په نورو ژبو (له هغې ډلې په پارسي) پوري تړلې ده . ټولو ژبپوهانو ته څرگنده ده، چي پښتو يوه لرغونې او اصيله ژبه ده . که څوک له پارسي يا نورو ژبو سره د سالمې او گټورې سيالۍ خيال لري، نو ښه خو دا ده چي موږ هم خپله ژبه د پارسي، عربي او نورو ژبو په شان پراخه او شتمنه کړو؛ لغوي، ادبي او علمي پانگي يې را ټولي، پراخي او بډايي کړو؛ د ولسي او شفاهي ادب د غوړېدو په لاره کي يې نه سترې کېدونکي کوشښونه وکړو؛ او تر ټولو مخکي پښتو په ټولنه کي د يوې ژوندۍ او فعالې سياسي، فرهنگي او اقتصادي ژبي مقام ته و رسوو . تر څو پښتو ژبه د ساينس او ټيکنالوژۍ، علومو او پرمختگونو ژبه نسي، د نړۍ له هيڅ ژبي سره د سيالۍ او رقابت لايي نه سي وهلاى . موږ بايد په ټينگ هوډ او سره سينه، پښتو د علم او پوهي په ژبه واړوو . هر پښتون عالم او کمال داره که مؤرخ وي که ټولنپوه ، که ساينس پوه وي که مخترع، که شاعر وي که هونرمند بايد په پښتو ژبه نوي، علمي او هونري اثار وړاندي کړي؛ او په دې توگه پښتو ژبي ته، د هيواد په دننه او بهر کي لا زيات مينه وال او خواخوږي پيدا کړي .

له نورو ژبو سره د پښتو د علمي او معقولي سيالۍ په اړه تر دې لنډو خبرو وروسته بيرته د صدراعظم او نخست وزير اصطلاح گانو ته راگرځو . په دې برخه کي بايد تر هر څه مخکي دا پوښتنه را منځ ته سي، چي موږ ولي د ايرانيانو په پېښو او تقليد د صدراعظم ټکي ته د **❖** لومړي وزير **❖** ټکي وټاکو؛ ځکه زموږ خلگ خو ټول له عمرونو راهيسي د صدراعظم له کليمې سره پوره اشنايي لري . دغه راز، **❖** صدارت **❖** هم افغانانو ته هغه اشنا او مأنوس ټکي دی، چي د صدراعظم د دفتر يا ادارې مانا لري . که موږ هم د ايرانيانو پر لار ولاړ سو، نو بايد **❖** صدارت **❖** ته **❖** د لومړي وزير دفتر **❖** و وايو؛ او په دې توگه د **❖** صدارت **❖** يو ټکي په درو ټکو (لومړی + وزير + دفتر) واړوو . ښه که دا ومنو، چي د صدراعظم مأنوسه او اشنا کليمه بايد هر موږ د پښتو په رنگ ور نگرېږي ؛ ځکه موږ هم بايد خامخا هر څه د **❖** سوچه کولو **❖** په ماشين کي واچوو، نو بيا دا پوښتنه طرحه

کيږي، چي ولي بايد د ايرانيانو د **نخست وزير** **؟** **؟** جعل سوې کليمه ټکي په ټکي په پښتو وژباړو . مور په پښتو کي صدراعظم ته **؟** **؟** لوی وزير **؟** **؟** مشر وزير **؟** **؟** ستر وزير **؟** او داسي نور ويلای سو، چي هم يې هر تر کيب د نورو ژبو له اغېزې خلاص دئ؛ او هم ساده او اسانه دئ . د صدراعظم اصطلاح په څلورلسمه مېلادي پېړۍ کي له لاتين ژبي څخه انگرېزي ته ننوتلې ده؛ او اوس په پرايم رېټ (prime rate) ، پرايم لوکېشن (prime location) ، پرايم سپاټ (prime spot) ، پرايم سايت (prime site) ، پرايم ټايم (prime time) او داسي نورو ترکيبونو کي کارېږي . لکه څنگه چي گورو د انگرېزي ژبي د پرايم مينيستر (prime minister) په حقوقي اصطلاح کي هم د **؟** **؟** پرايم **؟** ټکي تر هر څه مخکي د مشر، اساسي، لور او عالي په ماناوو راغلي دئ نه د لومړي يا اول په مانا . (Robinson 1101)

د افغاني فرهنگ پر اسمان تلپاته او روښانه ستوري - لوی استاد علامه عبدالحي حبيبي (۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ م) د **؟** **؟** اشرف الوزرا **؟** تر سرليک لاندې په هغه ارزښتناکه تاريخي مقاله کي، چي د احمد شاه بابا د صدراعظم (بگي خان) د شخصيت او کارنامو په اړه يې کښلې ده، د صدراعظم پر ځای د **؟** **؟** لوی وزير **؟** اصطلاح کار کړې ده . تر علامه حبيبي وروسته په پښتو څېړنو کي بل لوی او بې ساری شخصيت - علامه عبدالشکور رشاد (۱۳۰۰ ش / ۱۹۲۱ م - ۱۳۸۳ ش / ۲۰۰۴ م) هم د پتي خزاني د فرهنگ په دوهمه برخه (۶۳) کي د همدې شاه ولي خان اشرف الوزرا (بگي خان) له پاره د صدراعظم پر ځای د **؟** **؟** ستر وزير **؟** نوم استعمال کړی دئ (حبيبي، **؟** **؟** اشرف الوزرا، **؟** وړمه ۱ د ۱۳۵۳ وری : ۱؛ رشاد، پوهاند عبدالشکور، د پتي خزاني فرهنگ ، لومړۍ برخه ۶۳) . بايد يادونه وکړو، چي د بگي خان په نامه دې هونښيار او مخور خان، په ۱۱۶۰ ق کال، د باميزو د کوچنۍ قبيلې په استازيتوب، د کندهار په **؟** **؟** شير سرخ **؟** کي، د احمدشاه بابا (۱۱۶۰-۱۱۸۶) د پاچا کېدو په څو کسيزه جرگه کي هم فعاله برخه لرله . احمدشاه بابا بگي خان ته د هغه د پوهي، هونښيارۍ، ريښتولۍ او سترو خدمتونو په بدل کي، د شاه ولي خان اشرف الوزرا لقب ورکړ . بگي خان خپله لور (بلقيس) د احمدشاه بابا زوی (شهزاده سليمان) ته په نکاح کړې وه . اوس د کندهار د شاولي کوټ ولسوالي د همدې پوه او سترگه ور قامي مشر په نامه نومول سوې ده .

د پښتو لغت جوړوونکي بايد په دې خبره ښه سر خلاص کړي، چي د پښتو ژبي سوچه کول، يوازي پردو ټکو او اصطلاحاتو ته د پښتو رنگ ورکولو په مانا نه دئ . په بله ژبه، پردو کليماتو او عبارتونو ته يوازي پښتو جامه ور اغوستل، هيڅکله زموږ درد نه دوا کوي . بايد پردي خبره هم بشپړ غور وسي، چي پردو ټکو او لغتونو ته ورکړل سوی رنگ او روغن، له سليم عقل او ژور منطق سره برابري لري که يا؟ يو وار خپلو کالو او کړو وړو ته وگورئ، چي ايا ستاسي او ستاسي د نيکونو په جامو او کړو وړوکي هيڅ توپير او بدلون نسته . هر څوک دا مني، چي زموږ کالي، د ژوندانه وسايل او په مجموعي ډول ټول کړه وړه زموږ د نيکونو او تېرو سوو پښتونو له هغو سره هر اړخيز توپير لري . دا توپير او بدلون په هر هيواد او هره ټولنه کي ليدل کيږي . که د پر مختگ او تکامل دې زرین

اصل ته غاړه ږدو، نو بيا سمدلاسه دا پوښتنه پيدا كېږي، چي ژبه او دودونه مو څنگه له پخوانيو نسلونو سره توپير نسي لرلای . . . د دې خبرو مقصد دا دی، چي د ټولو لرغونو ټکو، پخوانيو دودونو او رواجونو بيا را ژوندي كول، د ټولنيزو او طبيعي قوانينو پر خلاف عمل دی. . .

دلته د پښتو ژبي د ❖ سوچه کېدو ❖ په نيت د ځينو هغو بولگو او مثالونو يادونه کوو، چي ظاهراً د پښتو په رنگ لړل سوي دي؛ خو د منطق او استدلال له اړخه کمزوري ښکاري . په دې وروستيو وختونو کي د عربي ژبي د ❖ جمهور رئيس ❖ ټکي له پاره، په پښتو کي د ❖ ولسمشر ❖ ترکیبي نوم غوره سوی دی . هر څوک په دې پوهېږي، چي ❖ ولسمشر ❖ له ولس (تورکي الاصله کليمه) او مشر (پښتو) څخه جوړ دی . جمهور رئيس هم دوې بېلي برخي (جمهور + رئيس) لري، چي دواړه يـــــــې عربي دي . د جمهور رئيس ټکی زموږ د هيواد د اساسي حقوقو په تاريخ کي ډېر اوږد عمر نه لري؛ ځکه په دې محکه کي له پېړيو پېړيو راهيسي پاچهي حکومتونه وه . د جمهوريت او جمهور رئيس حقوقي اصطلاح گاني، زموږ په هيواد کي له تاريخي پلوه په (۱۳۵۲ش) کال، د داوودخان تر کودتا وروسته باب سوې دي . د ايران نامتو څېړونکي - استاد سعيد نفيسي (۱۲۷۴-۱۳۴۵)، د پارسي ژبي د ناوړه ترکیبونو په اړه د خپلو څرگندونو په ترڅ کي، په دې اړه په زړه پوري استدلال کړی دی، چي لنډه يادونه يې بې گټي نه ده . استاد نفيسي باور لري ، چي د ❖ رئيس جمهور ❖ اصطلاح دقيقه نه ده؛ بايد دهغه پر ځای ❖ رئيس جمهوری ❖ وييل سي؛ ځکه ❖ رئيس جمهور ❖ په حقيقت کي د يوه رژيم مشر دی نه د ټولو خلگو . د پارسي ژبي د ناوړه ترکیبونو په باره کي، د پياوړي محقق ، استاد نفيسي ، نظريي په هغه کتاب کي راغلي دي، چي د ❖ در مکتب استاد ❖ په نامه کتاب خپور سوی دی (متأسفانه دا کتاب مي اوس په واک کي نه دی) .

د استاد نفيسي د استدلال په تاييد، ريشتيا هم د نړۍ په بېلابېلو هيوادونو کي ډېر داسي جمهور رئيسان سته، چي له خپلو مخالفانو څخه د څو رايو په ډېروالي، واک تر لاسه کوي . هره ورځ د يوه عالم گوندونو او ولسونو له ښکاره مخالفتونو او آن بغاوتونو سره مخامخ وي . پر دې سربېره د داسي جمهور رئيسانو شمېر هم لږ نه دی، چي د پوځي کودتاوو له لاري د واک پر گدی ناست دي؛ او د برچې په زور پر خلگو حکومت کوي . په داسي شرايطو کي د دولـــــــت دغه راز مشر ته څنگه د ❖ جمهور رئيس ❖ يا ❖ ولسمشر ❖ خطاب سم او پر ځای برېښي ؟ که څوک ميرويس خان، احمدشاه بابا، خان عبدالغفار خان، خان عبدالصمد خان ، مهاتما گاندي، جواهر لال نهرواو داسي نور کسان د ❖ ولسمشر ❖ په نامه يادوي، په دې ډول خطاب او نوم اخيستنه کي هيڅ تېروتنه نسته؛ ځکه دا شخصيتونه په ريښتني ډول د ولسونو مشران او مخکښان وه؛ خو د يوه رژيم مشر ته د ❖ جمهور رئيس ❖ يا ❖ ولسمشر ❖ په نامه خطاب کول ، علماً او منطقاً سم کار نه دی .

په اُردو ژبه کې جمهور رئیس یا دولتي مشر ته، د **؟ صدر** **؟** عربي ټکی کاروي، چې لنډ، ساده او اسانه دی. د پښتو په گډون زموږ د سیمې په زیاترو ژبو کې د عربي ژبې اغېزه، د یوه یا دوو ټکو په پښتو کولو سره نه ختمیږي. زموږ د هیواد زیاتره حقوقي اصطلاحات په عربي ژبه دي. دولت، حکومت، محکمه، ریاست، مدیریت، آمریت، عدالت، انصاف، نکاح، طلاق، میراث، دعوه، جرم، مدعي، مدعي علیه، اتهام، الزام، قتل، جرحه، جنایت، جنحه، قباحت، مجني علیه، سرقت، زنا، عقد، قرارداد، اصول، قواعد، مقررات او په سلگونو نور حقوقي او فقهي اصطلاحات ټول عربي دي. دا اصطلاحات اوس زموږ د ټولني په حقوقي او سیاسي سیستم کې داسې اخیلي او بخښلي دي، چې په چټکۍ سره یې لیري کول او اړول خورا لوی مشکلات پېښوي. د دې خبرې مانا دا نه ده، چې حقوقي اصطلاحات باید هر ورو په عربي یا بله پردۍ ژبه وي. که په پښتو کې داسې موزون او مناسب ټکي ومومو، چې د عربي یا بلې پردۍ ژبې مفهوم په سم او دقیق ډول افاده کړي، نو بیا هیڅ دلیل نسته، چې د هغو په دودولو او تعمیم لاس پورې نه کړو؛ مگر دا کار باید تر بشپړې څېړنې او پلټنې وروسته په کرار کرار وسې؛ ځکه د ژبې سمون او پر مختگ د عسکري کودتاوو او سیاسي انقلابونو په څېر په څو ساعتونو او ورځو کې نه کیږي. که سره له دې گردو خبرو بیا هم هدف دا وي، چې د **؟ جمهور رئیس** **؟** اصطلاح ته چې له اوس له څو کلونو راهیسې زموږ د ملي ترمینولوژۍ یوه برخه گرځېدلې ده، باید خامخا یو پښتو ټکی پیدا سي، نو بیا ښه دا ده چې په پښتو کې د هغه پر ځای **؟ دولتي مشر** **؟** یا د عربي **؟ صدر** **؟** په څېر په لنډ ډول یوازې **؟** مشر **؟** ووايو، چې هم روښانه او هم سوچه پښتو ټکي دي او هم تر ډېره حده له منطق او عقل سره اړخ لگوي. **؟ دولتي مشر** **؟** یا **؟ مشر** **؟** کېدای سي د کودتا یا بلې نامشروع لارې واک ته رسېدلې وي؛ مگر **؟** ولسمشر **؟**، **؟ جمهور رئیس** **؟**، **؟ ملي مشر** **؟**، **؟ ملي قاید** **؟**، **؟ ملي زعيم** **؟** او داسې نور د هغو کسانو لقبونه دي، چې په ریشتیا سره د ټولو خلکو او ولسونو د مشرتابه ویاړ ولري.

په عربي ژبه کې څو ټکي سته، چې هر یو یې د جغرافیایي مفهوم له پلوه توپیر لري؛ مثلاً محلي، ساحه یي، منطقه یي، ملي، بین المللي او جهاني. تر هغه ځایه، چې ماته مالومه ده د پښتو ژبې د **؟ سوچه کولو** **؟** په لړ کې د **؟ بین المللي** **؟** او **؟ جهاني** **؟** دواړو عربي کلیمو ته په پښتو کې د **؟ نړیوال** **؟** ټکی جوړ سوی دی. په داسې حال کې، چې د **؟ بین المللي** **؟** او **؟ جهاني** **؟** تر منځ په مانا او مفهوم کې ډېر توپیر سته. د **؟ جهاني** **؟** کلیمه لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري پر هغه څه دلالت کوي، چې گرده نړۍ پکښې نغښتې وي؛ د مثال په توګه د ملګرو ملتو سازمان داسې یوه جهاني مؤسسه ده، چې تقریباً د ټولې نړۍ هیوادونه، حکومتي او غیر حکومتي بین المللي سازمانونه، ازادي بخښوونکي غورځنګونه او داسې نور بین المللي شخصیتونه پکښې را غونډه سوي دي؛ خو د اسیان (ASEAN)، سارک (SAARC) ایکو (ECO)، اروپایي اتحاديې (European Union)، افریقایي اتحاديې (African Union) (، عرب لیګ (Arab League) او لسګونو نور په څېر سازمانونه په هیڅ وجه نړیواله بڼه نه لري.

لکه څنگه چې په نومونو کې یې ویل سوي دي، دا سازمانونه په یوه ټاکلې سیمه یا ټاکلو هیوادونو پورې اړه لري . له دې امله د **نړیوال** **ټکی** د هغو له پاره سم او دقیق نه دی . دا سازمانونه سره له دې چې په ځینو برخو کې د بېلابېلو هیوادونو او ملتونو تر منځ اړیکې تنظیموي، په حقیقت کې سیمه ییز یا منطقیه یې خصوصیت لري .

د **نړیوال** **کلیمه** یوازې د جغرافیایي ارتوالي او لویښت په مانا ده؛ او په هغې کې د ملتونو یا هیوادونو تر منځ اړیکو ته هیڅ اشاره نسته . په دې خاطر، د هر هغه مفهوم له پاره کارېږي، چې د نړۍ په گډه پراخوالی او لویښت ولري؛ د مثال په توگه تروریزم، نشه یي مواد، لوږه او بېکارې ټولې نړیوالې ستونزې دي . د **نړیوال** **په مقابل کې زیاتره** د **منطقه یي**، **ملي**، **ایالتی**، **ساحه یي**، **محلي**، **کلیوالي** او داسې نورو مفهومونه ویل کېږي، چې هر یو یې د غټوالي او ارتوالي له پلوه یو له بله توپیر لري؛ مگر د **بین المللي** په مانا کې د مسألې غټوالي او پراخوالي ته هیڅ اشاره نسته؛ او په واقعیت کې یوازې هغو اړیکو یا همکارینو ته گوته نیسي، چې د دوو یا څو ملتونو تر منځ په ځانگړو برخو یا ساحو کې رواني وي .

هغه کسان، چې د **بین المللي** او **جهاني** تر منځ توپیر نه مني، د ځینو بهرنیو متنونو په ژباړلو کې له پېچومو او کړاوونو سره مخامخ کېږي؛ مثلاً په دې انگرېزي متن کې د جهاني (Universal) او بین المللي (International) ټکی څنگ پر څنگ راغلي دي :

" The Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with Universal International Organisations."

ویانا کنوانسیون - له جهاني سازمانونو سره په اړیکو کې، د دولتونو د استازیتوب په اړه . یا ویانا کنوانسیون له هغو بین المللي سازمانونو سره په اړیکو کې، د دولتونو د استازیتوب په اړه، چې جهاني بڼه ولري .

له دې انگرېزي متن څخه هم په ډاگه ښکاري، چې هر بین المللي سازمان، جهاني نه دی . په ډېرو سازمانونو کې پر بېلابېلو هیوادونو سربېره ډول ډول سیاسي، حقوقي، فرهنګي او اقتصادي سازمانونه برخه لري؛ خو د هغوی د سیاسي، پوځي، فرهنګي، اقتصادي او نورو فعالیتونو ساحه ټوله نړۍ یا حتا د نړۍ زیاتره برخه په ځان کې نه نغاړي .

دغو توپيرونو ته په یوې ځغلنده کتنې سره دا نتیجه اخلو، چې د **نړیوال** او **بین المللي** تر منځ غټ فرق سته . که څوک په پښتو کې، د **عربي ژبې** **بین المللي** **ټکی** ته ساده، اسانه، خوږه او پخه کلیمه و مومي دا به ډېره ښه او په زړه پورې خبره وي؛ لیکن تر هغه مهاله باید موږ د **جهاني** او **بین المللي** تر منځ بېل مفهومونه گډوډ نه کړو . له بله پلوه د **جهاني** او **بین المللي** دوو بېلو ټکو ته د **نړیوال** یوه پښتو کلیمه غوره کول، د دې ژبي د محدودولو او تنگولو په مانا دی.

پښتو هم د نورو ژبو په څېر هيڅکله د نورو ټولنو له سياسي، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي اغېزو ليري نه سي پاته کېدای. د دې خبرې مانا دا ده، چې موږ نه يوازې د نورو ژبو پخوانۍ کليمې له خپلې ژبې په بشپړه توگه نسو ايستلای؛ بلکې د نورو ژبو ځينې نوي ټکي او اصطلاحات به هم په خوښۍ يا ناخوښۍ سره منو. د فرهنگي راکړې ورکړې د همدې قانون پر بنسټ به زموږ د ژبې لغتونه، اصطلاحات او محاورې هم د دې هيواد د سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي نفوذ په تناسب، نورو ژبو ته ننوزي. راکړه ورکړه د بېلابېلو ولسونو تر منځ د متقابلو اړيکو انکار نه منوونکې اړتيا ده. په پښتني ټولنه کې خو پر راز راز اړيکو سربېره بايد، د گډو انساني پيوندونو عيني واقعيت هم له پامه ليري و نه غورځوو. ټول پوهېږو، پښتانه د ډيوريند د نامنلي کرښې ها خوا له بلوڅو، پنجابيانو، سينديانو (د سنده د ايالت اوسېدونکي) او هندي الاصله مهاجرو سره د دوستۍ او خوښۍ اړيکې لري. د ډيوريند کرښې په دې خوا کې خو د افغانستان له نورو وروڼو قومونو سره د پښتنو گډې کورنۍ اړيکې تر کښته پښتنو هم ډېرې پياوړې دي. له بېلابېلو قومونو، مذهبونو، فرهنگونو او ژبو سره، د داسې ټينگو او هر اړخيزو اړيکو سته والي ته په پام سره، د پښتو ژبې د سوچه کېدو هيله گرسره علمي او عملي تاداو نه لري. د مذهبي، فرهنگي او ژبني راکړې ورکړې په داسې شرايطو او حالاتو کې بايد تلابن وسي، چې د پردو ژبو کليمې، اصطلاحات او ترکيبونه د خپلې ژبې له ځانگړتياوو او دودونو سره سم ووايو او وليکو. خپلې ژبې ته بايد په تکلف او تصنع سره د پردۍ ژبې رنگ ور نه کړو. که په پارسي کې له هر مطلب سره د ؟ می گيريم ؟ ټکي بدرگه کوي، دا د دوی خوښه ده؛ لکه ؟ به بحث می گيريم ؟، ؟ به خوانش می گيريم ؟، ؟ به برسي می گيريم ؟ او داسې نور. په پښتو کې د ؟ می گيريم ؟، ؟ وايو يې ؟، ؟ څپرو يې ؟ او نور.

سوچه او ناسوچه ټکي بايد څنگه بېل کړو؟

د ؟ سوچه کولو ؟ په بهير کې کله کله داسې هم پېښ سوي دي، چې ځينې کليمې بې څېړنې او پلټنې پردۍ گڼلې سوي؛ او د دې ناسمي انگېرنې له مخې د هغو پر ځای د پښتو د ؟ سوچه ټکو ؟ په نامه، نوي کليمې وړاندې سوي دي. لکه څنگه چې پوهېږو د هرې ژبې کليمات، اصطلاحات او محاورې د بېلابېلو سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنگي او اقتصادي بدلونونو له امله خپل رنگ او جوله اړوي. هغه څوک چې د اوبښتو ټکو او عبارتو پلار او نيکه و نه پېژني، بې شکه دغه راز کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات ټول پردې گڼي؛ او په ډېرې زړورتيا سره ځان ته حق ورکوي، چې هغو ته د دوی په گومان نور پښتو ټکي او لغتونه وټاکي (په دې اړه د نور مالومات له پاره وگورئ: حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې، ۷، ۹۴).

لوی استاد - علامه عبدالحی حبیبی (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م) ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په هغه ژوره څېړنه کې، چې ۱۰ د پښتو لغاتو د تحقیق لاري ۱۱ نومېږي، د هغو کلیمو څو بولگې وړاندې کړي دي، چې ځینو خلکو د ظاهري جولې (تلفظ او املأ) پر بنسټ پردی گڼلي دي؛ او بیا یې د همدې دلیل له مخې لستونې را نغښتي دي؛ او هغو ته یې د دوی په ناسم گومان نوري ۱۲ سوچه ۱۳ پښتوکلیمې جوړې کړي دي . په داسې حال کې، چې د ایټیمولوژی او مورفولوژی له اړخه دغو ټکو ته په ژوري او هر اړخيزي کتنې سره له ورايه څرگندېږي، چې دا بې وزلي او رټل سوي لغتونه هیڅکله پردې نه دي . د دغو ټکو څو نمونې په دې ډول دي:

ښکلی، ښکلا، کښلی

د ځینو په گومان دا کلیمې د عربي ژبې له ۱۴ شکل ۱۵ او ۱۶ شکل ۱۷ څخه اخیستل سوي دي . د افغاني فرهنگ بابا، علامه حبیبی، د شیخ متی او ښکارندوی له اشعارو څخه نیولې بیا د رحمان بابا تر شعرونو پوري، د دې کلیمو پراخ نظایر ښوولي دي (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۹۷ ۱۰۸) .

لوی استاد د همدې مقالې په یوه بله برخه کې داسې استدلال کوي : ۱۸ په عربي کې ۱۹ شکل ۲۰ د صورت په مانا دی، چې ښه او بد دواړه پکښې راځي؛ خو د پښتو ۲۱ ښکلی ۲۲ یوازې حسین، قشنگ، او ښایسته ته وایي . ۲۳ علامه حبیبی، وروسته د ډنکن فوربس د سنسکریت ژبې قاموس په استناد، د ښکلي رېښه داسې بیانوي ۲۴ Shukla : یا ۲۵ Shukle په سنسکریت کې سپین او نوراني ته وایي . شکلته (Shuklata) (نور، سپین والی، سفیدي او شکله پکښه) (Shukla ۲۶ Paksha) د سپـورمې رڼا ده . دغه راز، د همدې معتبر قاموس په حواله زیاتوي، چې کشل (Kushal) د روغتیا، سعادت، کامرانی او فرخندگۍ په معناوو راغلی دی . کشله (Kushala) خونښ، ښه، سم او درست تـه وایي . ۲۷ (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۹۹) . لوی استاد، په دې ډول نتیجه اخلي، چې هم د ۲۸ ښکلي او هم د ۲۹ کښلي رېښې کت په دغو ماناوو په سنسکریت کې سته.

-ايت

لوی استاد، علامه حبیبی، په پښتو کې د ۳۰ ایت ۳۱ ماناوي داسې شمېري :

۱-رنځ، زحمت او تکلیف.

۲- پر کښت او باغ یو نباتي یا آسماني آسیب راتلل.

۳- که دا کلمه د سړي سره د صفت په ډول راسي، مقصد يې مکار، محيل او چالاک دی. پلانی ډېر اېت سړی دی . په عربي کي هم اف ت جمع يې افات سته . مگر پښتو دا کلمه له عربي څخه نده اخيستې، ځکه چي په سنسکريت کي هم اېت (Apat) يا اېتي (Apatti) فاجعې، بدبختي، پرېشاني، خفت او رسواتوب ته وايي . (؟) حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۹).

معظم استاد، د (؟) اېت (؟) کليمې په اړه له نورو اريايي ژبو سره د پښتو د گډوالي مسأله داسي څرگندوي : (؟) په سنسکريت کي هم د پښتو په څېر د اېت کمال (Apat-Kal) اصطلاح سته، چي د مرضونو، اېتونو او کاختي کال وي . د داسي ټکو د پېژندنې له پاره بايد وگورو، چي آيا دا کلمې په اريايي ژبو کي ريښې او بولگې لري که يا؟ که يې په اريايي ژبو کي ريښې وموندل سوې، بايد هغه پردی ونه گڼو، ځکه پښتو زړه ژبه ده، چي د اوستا او سنسکريت سره نژدې اړيکي لري . که دا ريښې په اريايي ژبو کي پيدا نسوې، هغه مهال بايد هغو ته د دخيلو ټکو په سترگه وگورو، او د مفعن توب يا پښتوالي د قانون پر بنسټ له هغو سره چلند وکوو (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۶) . د همدې استدلال له مخي د (؟) اېت (؟) کليمه مفعنه نه ده؛ بلکي زړه اريايي کليمه ده.

لوی استاد په پښتو لنډيو کي د (؟) اېت (؟) بولگې داسي بيان کړي دي:

لکه شين کښت ژليو زمول کړم

را باندي راغله له آسمانه اېتونه

اېت وهلي کښت ته راغلم

نه يې شين توب سته، نه هغه خوند را کوينه

۲- اېر

د پښتو ادب وتلي او منلي بابا ، لوی استاد علامه حبيبي، د (؟) اېر (؟) د اريايي ريښې تر څېړني مخکي، د دې ټکي د مانا په اړه داسي ليکي : (؟) په پښتو خوشبويي دوا ته وايي، چي له څو اجزاوو څخه مرکبه سوې وي . په سنسکريت کي هم په دغه شکل يو خوشبويه پوډر سته، چي په ښو ورځو کي استعمالېږي (؟) .

لوی استاد، د (؟) اېر (؟) اصلي اريايي بڼه او په بېلابېلو ژبو کي د دغه ټکي د تعريف سوي جولې په تړاو داسي کاري : (؟) په عربي کي هم عبير سته . په پارسي کي هم د صندلو او گلابو او منښکو څخه مرکبه دوا ده . پارسي کټ مټ عربي بڼه اخيستې ده، خو د پښتو عبير اصلي اريايي کليمه ده، او لکه اکثر فرهنگ ليکوونکي چي

وايي عربي عبير هم له سنسکريت ابير څخه معرب سوی دی. ځکه چې عربو د ډېرو دواوو نومونه له هنده په خپله ژبه کې قبول کړي دي، لکه صندل د چندن معرب او نور. (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۱).

۳- ابرک (Abrak)

لوی استاد، د ابرک د ټکي د ریښې او مورفولوژیکو بدلونونو په اړه په زړه پوري بیان لري. ابرک، یوه سپینه کاني برېښېدونکې پسته ډبره ده، چې پانی پانې کیږي، او زبرخ ځني جوړیږي په انګلیسي یې Mica د یا Talc بولي. ځیني خلګ یې اشتباهاً عربي گڼي، او ابرق یې لیکي مگر پخپله په عربي بېل نوم لري، او طلق یې بولي او دغه نوم له عربي څخه اروپا ته هم تللی، او لکه المنجد چې وایي Talc د سوی دی. علامه حبیبی، د عربي ژبي د نامتو قاموس المنجد په حواله لیکي، چې ابرق په عربي بله مانا لري. یانې داسې کلکه مخک، چې ډبرې او خټې پکښې گډې وي؛ یا داسې شی چې تور او سپین وي. وروسته په فرهنگ اندراج کې د ابرق مانا را اخلي، چې توري او سپیني رسی ته یې وایي. لوی استاد باور لري، چې په سنسکريت کې هم ابرک (bhrak A) په همدغه پښتو مانا سته (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۱).

۴- اپي يا هپي (Api, Hapi)

اپي په پښتو کي مار يا اژدهار ته وايي . دا چي په عربي کي افعي په دغه مانا سته دا د دې دليل نه دی، چي دا کلمه له عربي څخه مښته سوې وي . لوی استاد، په خپله عالمانه او مستنده څېړنه کي د دې کليمې رېښې په پښتو ادب او ولسي محاورو کي ثابتوي؛ لکه څنگه چي د خوشال خان خټک دکلام يوه بولگه داسي ښيي :

مه لږم شه، مه اپي شه

غم فزا، راحت زدا

يا دا لنډۍ:

موزي اپي مار راته بس دی

اپي ماران دي د موزيانو په گورسینه

لوی استاد، علامه حبيبي، وروسته د همدې ټکي د مصدر په اړه داسي زياتوي : **◆** په ژبه کي اپ يا هپ ژر ژر خوړولو ته وايي، چي کټ مټ په همدې معنا په هندي ژبه کي هم سته . په پښتو کي وايي : هـپ يې کرل يعني بلعيد . بل مصدر يې اډيل يا هپدل دي . نو اپي يا هپي بلعيدو ته وايي (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲).

۵- اټبار (Etbar)

لوی استاد د **◆** اټبار **◆** د سوچه اريايي ټکي بېلابېلي ماناوې داسي شمېري:

◆ اټبار د عزت، اعتماد، روشناسۍ او يقين په معناوو دی، مثلاً زلمی د اټبار خاوند دی . يعني روشناس او با عزت دی . اټبار وکړه، چي خبره داسي ده . يعني يقين وکړه، چي داسي ده . د علي خان خټک په دې بيت کي د ويسا او اعتماد په معنا:

چي ډېر دوست يې گڼي لا دي ډېر دښمن شي

د هر چا تر منځه ورک ويسا، اټبار شو

دا کليمه کټ مټ په سنسکريت کي د ډېر معاشرت او رفت او آمد په معنا ده، چي اوسنی معنا ته ډېره نژدې ده . **◆** (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲).

٦- اتيات (Atyat)

بله هغه کليمه، چي خلگ يې په تېروتنې سره د **احتياط** **مفغنه بڼه گڼي**، د **اتيات** **ټکي** دى، چي ژوره اريايي ريښه لري. د استاد المحققين، علامه حبيبي، په نظر **اتيات** په توجه، غور او تدقيق سره د يوه کار کولو ته وايي؛ لکه څنگه چي وايي: اتيات کوه غوزار نسې! پردې سربېره، د صبر او تقوا په مانا هم د دې کليمې د استعمال يوه بولگه داسي وړاندي کوي:

اتياتي ياره راته گوره!

نن دي کاله ته په روا نکاح در ځمه!

لوی استاد، د **اتيات** د اريايي ريښې د زباتولو له پاره، په سنسکريت کي د اتيات (Atit) کليمې يادونه کوي، چي د زاهد، متقي او پارسا په ماناوو راغلې ده. د سنسکريت دا مانا د پښتو له **اتيات** او **اتياتي** سره مشترکه ريښه لري (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ٧، ١٠٢ - ١٠٣).

هغه کسان چي بې څېرني او پلټني، د خپلو اشنا او مانوسو ټکو پر ځای نوي کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات جوړوي، بايد په دې واقعيت ځانونه ښه خبر کړي، چي زموږ د ژبي ډېري کليمې او لغتونه له نورو اريايي ژبو سره گډي ريښې لري. داسي ټکو، اصطلاحاتو او عبارتونو د تاريخ په اوږدو کي تر بېلابېلو سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنگي او اقتصادي بدلونونو وروسته، خپله اصلي بڼه تر ډېري گچي اړولې ده. په نورو ژبو کي د هغو پراخ کارېدنګ په دې مانا نه دى، چي گوندي داسي ټکي پښتوله پردو ژبو څخه اخيستي دي؛ اود دې غلط تحليل له مخي بايد، د هغو پر ځای د چا خبره له سره نوي **سوچه** **پښتو ټکي** او ترکيبونه جوړ سي. د داسي کليمو او اصطلاح گانو له پاره د نوو ټکو وضعه کول، هيڅ علمي او منطقي جواز نه لري؛ ځکه په زياترو اريايي ژبو کي د هغو اصلي ريښه تر اوسه ژوندۍ ده. داسي ټکي او ترکيبونه له پېړيو پېړيو راهيسي په پښتو ژبه او ادب کي باب دي؛ خود پښتو ژبي د ځينو بې خبره لغت جوړوونکو په گومان يې يوازنى گونا (گناه) دا ده، چي په نورو اريايي ژبو مثلاً پارسي او هندي يا ځينو سامي ژبو لکه عربي يا ځينو تورکي الاصله ژبوکي هم په خورا پراخ لاس کارېږي.

انسان د لوی څښتن داسي مخلوق دى، چي تل له تنوع او رنگارنگۍ سره مينه لري. په انسان کي د پلټني او نوښتگرۍ ناپايه مينه، له محدودو پوولو او يو رنگۍ سره ښکاره تضاد لري. دا د انسان خوی او فطرت دى، چي تر يوه رنگ په څو رنگونو، تر يوې کليمې په څو کليمو، تر يوې راډيويي او تلويزيوني شبکې په څو شبکو او کانالونو خوشاله کيږي؛ خو د ورځپاڼو، مجلو، راډيويي او تلويزيوني شبکو ډېروالی يې په زړه کي د سينما، ژونډيو نندارو، نڅاوو، موسيقۍ او نورو هونرونو مينه هم نه لروي. ژبپوهان، اديبان او شاعران بايد په خپلو علمي او

هونري اثارو کي د ژبي لغوي او ادبي پانگي لا پسي پراخي او بډايي کړي؛ نه دا چي په خپلو حق او نا حق لغت جوړونو سره، په خلگو کي د ژبي د فردي کولو او انحصاري کولو پر لور گامونه پورته کړي .

د افغاني فرهنگ په پراخ اسمان کي تلپاته او ځلانده ستوري، علامه حبیبی، په يوه ځغلنده علمي کتنه کي، د ژبي د سوچه کولو ناکام بهير ته داسي گوري :

❖ د ژبو د سپېڅلتوب او خالص کولو شوقيان په هر ولس کښي هر وخت ډېر وي، مگر دا شوق او هوس کوم پوخ اساس نه لري . زما په عقیده د فطرت له سیره مخالف يو بې ځايه هوس دی . ژبه خو په حقيقت کښي فقط د افهام او تفهيم آله ده، نو چي يو ملت په ځينو الفاظو يوله بله ښه سره پوهېږي او هيڅ مشکلات نه وي ورته، څه ضرور دی، چي دوی به نوي لغات او کلمات له ځانه تراشي يا به ځيني وحشي او نامأنوس الفاظ د مدني او منلو الفاظو پر ځای دروي ؟ ❖ (حبيبي، د ژبو مشترک کلمات، شل مقالې ۷، ۷۳).

البته د دې خبرو مفهوم دا نه دی، چي لوی استاد په پښتو کي د نوو ټکو او اصطلاحاتو د جوړولو کورټ مخالف دی . لکه څنگه چي پوهېږو، هره ژبه او له هغې ډلي څخه پښتو د خپل بشپړتيا له پاره نه يوازي د خپلو لرغونو پانگو بيا را ژوندي کولو او دودولو ته اړتيا لري؛ بلکي له بېلابېلو طبيعي او غير طبيعي بدلونونو سره گام په گام د نوو ټکو، نوو ترکیبونو او نوو اصطلاحاتو جوړول، د پښتو ژبي د بشپړتيا بله ضروري او مهمه لار ده . د دې تر څنگ د هغو کلیمو، عبارتونو، تعبيرونو او اصطلاح گانو کارونه هم د پښتو ژبي د پراختيا او پر مختيا پوخ ضمانت کوي، چي له پېړيو پېړيو راهيسي زموږ د خلگو په ژبه، ادب او نورو برخو کي د يوه نه بېلېدونکي عنصر په توگه اخښلي او بخښلي دي.

د لوی استاد، علامه حبيبي، د لوړو علمي نظريو په رڼا کي د پښتو ژبي د کمال او بشپړتيا په مسأله تر بېل سرليک) په پښتو کي بايد د خپلو او پردو ټکو تر منځ څنگه انډول وسي ؟ (لاندې په لنډه توگه څېړو.

په پښتو کي بايد د خپلو او پردو ټکو تر منځ څنگه انډول وسي ؟

په هر ه ژبه کي د خپلو او پردو ټکو تر منځ معقول انډول، ډېره ارزښتناکه مسأله ده . که د دې معادلې ټولو اړخونو ته بشپړ پام ونسي، د ژبي د ودې او پرمختگ بهير له سختو کړاونو او خنډونو سره مخامخ کېږي . له دې امله بايد پوره هڅه وکړو، چي له يوې خوا د خپلو مندو او پلرونو ژبني، فرهنگي او تاريخي ميراثونه خوندي کړو؛ او له بلې خوا په ژبه کي د اوس او راتلونکو وختونو له غوښتونو سره سم، د نوو پر مختياوو لاره پرانيزو . په بله وينا بايد له يوې خوا، خپله ژبه د نورو ژبو او دودونو له وړاندوونکو يرغلونو وساتو؛ او له بلې خوا د خلگو په ژوند کي ژورو سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي بدلونونو ته په پاملرني سره د ژبي د اسانۍ، سادگۍ، خوږوالي او عموميت لاره غوره

کړو . دې لوړ مقصد ته رسېدل، یوازې هغه وخت ممکن دی، چې زموږ ژبپوهان، ادیبان او لیکوال له دې حساسې مسألې سره علمي او منطقي چلند وکړي . د ژبې د افراطي سوچه کولو هڅې او د پردو ژبو ، فرهنگي او فکري جریانونو د پراخو یرغلونو په وړاندې لاس تر زني کښېنستل دواړه په واقعیت کې د ژبې د محدودیت، وړانۍ او زوال لاري دي.

د پښتو ژبې او ادب لوی او بې ساری استاد - علامه عبدالحی حبیبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰م ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په یوه علمي او ژوره شننه کې، د پښتو ژبې د بشپړتوب لاري او اصول داسې شمېري:

۱- د پښتو لغاتو او کلماتو ټولول او مواد یې راغونډول او قاموسونه یې لیکل.

۲- هغه کلمات مخصوصاً پلټل او میندل، چې په ژبه کېني اوس سوچه لغات نه لري، او د پردیو ژبو کلمات مستعمل دي.

۳- تر پلټنې او استقرار وروسته که د کومې کلمې لپاره په ژبه کې لغت مینده نسو، او له هري خوا تر پلټنې وروسته یأس حاصل سو، نو د پردیو کلماتو په عوض کې نوي پښتو کلمات وضع کول او رواجول.

۴- د نوو شیانو او اختراعاتو لپاره اوس نوي نومونه د پښتو پر اصولو وضع کول يعني پر نوو شیانو نوم ایښوول .
(حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې ۷، ۱۰۶).

د علامه حبیبي په دې څلورو اصولو او لارو کې د پښتو ژبې د بشپړتابه ټولې هغه خواوې را غونډې سوي دي، چې نن یې ژبپوهان د ارکاییزم (Archaism) ، دیالیکتیزم (Dialectism) ، له نورو ژبو راغلي یا دخپل ټکي (Adaptism) او نیلوجیزم (Neologism) بولي . په دې برخه کې د مسألې ځینو اړخونو ته لنډه کتنه کوو:

الف) د پښتو د لرغونو ټکو او اصطلاحاتو بیا را ژوندي کول او په بېلابېلو لهجوکي

د مروجو ټکو خپرول او عامول

د هري بلي ژبې په شان، د پښتو د سوچه والي، سپېڅلتیا او شتمنۍ راز تر هر څه مخکې د دغې لرغوني ژبې د پخوانیو ټکو، اصطلاحاتو، ترکیبونو، محاورو او نورو ادبي - کلتوري اثارو په را ژوندي کولو، خوندي کولو او دودولو کې نغښتی دی . که د خپلومندو او پلرونو د ژبنيو او نورو فرهنگي ارزښتونو په ساتنه او بابولو کې پرله پسې کوښښونه ونه کړو، د پښتو ژبې د اصالت او سپېڅلتیا تر ټولو لوی او پوخ تاداو کرار کرار نړیږي . دا لوی فرهنگي اړتیا د وخت په تېرېدو سره ، د پښتنو د لرغونو شاعرانو، لیکوالو او پوهانو له ډول ډول علمي، ادبي، دیني،

تاريخي او فرهنگي اثارو سره د ننني نسل، په تېره بيا راتلونکو نسلونو اړيکي د پرې کېدو تر ټولو کمزوري کوي؛ او په پای کې د پښتو ژبي ډېرې ارزښتمني خزاني له لاسه وزي .

لوی استاد- علامه حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په دې اړه داسې استدلال کوي: **◆** که زموږ ژبه ارته او سوچه نسي، نو به په وطن کې د علم خپرونه هم ممکنه نه وي . جرمنيانو، يونانيانو، تورکانو، عربانو، ايرانيانو ټولو د خپلي ژبي پخوانۍ کلمې را ژوندۍ کړي دي . . . **◆** د لوی استاد په باور، پښتنو ته هم دا حتمي او ضروري ده، چې د خپلي ژبي پټي او قيمتي خزاني راتولي کې، او خپله ژبه مستغني او د پردو له اغېزو خوندي کې . **◆** (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۷) .

لوی استاد زياتوي: **◆** که د پښتو ټول لغتونه، کلمې، اصطلاحات، ترکيبونه او تعبيرونه په علمي او معقوله لاره را ټول سي، نو به پښتو پردو لغاتو ته هيڅ اړه نسي؛ ځکه چې د دې ژبي مواد او کلمات ټوله په غرو او رغو او ليري بيديا وو کې مهجور او متروک پاته دي . **◆** (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۷) .

علامه حبيبي، د پښتو د لرغونو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو د را غونډولو په اړه، دغه لاري په گوته کوي :

◆ ۱- د ژبي مینان باید د لغاتو ټولول خپله ملي وظيفه وگڼي، او هر څوک دي يې علمي مرکزونو ته د ضبط او نشر لپاره وسپاري.

۲- سياري ډلي باید د پښتونخوا غرو او رغو ته وليږلي سي.

۳- له ادبياتو او پښتو اثارو څخه دي استفاده وسي . د پښتو کلماتو ذخيريې دي له کتابو را ويستلي سي، او د قوم پر اصطلاح دي تطبيق او ضبط سي.

۴- د پښتو قاموسونه دي په علمي لارو وليکل سي، چې د کلماتو د استعمال مختلف تحولات او موارد ولري.

تر هغه مهاله، چې د پښتو لرغوني ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات په دقيقه او علمي توگه راټول؛ او په نوو علمي قاموسونو کې خپاره نسي، د پښتو د پخوانيو لغوي پانگو بيا ژوندي کول او دودول گران کار دی . **◆** (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۹) .

د معظم استاد، علامه حبيبي، په نظر که پردۍ کليمې گرځنده ډلو ته ورکړل سي، چې په هره سيمه کې يې پښتو ټکي وپلتي، نو به هيڅ داسې کليمه پاته نسي، چې پښتو معادل ونه لري . لوی استاد، تر پلټني او گروپږني مخکي د نوو ټکو د جوړولو او بابولو په اړه ليکي: **◆** ځيني کسان سته، چې د داسې کلماتو لپاره تر تحقيق او پلټني دمخه لغات وضع کوي، او بيا غواړي چې رواج يې هم کې، مگر چې موږ په خپله ژبه کې د ځانه زړه کلمه ولرو، نو نوې کلمه وضع کول غلط کار دی . هو که موږ پوره پلټنه وکړه، او په ژبه کې مو داسې سوچه پښتو کلمه نه کړه مينده،

او له هري خوا مأيوس سو، هلته که نو مور د پردیو کلماتو په مقابل کی نوي وضع کوو، البته ښه به وي، مثلاً آخور اوس په مور کی خورا مروجه کلمه ده . په مقابل کښي يې د ښاري محاورو پښتو هم نه لرو. يو وخت چا د دې لپاره **❖** بسنخړی **❖** نوم وضع کاوه، وروسته دا نوم مور په سوچه پښتو د مروتو په محاوره کښي وموند، چي **❖** پمبی **❖** يې بولي . نو چه اصله او موضوعه زړه کلمه وي، نوي ته حاجت نسته . په دې ډول تر پلټني دمخه شيانو ته نومونه وضع کول ژبه خرابول دي . **❖** سگگ **❖** په مروجه محاوره کښي پښتو نوم نه لري . چا د دې لپاره د ترجمې په ډول **❖** کوتری **❖** نوم ښه گڼلئ دئ، مگر تر پلټني وروسته ښکاره سوه، چي دا شی په پښتو کی **❖** غری **❖** بولي . نو که تر وضع دمخه پلټنه سوې وای، غلطی به نه پېښېده . **❖** (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۹).

لوی استاد د همدې څېړني په يوه بله برخه کی د پښتو لغت جوړوونکو د تلواري او سرسري چلند په اړه داسي کاري : **❖** ډېر پوهان په وضع کی خورا تلواري دي . دوی ژر ژر نومونه تجویز کوي، مگر زه وایم که تر دې دمخه پلټنه وسي، حاجت وضع ته نه پاتیري . پخپله ژبه دغه مواد لري . مور يې د وضع حق هم نلرو . . . ما ډېر پښتانه لیدلي دي، چي په دې کار د علم له خوا نه ور گډیږي، او هر څوک خپل عندي افکار پر ښکاره کوي، او له ځانه په ژبه کښي نوي مواد او کلمات راباسي . زه پخپله د دې کار ډېر مخالف یم، ځکه چي بېله علمي لاري داسي اقدامات د ژبي له پاره مضر گڼم . هر کار خپله لاره لري، که پر خپله لاره ورسو عیب نه لري . **❖** (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۵).

د پښتو ژبي او ادب وتلی او منلی بابا، علامه حبيبي، په هغه مقاله کی چي **❖** پخواني کلمات او نوي مفاهيم **❖** نومېږي، د پښتود لرغونو ټکو، ترکیبونو، تعبیرونو او اصطلاحاتو د بیارا ژوندي کولو او رواجولو یوه بله لاره وړاندي کوي، چي هغه د ټولنیز ژوند پر بېلابېلو نوو شيانو او پېښو باندي د پخوانیو نومونو ایښوول دي . شک نسته، چي د ژبي ځيني کلیمې او اصطلاح گاني په خلگو کی له اوږدو وختونو را هيسي په یوه او بله مانا دود وي . د انساني ژوند په پرمختگ سره په ژبه کی نوي پېښي او نوي څیزونه پیدا سي . ژبپوهان او ادیبان د خلگو په ژبه او ادبیاتو کی دا دود سوي او اشنا کلیمې په نوي او پرمختللي ژوند کی د یوه بېل مفهوم له پاره استعمال کړي؛ او په دې ډول خپلو مړو او هېرو سوو ټکو ته په یوه نوي چاپېر کی د بیا ژوند کېدو او بابولو امکانات برابر کړي . د دې کار ته د ژبپوهني په اصطلاح **❖** تولید **❖** او په نوي محیط کی دود سوو ټکو ته **❖** مؤلدا ت **❖** وایي . ژبپوهان په ژبه کی د نوو ټکو د جوړولو پر ځای دکلیماتو تولید غوره گڼي؛ ځکه لرغوني ټکي دخلگو په ژبه او ادب کی ژوري رینې لري . خلگ په یوه او بل ډول له هغو سره پېژندگلوې لري؛ او بیا رواج يې تر نوو ټکو ډېر اسانه وي . د نړۍ په نورو ژبو کی هم دا کار په خورا ټینگار او جدیت سره سوی دئ؛ د مثال په توگه عربانو د استاد، دبابه، سیاره، طیاره، مسلسل او داسي نورو په څېر خپل زاړه لغتونه د پروفیسر، جنگي ټانک، موټر، الوتکي، ماشینگن او نورو پر ځای کار کړه . ایرانیانو هم د خپلي ژبي ځيني پخواني ټکي؛ لکه دانشگاه، دانشکده، دستور، پیشوند، پسوند او په

لسگونو نور په لږ او ډېر بدلون سره د پوهنتون، پوهنځي، گرامر (پښويه)، مخ وندي يا مختږ (سابقه) شاوندي يا شاتږ (لاحقه) پر ځای دود کړه. پخوا د دې مفهونو له پاره په پارسي کي زياتره عربي نومونه کارېده.

لوی استاد، پر نووشيانو او مفهومونو باندي د زړو لغتونو او اصطلاحاتو د بيا جال کولو په باره کي، داسي په زړه پوري مثال وړاندي کوي: **❖** په پښتو کي له قديمه د 'تون' ادات د ظرفيت له پاره موجود ؤ، کله چي مور دغه ادات لومړی پلا په نومونو کښي استعمال کړ، ځينو خلکو ونه مانه او انتقاد يې پر وکړ، مگر وروسته چي په پوهنتون، روزنتون او درملتون او نورو کښي استعمال سو اوس گورو، چي خلک يې په ډېره مينه استعمالوي. په پښتو ژبه او گرامر کي هم مور ډېرو اصطلاحاتو ته ضرورت لرو، او بايد د فونيم، مورفيم، کلمې، سلاييل او کلام په مقابل کښي خپل پښتو کلمات او اصطلاحات ولرو (حبيبي، پخواني کلمات او نوي مفاهيم، شل مقالې ۷، ۵۲).

د لرغونو ټکو د بيا را ژوندي کولو په اړه، دلته دا پوښتني پيدا کيږي، چي ايا د پښتو هره لرغونې او نامانوسه کليمه بايد د ټولنيز ژوند پر نوو مفهومونو له سره کښېښول سي؟ ايا هر پخوانی ټکی، په ژبه کي له نوو راغلو ټکو سره د مقابلي وس لري که يا؟ ايا خلگ د ژوندانه په نوي چاپېر کي د هري لرغوني کليمې منلو ته تيار دي که يا؟ دې پوښتنو ته يوازي د ټولنپوهني له قوانينو سره سم علمي جواب وړاندي کېدای سي. د تکامل او پرمختگ قانون ته په ژوري پاملرني سره بايد دې مسلم حقيقت ته غاړه کښېښول سي، چي ځيني زاړه او متروک ټکي د کليماتو د ژوند او مړيني له اصل سره سم کله کله په نوي محيط کي د بيا ژوند کولو وړتيا نه لري؛ ځکه داسي ټکي خلگو ته تر مروجو او نوو جوړو سوو کليمو ډېر گران او ناشنا وي. طبيعي (د زمانې تېرېدل، د جغرافيايي چاپېر بدلون . . .) او غيرطبيعي (سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنگي، اقتصادي . . .) عوامل ډېر ځله خلگ له خپلو لرغونو ژبنيو، کلتوري او تاريخي پانگو څخه دونه ليري کوي، چي د نورو ژبو ټکي او اصطلاحات د خپلو لرغونو کليمو او ترکيبونو په پرتله ډېر مانوس او اسانه احساسوي. په بله وينا، يوازي هغه لرغوني کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات په نوي چاپېر کي د بيا ژوند او ودي امکان لري، چي د خلگو په ژبه او ادب کي ټينگي او پياوړي رينې ولري؛ او په نوو ماناوو سره د جال کېدو له پاره د وگړو د سيلم عقل او لوړ ذوق غوښتنو ته مثبت جواب ووايي. معظم استاد، علامه حبيبي، د پښتنو د توري او قلم د بابا - خوشال خان خټک (۱۰۲۲ - ۱۱۰۰ هـ ق) په اشعارو کي د دغو نظايرو په وړاندي کولو سره استدلال کوي، چي کولای سو د **❖** ويی **❖** او **❖** وی **❖** په څېر زړې او متروکي کليمې په ژبپوهنه او گرامر کي د کليمې او جملې له پاره استعمال کړو:

چې بې تل تر تا را تېر کړم

دا ويی د زړه وباسه

خوشال خان خټک په بل ځای کي وايي:

يو ويی د دلآسا راته پرې نږدې
ځان که هر څو خپل مين ته مرور کړم

يا

دا ويی زما دراز دئ

دا منزل دورو دراز دئ

چي په نيم ويی يې کارکيري د خلق

د خلاصۍ مي همېشه کاندي جدال

بيا هم د خوشال خان خټک کلام دئ، چي وايي:

دا ووی مي خوښ دئ چي چا ويلي دي

ډېر مي په زړه باندي ښه لگېدلي دي

لکه څنگه چي گورو، د **؟** ويی **؟** او **؟** ووی **؟** ټکي په پښتو ادب کي ژوري ريښې لري . د همدې دلایلو له مخي کېدای سي، په ژبپوهنه او گرامر کي

؟ فونيم **؟** ته رغ، **؟** گرافيم **؟** ته توری، **؟** مورفيم **؟** يا کلمې ته ويی، انگرېزي سيلېبل يا د څو رغونو مجموعې ته **؟** گر **؟** ، د څو گرو مجموعې ته ووی (کلام) او د څو وويو يا جملو مجموعې ته وينا ووايو؛ او په دې توگه خپله پخوانۍ لغوي پانگه را ژوندۍ کړو (حبيبي، پخواني کلمات او نوي مفاهيم، شل مقالې ۷، ۵۲- ۵۳).

اما څرنگه چي لوی استاد هم په دې مقاله کي څو واره اشاره کړې ده، داسي زاړه او متروک ټکي بايد يوازي په گرامر او ژبپوهنه کي، د هغو عربي او اروپايي ټکو پرځای په کار ولوېږي، چي موږ يې په خپله ژبه کي مناسب او موزون معادل ټکي نه لرو . پوهنتون (پوهنه + تون)، پوهنځی (پوهنه + ځای)، روزنتون (روزنه + تون)، درملتون (درمل + تون)، نندارتون (ننداره + تون) او داسي نور هغه ترکيبي کليمې دي، چي د پښتو له زړو ټکو څخه د نوو مفهومونو له پاره جوړي سوي دي؛ او اوس د ټولني د بېلابېلو طبقو او قشرونو خلگو په خوښۍ سره منلي دي؛ خو د دې پر خلاف ځينو عسکري نومونو؛ لکه بریدمن، تورن، جگړن، ډگرمن، پرک، کنډک، غونډ او داسي نورو (چي پر يوه ځانگړي شخص يا ځانگړي عسکري واحد دلالت کوي) يوازي په يوه تنگ او ټاکلي چاپېرکي د بيا ژوندي کېدو چانس موندلی دئ . موږ اوس په خپلو ورځنيو خبرو کي نه وايو، چي پلانی بریدمن، تورن يا جگړن سړی دئ . دغه

رنګه د ❖ يوه ټولې خلك ❖، ❖ دوه کنډکه بزګران ❖، ❖ درې غونډه خټګران ❖ او داسي نورو په شان اصطلاحات زموږ په ورځنيو محاورو کې نور ځای نه لري . پښتانه بايد د دغه راز سوچه پښتو نومونو په ساتنه او خوندي کولو کې، چې له نېکه مرغه اوس زموږ د ملي ټرمينالوژۍ يوه ارزښتناکه برخه ده، د زړه له کومې هڅه او کوښښ وکړي . د دې پوښتني جواب چې ولي د داسي سوچه پښتو ټکو دکار اخیستني لمن زموږ د ټولنيز ژوندانه نورو برخو ته پراخه نسوه، هم بايد د د طبيعي او ټولنيزو بدلونونو په قانون کې ولټوو . په بله وينا طبيعي او غير طبيعي عواملو د دغه راز پښتو ټکو او ترکيبونو پر ځای داسي نوري کليمې، عبارتونه او اصطلاحات را منځ ته کړه، چې کرار کرار يې زموږ د اصیلو پښتو کليمو او عبارتونو ځای ونیو . دا د يوه، دوو يا څو کسانو گونا نه وه، چې ولي يې د خپلو مندو او پلرونو وياړلې ژبه په سم ډول و نه پالل ؛ او پر ځای يې د پردو ژبو بې خونده او ناسمو ټکو، ترکيبونو او تعبیرونو ته مخه کړه . په دغه راز فرهنگي ناورينونو کې يوازي د هغو سرکښه بدلونونو لاس دئ، چې زياتره يې واک او قيصه زموږ په لاس کې نه وي، نو ځکه اوس ناڅاپي نه ده، چې د بيتک، اچانک، گبراو، ميلادو، جي، ټيک، گنټه، بروسه، ماچس، کمره، روډ، پلازا، اسپتال، سکول، کاليج، يونيورسيتي په شان سلگونه پردي ټکي د ډيورينډ د کرغېړني کرښې د ها خوا پښتنو په ښايسته او خوږه پښتو گډ سوي دي؛ او نن هغوی ته د پښتو تر سوچه او لرغونو ټکو ډېر ساده او اسانه برېښي . د زمانې قهر زموږ برو پښتنو په ژبه هم خورا ډېر پردي ټکي را گډ کړي دي، چې اوس د مانا او استعمال له پلوه د پښتو تر ځينو متروکو او مهجورو ټکو ډېر ساده او اسانه دي . په دې ډول، نتيجه اخلو چې موږ ټولو پښتنو ته د سوونو کلونو تر ژورو او اوږدو بدلونونو وروسته، نور د امير کروړ ژبه په سمه او بشپړه توگه د پوهېدو وړ نه ده . د پلار او نېکه زور گوسی تل تر تله زموږ سره نه سي پاته کېدای . بايد خپله ژبه او دودونه د نوو بدلونونو په رڼا کې پراخ، شتمن او پرمختللي کړو . که نه نو زموږ ژبه او دودونه به ډېر د پردو ژبو او فرهنگونو د وړانوونکو يرغلونو تر اغېزې لاندې خپل هر څه له لاسه ور کړي؛ ځکه بشري پرمختگ نوي غوښتني او اړتياوي وړاندې کوي، چې دې ټولو ته معقول او منطقي جواب يوازي د لرغونو او نابابه ټکو په خوندي کولو او را ژوندې کولو سره نه کېږي .

لوی استاد، علامه حبيبي، په خپلې ژورې علمي شننې سره، د محمد هوتک د ❖ پټي خزاني ❖ په تعليقاتو کې، د دغه ارزښتناک کتاب ځيني لرغوني او متروک ټکي د ادبي او تاريخي اثارو په رڼا کې څېړلي دي . دا کليمات او ترکيبونه پخوا زموږ د خلگو په ورځنيو خبرو، ديني، ادبي او تاريخي ليکنو کې په پراخه توگه کارېده؛ خو د زمانې ژورو بدلونونو اوس د هغو زياته برخه د ټولني د نورو ژوندیو موجوداتو په څېر، په خاورو کې ښخ کړي دي؛ او بيا را ژوندي کول يې د مړو انسانانو د راژوندي کولو په څېر الهي معجزې ته اړتيا لري . خلگ يې سره ټولو تبليغاتي کوښښونو، د گرانۍ او نا اشنايي په خاطر منلو ته تيار نه دي . په دې ډله کې لونل، اشلوک، گروهېدل، مېرځمن، ميرځی، پارکي، گرونګي او په لسگونو نور زاړه ټکي شامل دي . د دې خبرې مقصد دا دئ، چې موږ بايد د پښتو د لرغونو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو په بيا دود کولو کې احساساتو او افراط لاره غوره نه کړو . د پښتو ادب له

کلاسیکو اثارو څخه د کومي نابابه او زړې کلیمې را اخیستل، هغې ته د بیا ژوند سملاسي پاسپورټ یا لایسنس نه ورکوي . په بشپړ باور سره د یوې ژوندۍ کلیمې په توگه د دغه راز ټکي بابل د هرې نوي کلیمې په څېر له ځینو خنډونو او ستونزو سره مخامخ کېږي . که په ژبه کې د دې کلیمې پر ځای بله عامه، اسانه او خوږه کلیمه جال سوې وي، نو د دې زړې کلیمې بیا را ژوندي کول هم د نوو کلیمو په شان د مروجو ټکو د زورور مقاومت له امله بې حتمي ماتي بله لار نه لري؛ خو که په ژبه او ادب کې تر اوسه هم د زړې یا متروکي کلیمې له پاره وړ او موزونه کلیمه نه وي جوړه سوې، نوخلگ په څوټ او میني سره د خپل زاړه او هېر سوي ټکي بیا را ژوندي کولو ته غاړه ږدي . د همدې استدلال پر بنسټ باید، د نورو ژبو او فرهنگونو تر یرغلونو مخکې د نوو مفهومونو له پاره د خپلو لرغونو ټکو په بیا ژوندي کولو او جال کولو کې نه سترې کېدونکي کوښښونه وکوو .

په پښتو کې داسې ټکي هم سته، چې پر خپلو ژورو او ټینگو اریایي ریښو سربېره، د زمانې د غوسې او بې رحمۍ په وجه اوس د مړو اومتروکو ټکو په ډله کې راغلي دي؛ د مثال په ډول **کوټ** **کوټ** ، **کوټوال** **کوټوال** او **کوټوالي** **داسې اریایي کلیمې دي، چې د غزنویانو له زمانې څخه تر څلویښت - پینځوس کاله مخکې پورې هم زموږ په ژبه، ادب او اداري نظام کې خورا باب وې؛ مگر په ټولنه کې سیاسي، اجتماعي او فرهنگي بدلونونو اوس د کوټ **پر ځای کلا (د عربي قلمعه مفعنه بڼه)**، د **کوټوال** **پر ځای سرحدار، قلعه دار، امنیه قومندان، د پولیسو قومندان او د کوټوالۍ** **پر ځای امنیه قومندانې**، **سرحدي قوا**، **ژاندرمري** او داسې نورې کلیمې درولي دي (حبیبی، پټه خزانه، د ۱۵ او ۴۷ مخونو لمنلیکونه). د کوټ ټکی لا تر اوسه د ځینو ځایونو په نومونو کې تر سترگو کېږي؛ خو د کوټوال او کوټوالۍ ټکي نور د مرگ او نابودۍ په حال کې دي**

ب) د پښتو په بېلابېلو لهجو کې د لغوي، ادبي، علمي او فرهنگي پانگو پلټل او راټولول

لکه څنگه چې د پښتو ژبي او ادب بابا، لوی استاد علامه حبیبی (۱۲۸۹ش/۱۹۱۰م **۱۳۶۳ ش/۱۹۸۴م**) هم په ټینگار سره یادونه کړې ده د پښتو ژبي لغوي، ادبي، فرهنگي او علمي سرچینې زیاتره د پښتنو په کلو او بانډوکي پرتې دي . ځینې ارزښتناکي پانگي د زمانو له جور و ظلمه بېخي له منځه تللي دي؛ او ځینې نورې یې زموږ د بې غوړۍ له امله ورځ په ورځ د تباهی په حال کې دي . پښتانه منورین او د پښتني میراثونو د خوندي کولو ټولي ادارې باید په گډه د خپلو خورو ورو پانگو په را غونډولو کې یوبل ته لاس ور کړي . که د پښتنو په غرونو او دښتونو کې دا گران بیه لغوي، ادبي، کلتوري او علمي زېرمې را ټولي سي؛ اوله نوو علمي لارو چارو څخه په کار اخیستني سره، خلگو ته د قاموسونو، اطلسونو، کتابونو او نورو گټورو سرچینو په بڼو وړاندي سي، هیڅ شک او تردید نسته، چې پښتو ژبه به د پخوا په پرتله ډېره غني او بډایه سي . په ډېرو ځایونو او حالاتو کې به بېخي د دې اړتیا نه وي ، چې

ژبپوه يا اديب بې څېړني او پلټني له ځانه لغتونه او اصطلاح گاني جوړي کړي؛ او په خپلو جعل سوو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو سره د پوهانو، څېړونکو، په تېره بيا عامو وگړو مخالفت او مقاومت را وپاروي .

د پښتنو په بېلابېلو سيمو کې د لغوي پانگو، شفاهي او کتبي ادب د راټولولو په اړه يوه بله ارزښتناکه خبره داده، چې راغونډي سوي کليمې يا اصطلاح گاني بايد د شخصي ذوق، لهجه يي تمايلاتو او نورو ناسمو کړنو له مخې د يو بل پر ځای و نه درول سي . کله چې د پښتو ژبي پخواني او هېر سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات په علمي لاره راټول او خپاره سي، يوازي ولسونه د اسانۍ، سادگۍ، خوږوالي او پوخوالي پر بنسټ په هغو کې د چاڼ کولو حق لري؛ مثلاً پښتانه د **؟ طفل** د عربي ټکي يا د **؟ کودک** د پارسي ټکي له پاره **؟ کوچنی**، **؟ کمکی**، **؟ وور**، **؟ وړوکی**، **؟ وړکوټی**، **؟ ماشوم**، **؟ معصوم**، **؟ حيوان** او داسې نورو ټکي کاروي، چې ځيني يې سوچه پښتو، ځيني يې پردي او ځيني نور يې په پښتني کټو کې ايشېدلي يا په بله اصطلاح مفغن سوي ټکي دي . د ذوق څښتنان هيڅکله ، په دې ډله کې د **؟ معصوم** او **؟ حيوان** کليمې نه خوښوي؛ ځکه له يوې خوا پردي (عربي) ټکي دي، چې ويل او ليکل يې موږ پښتنو ته گران دي؛ او له بلې خوا د پوخوالي او لوړ ذوق غوښتنو ته جواب نه وايي . هيڅ هوشيار او پوه پښتون نه غواړي، چې خپل بچي ته د **؟ کوچني**، **؟ کمکي**، **؟ واره**، **؟ وړکوټي** او نورو پر ځای د **؟ حيوان** لغت استعمال کړي . هغه کسان، چې کوچنی يا وور د حيوان په نامه بولي، د ښه او لوړ ذوق څښتن نه بلل کيږي . دغه راز ، د پښتو په بېلابېلو لهجوکي د **؟ فرياد** پر ځای غلبله، کوکاره، بلغاکه، غرانگه، نار، سوره، چيغه، کرږه، کوکه، بوغاره (بغاره)، بروه، سانده، کوربل، غوغا، انگولا او داسې نورې کليمې استعماليږي (کاکړ، او حبيبي، سپېڅلې پښتو ۲۰۴) . دا ټول ټکي د پښتو لغوي پانگه ده . بايد کوښښ و نه سي، چې په دغو ټکو کې يوازي يو لغت د نورو ټولو پر ځای ودرېږي؛ او په دې توگه د پښتو د ډېرو سپېڅلو او مروجو کليمو وژلو او ورک کولو ته لاره هواره سي . د لته د يوې يا بلې لهجې د اصالت، اکثريت او اقليت يا د پښتو د هرې لهجې ځينو ټکو او اصطلاحاتو ته د ونډې ورکولو په شان خبرې، هيڅ علمي اساس او تاداو نه لري . د پښتو ژبي بېلابېل قاموسونه يا سيندونه بايد د پښتو د ټولو لهجو لرغوني او متروک (ارکاييک) ټکي د هغو له سم / سمو تلفظونو، ډول ډول ماناوو، بېلابېلو بدلونونو، ادبي نظايرو او جغرافيايي موقعيت سره خلگو ته وښيي . خلگ په خپله خوښه د **؟ ښه منلو** او ناوړه پرېښوولو **؟** له قاعدې سره سم، تر ټولو ښه او خونده ور ټکي اخلي او ناوړه پرېږدي؛ مگر له بده مرغه په دې برخه کې تر اوسه سمه لاره نه ده خپله سوې . د پښتو ژبي د اوسني دور ځينو ژبپوهانو او اديبانو په يوه او بل ډول کوښښ کړی دی، چې په پښتو لهجو کې دود ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات له خپلو وضعه کړو کليماتو سره يو ځای د معياري او کره پښتو په توگه، پر نورو خلگو وټپي . په دې اړه خبرې نور نه اوږدوو؛ ځکه هغه چې ښکاره دي، بيان او استدلال ته اړتيا نه لري؛ خو دا خبره بايد په څرگندو او روښانه ټکو ووايو، چې موږ بايد هيڅکله يوه سوچه، اصيله او زړه پښتو کليمه د بلې په رواجولو سره له منځه يو نه سو؛ ځکه ټولي لرغوني او زړې کليمې زموږ د سپېڅلي پښتو ارزښتناکه لغوي پانگه ده . داسې ستره

پانگه باید هیڅکله په پوهي یا ناپوهي سره له لاسه و نه باسو . د معیار مقام ته د پښتو د سوچه کلیمو یا نوو جوړو سوو ترکیبونو رسول، یوازي د سلیم ذوق په خاوندانو اړه لري . له پښتو سره د خواخوږۍ او دلسوزۍ مدعیان باید په ژبه کي له خپلو نفسي تمایلاتو او راز راز خطرناکو لوبو لاس واخلي . همدغه رنگه باید د پښتو ژبي د سپېڅلتیا او بډایتوب په هیله هیڅکله تر اوبو دمخه گاولي و نه باسو . د دې پښتو مثل مانا دا ده، چي هر پردي ټکي او اصطلاح ته د سم پښتو لغت او اصطلاح د موندلو په خاطر باید، لومړی د خپلي سپېڅلي او شتمني ژبي په بېلابېلو لهجو کي څېړنه او پلټنه وکوو؛ د پښتو د کلاسیک، منځني او معاصر پېر د ټولو اثارو پاني واپروو؛ او هري ستونزي ته د حل لاره و مومو . که مو د خپلو ولسونو په ژبه او دودونو، ادبي او علمي اثارو کي د هغې له پاره د حل څرک پیدا نه کړ، بیا نو په علمي او معقولو لارو سره د نوي ټکي، نوي ترکیب او نوي اصطلاح په جوړولو لاس پوري کړو؛ او په دې کار کي هم د اسانتیا، سادگي، خوږوالي او پوخوالي له چوکاټه و نه وزوو.

(ج) په پښتو ژبه کي د دخیلو او مغلن سوو ټکو پالنه (Adaptism)

د پښتو ژبي د بشپړولو په لړ کي د لرغونو کلیمو او اصطلاحاتو پر بیا ژوندي کولو، د دې ژبي په بېلابېلو لهجو کي د لغوي، ادبي او علمي پانگو پر راټولو او خپرولو سربېره، بله مهمه موضوع دهغو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو دځوندي کولو مسأله ده، چي د طبیعي او غیرطبیعي عواملو له امله یې، د اوږدو پېړیو په ترڅ کي پښتو ژبي او ادب ته لاره موندلې ده ؛ اوس زموږ له سوچه پښتو کلیماتو او اصطلاحاتو سره داسي اخښلي او بخښلي دي، چي جلاکول یې د سلیم عقل له مخي نه کېدونکی کار برېښي.

❖ ایا پښتو ژبه سوچه کېدای سي ؟ ❖ تر سرلیک لاندي مو د لوی استاد- علامه حبيبي (۱۲۸۹ش / ۱۹۱۰م) د ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) د عالمانه نظریو په رڼا کي، د مغلناتو د بېلابېلو ډولونو په اړه ځيني ټکي وړاندي کړه، دلته یوازي د دې خبري پر یادوني ټینگار کوو، چي مغلنات د پښتو ژبي ډېره ارزښتناکه او په زړه پوري لغوي پانگه ده . په نړۍ کي داسي ژبه نسته، چي په هغې کي د نورو ژبو او تهذیبونو اغېزې له ورايه نه وي څرگندي . دا ډول دوه اړخيزي یا څواړخيزي اغېزې، په بشري ټولنو کي د بېلابېلو طبیعي او غیر طبیعي عواملو زېږنده دي . په پښتو کي هم د مغلن سوو ټکو او اصطلاحاتو تر شا ډېري اوږدي تاريخي کيسې پرتې دي؛ هر ټکی، عبارت او اصطلاح ځانته خاص دلايل، علتونه او عوامل لري . د دې لیکني په لومړنیو څپرکو کي مو د دغه راز علتونو او سببونو په اړه څو لنډي خبري وکړي، دلته د دې حقیقت په وړاندي کولو بسنه کوو، چي دې ټکو په پښتني ټولنه کي، د خپلي اوږدې استوگني په ترڅ کي اوس کورټ افغاني رنگ اخیستی دی . باید په هیڅ ډول کوښښ ونه سي، چي د پښتو ژبي او ادب دا ستره او نه بېلېدونکې زېرمه د وچو تعصوبونو او تنگه نظره احساساتو پر بنسټ زیانمنه سي . موږ باید هم ❖ پلورل ❖ ووايو او هم د ❖ خرڅ ❖ له مغلن ټکي څخه جوړ سوی مصدر ❖ خرڅول

❖ د ❖ خرڅ ❖ له مغلن ټکي څخه اوس په پښتو کې د ❖ خرڅوونکي (پلورونکي)، خرڅیلاو (خرڅلاو)، خرڅه (خرچه، مصرف یا لگښت) خرڅاوو یا خرڅي (خراج، لاس خلاصی، لگوونکی، مصرف کوونکی)، خرڅښت، خرڅېدنګ، خرڅونګ، خرڅېدل، خرڅېده، خرڅگیر (په بندرونو کې د مالپې یا محصول مامور)، خرڅون، خرڅونی یا خرڅېدونکی (مال، جنس، متاع) او داسې نورو په شان ټکي جوړ سوي دي، چې هر یو یې د پښتنو په بېلابېلو سیمو کې کارېږي. که څوک د ❖ خرڅ ❖ ټکي په دې کې، چې د ❖ خرڅ ❖ یا ❖ خرچ ❖ له پردې کلیمې څخه مشتق سوی دی؛ او پر ځای یې په سرټمبګۍ سره یوازې د پښتو سوچه ټکي (لگښت) دروي، په حقیقت کې نه یوازې د ❖ خرڅ ❖ له کلیمې سره بې ځایه دښمني کوي؛ بلکې له دې ټکي څخه هغو مشتق سوو ترکیبونو او عبارتونو ته هم د شک او تردید په سترګه گوري، چې له پېړیو پېړیو راهیسې په پښتنو کې جال او دود دي. داسې کارونه په حقیقت کې د تکامل او پرمختګ د قوانینو پر ضد عمل دي، چې بې ناکامۍ هیڅ نتیجه نه لري. په هره ژبه کې د لغوي، ادبي او علمي پانګې غټوالی او ارتوالی، د هغې ژبې د شتمنۍ او بډایتوب په مانا دی. د دې اصل له مخې هیڅوک حق نه لري، چې په لوی لاس زموږ پراخه او غني ژبه نېستمه کړي.

ځینې داسې کلیمې سته، چې هم په پارسي کې کارېږي؛ او هم په څه اړولې ګونه په پښتو کې؛ لکه هندوانه (ایرانيان په خپله پارسي کې د ❖ ترېز ❖ ټکي نه کاروي)، سپیست، سین، میهن او داسې نور، چې په پښتو کې هم استعمالېږي. د پښتو د لوېديزي (لوېديځي) لهجې ویوونکي هغو وېشو ته ❖ شپېشي ❖ وايي، چې ځینې پښتانه او ټول دري ژبې یې ❖ رشقه ❖ بولي. د سین (د شاهین لرغونې بڼه) ټکي، چې د پارسي ژبې په ❖ سیندخت ❖ او ځینو نورو ترکیبونو کې استعمال سوی دی، په پښتو کې د ❖ شین ❖ یا د ❖ شین ❖ په بڼه ویل کېږي. ❖ ګواره ❖ هغه لرغونې پښتو کلیمه ده، چې سوونه کلونه مخکې پارسي ته ننوتې وه او د ❖ کبار ❖ په بڼه په پارسي ادب کې کارېده. وروسته پارسي ژبو د دې ټکي پر ځای د ❖ سېد ❖ ټکي ته مخه کړه؛ او د ❖ کبار ❖ اصل اریایي ټکي یې پرېښود؛ خو له نېکه مرغه د پښتو په لوېديزه لهجه کې تر اوسه د ❖ کوارې ❖ او ❖ سوډې ❖ دواړه ټکي خوندي او ژوندي دي. پر دغو مثالونو سربېره، د داسې کلیمو او ترکیبونو شمېر ډېر زیات دی، چې ریښې یې په اوستا، سنسکریت، پښتو، زړه پارسي (فرس قدیم)، پهلوي، هندي او ځینو نورو اریایي ژبو کې مشترکې دي. د پښتو ژبې د نوو لغتونو او اصطلاحاتو جوړوونکي باید د لغت جوړونې پر مهال دې حساسو او باریکو ټکو ته په ټینګه پام وکړي. هیڅکله هر هغه ټکي او اصطلاح ته د دوی په ګومان د ❖ سوچه ❖ پښتو کلیمې د جوړولو کوښښ و نه کړي، چې د نورو ژبو (مثلاً پارسي، اردو، هندي، پنجابي، سنسکریت او نورو) ویوونکي یې په خپلو خبرو او محاورو کې کاروي. دا ټکي له لرغونو زمانو څخه په پښتو کې هم باب دي؛ خو له بده مرغه چې د زمانو سړو او تودو یې د پراختیا او تعمیم مخه نیولې ده. ځینې یې یوازې د پښتو په ځانګړو او محدودو لهجو (ګرډودونو) کې کارېږي؛ او ځینو یې د کلیماتو د ژوند او مرګ د اصل له مخې، ورو ورو خپل ځای نورو ټکو او ترکیبونو ته پرېښی دی. د افغاني فرهنگ نومپالی او تلپاتي استاد، علامه عبدالحی حبیبی، په هغه مقاله کې، چې

د ؟ پښتو ځيني نوي موندل سوي کلمات ؟ نومېږي، د اريايي ژبو تر منځ د داسي گډو ټکو ځيني بولگې (نمونې)، د هغو ريښې او مورفولوژيک بدلونونه په ډېره علمي توگه بيان کړي دي (د زيات مالومات له پاره و گورئ: حبيبي، ؟ د پښتو ځيني نوي موندل سوي کلمات، ؟ کابل ۱۲ د ۱۳۵۳ کب: ۱-۹).

لوی استاد، د ژبو تر منځ د مشترکو ټکو په لړ کي د پزي يا پوزي ټکي داسي شني: ؟ پوز، پوزه او پزه ټول له اريايي ريښې څخه دي؛ او عنصرې توري يې 'پ، ز' دي. دا اريايي کلمه له ډېري پخوا په عربي گډه سوې ده؛ او د انتقال تر قانون لاندي تللې ده، پېړۍ پېړۍ پر تېري سوي دي او تر اوسه هم په عربي کښي موجوده ده. که مور له ځانه سره د ژبي د تخليص او سوچه کولو فيصله وکړو، نو بايد چي د پښتو (پزه) ور پرې کړو، ځکه چي دا کلمه خو هم په پارسي او هم عربي کي سته. حال دا چي په پښتو کي مور بل نوم هم نه ورته لرو او نه نوي نوم ورته وضع کولای سو، نو نا چاره يو چي د پښتو (پزه يا پوزه) ومنو او دا لغت له لاسه ونه باسو. په دې ډول ډېر مشترک لغات او په سوو سوو کلمات لرو، چي بايد په خپله ژبه کي يې پرېږدو او خپل اصلي مال يې وگڼو او په دې يې و نه کړو، چي دا لغت خو په نورو ژبو کښي مستعمل دئ (حبيبي، د ژبو مشترک کلمات، کابل ۲ د ۱۳۲۴ غويي: ۱-۳).

برهان المحققين - علامه حبيبي د همدې استدلال په دوام ليکي: ؟ د پښتو او دري او هندي ژبو ډېر لغات سره مشترک يا سره نږدې دي. دا ځکه چي يو خو په ريښه کي سره شريک دي؛ او بل دا چي د دغو خلقو په منځ کي تل اقتصادي او تجارتي او فرهنگي روابط او تگ راتگ موجود ؤ، نو ډېر کلمات له غره شرق ته نقل سوي، يا له شرقه غربي خوا ته تللي دي. (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۵۹).

لوی استاد، د دغي څېړني په يوه بله برخه کي د اريايي ژبو د گډوالي او ورته والي يوه بله بولگه داسي بيانوي: ؟ د پښتو آس، د دري اسپ، د سنسکريت اشوځوني سره نږدې دي. د پښتو ډېوه او د سنسکريت ډېوه سره مشترک دي، د پښتو لس او د هندي دس او د دري ده د تبديل تر خاص قانون لاندي دي؛ او ځکه چي هيڅ ژبه له مشترکو لغاتو او کلماتو څخه نه وه خالي، نو ايا د يوې ژبي تخليص د نورو ژبو له اثره څخه ممکن دئ؟ زما په عقیده يه! اما دلته بايد دا خبره هم وکم، چي د ژبي سوچه کول خو بالکل ممکن نه دي، مگر د ژبي بنياد قوي کول او روزل او پالل ښه کار دئ. په ژبه کي چي کوم کلمات اوس مستعمل دي، هغه په دې گناه ايستل، چي له بلي ژبي څخه راغلي دي، معقول کار نه ښکاري. مگر دغه کلمات په ثقافتي تعامل کي اچول او له هغو څخه کاراخيستل ډېر ښه کار دئ.

معظم استاد، د اريايي ژبو د گډوالي او ورته والي پر بنسټ، د پښتو ژبي د سوچه کولو دعوه له لويه سره بې ځايه گڼي؛ او داسي استدلال کوي: ؟ د دنيا ژبي څو کورنۍ دي؛ او هره ژبه په يوه کورنۍ پوري اړه لري. د هري کورنۍ ژبي بيا ځانته ريښه او بنسټ لري، چي هغه بنسټ د يوې کورنۍ ژبو لپاره مشترک دئ؛ او ډېري ژبي په ځينو خصوصياتو کي سره نښتي وي، نو که مور دغه نښتون او اشتراک پر علمي اساس باندي ومنو، نو د ژبي د

خالص توب دعوي به پرېږدو . مثلاً آريايي ژبي چي په هند، افغانستان، پارس، خراسان كي ويلي كېدې، ټولي له يوې ريښې څخه را ټوكېدلي دي، نو ځكه اوس د دغو ژبو لغات سره مشترك او نږدې دي . په دغو ژبو كي پښتو له سنسكريت ، اوستا، پهلوي، او دري سره ډېره خپلوي لري؛ بلكه د دغو ژبو ډېر زاړه او لرغوني كلمات اوس لا هم پښتو ساتلي دي . د پښتو او بجه هغه د پخوانو آريايانو و بجه ده، د پښتو اوسنۍ ورشو د پخوانو تاريخي ژبو (ورشو) ده . د پخوانۍ دري (اير - هير) د پښتو اورو يا اير دي . د پښتو هټ له هندي ژبو سره مشتركه كلمه ده . دغسي هم رود، ديوال، بڼه، پيغاره او داسي په سوو كلمات يې له دري سره مشترك دي، بلكه بڼه او پيغور اوس دري زبانان نه وايي، مگر پښتانه يې وايي . دا مشترك لغات زموږ دي، او كورټ يې موږ له ژبي څخه نه باسو . دغسي هم له عربي څخه ډېر مفعن كلمات لرو، چي اوس زموږ سوي دي؛ او خاص د پښتو مال دئ، او نه ښايي چي پردي و گڼل سي . كيسۍ، پاتا، ميرات، ناره، تپوس، ماشوم له دې ډلي څخه دي، چي اوس پوره پښتو بلل كيږي . ❖ (حبيبي، پښتو نثر ته كره كتنې ٦٠) .

لوی استاد، وروسته د لغوي راكړي وركړي د بهير څرنگوالي ته داسي كتنه كوي : ❖ د لغاتو دانتقال په دوره كي له يوې ژبي سره ډېر ليري كلمات هم گډيږي؛ او داسي الفاظ هم ورته را درومي، چي اصلاً د هغې ژبي له كورنۍ څخه هم نه وي، مثلاً سنسكريت چي يوه آريايي ژبه ده، او عربي چي له سامي كورنۍ څخه ده . په پخوانو تجارتي روابطو كي د لومړۍ ژبي ډېر الفاظ عربو ته تللي؛ او په عربي ژبه گډ سوي دي، لكه اپت، چندن، مشكا، كيور، نانبول، چي په عربي كي آفت، صندل، مسك، كافور، ننبول ځيني جوړ سوي دي . اوس چي موږ گورو، دغه لغات په پښتو كي هم سته . اپت، چندن، مشك او كاپور ټول مستعمل دي . نو دا الفاظ د سامي عربي ژبي او د آريايي ژبو تر منځ مشترك گڼل كيږي، او په فارسي كي هم بيرته په عربي شكل مستعمل دي (حبيبي، پښتو نثر ته كره كتنې ٦٠ - ٦١) .

لوی استاد، د بېلابېلو بدلونونو له كبله د يوې كليمې پر ځای د بلي كليمې د را پيدا كېدو او عامېدو په اړه داسي ليكي : ❖ په پخوانيو آريايي ژبو كي، د ❖ م او ن ❖ عنصرې توري ، په پيل كي د ارادې په مانا كارېده؛ وروسته په سنسكريت كي د ❖ من ❖ ټكي د ❖ زړه ❖ مانا پيدا كړه؛ ځكه پخوا خلگو داسي انگېرل، چي ❖ زړه ❖ د انسان د حركاتو، افكارو او احساساتو مركز دئ . د امير كروړ جهان پهلوان په وياړنه كي هم د ❖ من ❖ كليمه د ❖ زړه ❖ په مانا كار سوې ده . وروسته په پښتو كي د ❖ ارادې ❖ او ❖ زړه ❖ په ماناوو د ❖ من ❖ لرغونۍ ټكي په بشپړه توگه له منځه ولاړ؛ او پر ځای يې ❖ زړه ❖ ودرېد . كه څه هم د ❖ من ❖ كليمه مړه سوه؛ خو ډېر اولاد او زامن ځني پاته سول . د دې زامنو په ډله كي يې د ❖ منل ❖، ❖ مننه ❖، ❖ منښت ❖، ❖ مننگ ❖، ❖ منونكي ❖، ❖ منلی ❖، ❖ مني ❖ او نورو يادونه كولاى سو . اما كه موږ د (ارادې) لپاره مثلاً بله كلمه ونه لرو نو كولاى سو، چي د قديم (من) د دغي معنى لپاره مستعمل كړو . كه څه هم او س زموږ

مستعمله (اراده) هم ښه کلمه ده، او په ژبه کښي داخله سوې ده او ضرورت هم نه لرو، چي متروکه، مهجوره او نتلې کلمه يې پر ځای ودروو. ❖ (حبیبی، د کلماتو مرگ او ژوند، شل مقالې ۷، ۷۸).

د پښتو ژبي او ادب په تاريخ کي تلپاته ستوری، علامه حبیبی، د همدې مقالې په يوه بله برخه کي د کلیماتو د نوو ماناوو او مفهومو د پيدايښت په لړ کي د ❖ و د ❖ د مړه سوي اريايي ټکي ريښه او مشتقات داسي په گوته کوي: ❖ وده، ویده، ويدا، ودنه، واده، ودول، ودېدل، ودون، ودوونکی، ودېدونکی، ودېدونې، ودېدون، ودېدنه، ودونه او نور ټول له يوه مادې څخه زېږېدلي دي، چي هغه د ❖ و د ❖ ټکی دی، چي وروسته له هغه څخه د ❖ ويدا ❖ کلیمه پيدا سوه. آريايانو تر مېلاد څورلس سوه کاله دمخه خپلو علمي او ديني سندرو ته 'ويدا' ويل، چي د پوهني مانا لري. په سنسکريت کي هم د ❖ و د ❖ ماده سته، چي د علم او پوهي په مانا ده. ❖ (حبیبی، د کلماتو مرگ او ژوند، شل مقالې ۷، ۷۷-۷۸).

لکه څنگه چي لوی استاد کاري د دې کورنۍ پلار (ود) اوس مړ دی؛ او څوک يې نه وايي؛ خو بچيان يې تر اوسه پاته دي. په پښتو ژبه کي داسي ټکي خورا ډېر دي، چي ريښې يې اوس زموږ په ژبه او ادب کي بېخي مړي دي؛ خو د نوو ټکو او ترکيبونه په ښه د هغو نوي نسلونه ورځ په ورځ ډېريري. دا خبره د کلیماتو د مړيني او ژوند پر قانون د سموالي او ريښتینوالي مېر لگول دي. د دې قانون په منلو سره اوس هيڅ د اريانۍ ځای نه پاتېږي، چي د زمانې په تېرېدو سره به زموږ خورا ډېر لرغوني ټکي او اصطلاح گاني خپل ځای نوو ټکو او ترکيبونه ته پرېږدي.

(د) د نوو ټکو جوړونه يا نیولوجیزم (Neologism)

د دې واقعیت به منلو کي اوس هیڅوک شک او تردید نه لري، چي ژبه د یوه ټولنیز مخلوق په توگه له بېلابېلو طبیعي او غیر طبیعي بدلونونو سره گام په گام خپره اړوي. که د پښتو ژبي تاریخ ته هم پام واورو له ورايه گورو، چي په دې ژبه کي هم له راز راز بدلونونو سره سم ډول ډول کلیمې، ترکیبونه، اصطلاحات او نوري ژبنۍ پانگي را منځ ته سوي دي. کله کله یې د نورو ژبو لغتونه او الفاظ اخیستي؛ او کله کله یې خپل سوچه ټکي هم په دایمي یا مؤقتي توگه له لاسه ور کړي دي. د اوستا، سنسکریت، هندي، یوناني، پارسي، عربي، تورکي، مغولي، انگرېزي، روسي او ځینو نورو ژبو ډېري نښي نښانې همدا اوس هم زموږ په ژبه کي ښکاره دي. د دوو اړخیزو یا څو اړخیزو اغېزو اړیکو دا قانونمند طبیعي بهیر په هره ټولنه او هر چاپېر کي روان دی. په نړۍ کي د بېلابېلو گړندیو تحولاتو، په تېره بیا اریانوونکو سیاسي، فرهنگي، تخنیکي او اقتصادي پرمختگونو له امله هره ورځ د نوو ټکو، نوو تعبیرونو اونوو اصطلاح گانو لوی سېلاو زموږ پر لور را روان دی؛ د مثال په توگه دکمپیوټر په اختراع او عامېدو سره نه یوازې په خپله د کمپیوټر ټکی؛ بلکي د هغه د ډېرو برخو او سامان آلاتو بې شماره ټکي او اصطلاحات هم د پښتو ژبي په گډون د نړۍ زیاترو ژبو ته ننوتل؛ او هره ورځ د دغه راز ټکو او اصطلاح گانو د را ننوتلو لاره پرانیستي ده. چي نورو ژبو په څېر د پښتو ژبي لرغوني لغوي پانگي، د دغو نوو اختراعاتو او نوو مفاهیمو د افادې له پاره څه نه لري؛ نو ځکه خلگ په ناچارۍ سره هر څه یا په خپله اصلي بڼه یا د نورو گاونډیو ژبو په ترجمه سوې بڼه اخلي. که د پردو ټکو او اصطلاحاتو دې وحشتناک او بې رحمانه فرهنگي یرغل ته لاس تر زني کښېنو، ډېر ژر به زموږ د لرغوني او سپېڅلي ژبي جنازه هم په خاورو کي ښخه سي. همدې سترو خطرونو ته پام کولو سره، په پښتو کي د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړول، یو داسي عیني ضرورت دی، چي تل باید له پامه و نه غورځول سي. د نوو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو جوړونه هم پوهه ده او هم هونر. پوهه یا علم په دې مانا، چي د نوو لغتونو د جوړولو له پاره باید لغت جوړوونکی د ژبپوهني، لغت پوهني، ادب پوهني او د علومو له ځینو نورو اړونده څانگو سره اشنایي ولري؛ ځکه هر څونه چي د نوو ټکو، عبارتونو او اصطلاح گانو په جوړولو کي له علمي اساساتو او لارو گټه واخیستله سي، په هغونه اندازه معقولي او منطقي نتیجې تر لاسه کیږي. د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړول د شعر، موسیقۍ، انځورگرۍ او نورو نوښتگرو کارونو څېر پر پوهي سربېره هونري او ذوقي بڼه هم لري. ډېر ځله یو څوک د شعر، موسیقۍ، انځورگرۍ او نورو تخلیقي هونرونو په اړه ژوره پوهه او په زړه پوري مالومات لري؛ خو نه سي کولای په خپله څه هونري هستونه وکړي. بالعکس کله کله څوک د شعر، موسیقۍ او نورو ابداعی ایجاداتو په باره کي د خاصی پوهي او صلاحیت خاوند نه وي؛ خو د خپل فطري او هونري ذوق پر بنسټ خورا په زړه پوري شعري او هونري هستوني کوي. په پښتو کي د دغه راز شاعرانو او هونرمندانو شمېر خورا زیات دی. د نوو ټکو او اصطلاحاتو په برخه کي هم دا خبره کټ مټ همداسي ده. ډېر ځله د پښتو نوي ټکي، ترکیبونه او اصطلاحات د داسي باذوقه کسانو له خوا جوړ سوي دي، چي حتا پوره لیک لوست نه سي کولای. د دې پر خلاف داسي مثالونه او بولگې هم

لږ نه دي، چي د مسلکي ژبپوهانو او اديبانو له خوا وضعه سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات د عامو خلگو له خوا نه وي منل سوي . په هر حال، ژبه د خلگو او ولسونو مال دئ . هر څوک (لوستی او نالوستی) بشپړ حق لري، چي د خپلي مورنۍ ژبي د پياوړتيا او غنا له پاره، د اړتيا پر مهال نوي ټکي او اصطلاح گاني جوړي کړي؛ خو هيڅوک حق نه لري، چي خپل جوړ کړي لغتونه او ترکيبونه د معياري او کره ټکو په توگه پر خلگو و تپي؛ او د نورو له خوا وضع سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاح گاني په بېلابېلو نومونو وکړي . د نوو ټکو د معياري توب او کره توب پر بڼه د خلگو په لاس کي ده . خلگ د اسانۍ، سادگۍ، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي، عموميت او ځينو نورو اصولو په رڼا کي د څو نوو ټکو او اصطلاحاتو له منځه تر ټولو غوره اخلي؛ د مثال په ډول په پښتو کي له اوږدو زمانو څخه په تحقيقي ليکنو کي د استناد سوي اثر له پاره د **سند**، **حوالې**، **مدرک**، **مرجع**، **منبع**، **ماخذ**، **ريفرينس** او داسي نورو ټکي کارېده . په دې وروستيو کلونو کي زموږ ښاغلو لغت جوړوونکو د همدې پردو ټکو له پاره د **اخځ**، **اخيستنځی**، **اخځليک** او داسي نورو په شان پښتو ټکي هم جوړ کړه . پخواني پردي ټکي نه يوازې په پښتو؛ بلکي ډېرو نورو سامي او اريايي ژبو کي له سوونو کلونو راهيسي دود دي؛ مگر يوازې گونا يې دا ده، چي زموږ د لغت جوړوونکو په نظر پردی رېښه او جوله لري . دا چي په پښتو کي د **ماخذ** د پېژندل سوي او اشنا ټکي پر ځای واقعاً بل ټکي ته اړتيا سته که يا او دا چي په پښتو کي زموږ د لغت جوړوونکو دا نوي وضعه سوي ټکي د فصاحت او بلاغت له پلوه له لرغونو پردو ټکو سره سيالي کولای سي که يا ؟ هغه مهمي او اساسي پوښتني دي، چي زموږ ټولو په ذهن کي پيدا کيږي . دې پوښتنو ته تر جواب وړاندي کولو مخکي د **ماخذ** عربي ترکيب ته يوه لنډه او سرسري کتنه کوو، چي زموږ هر پوه او محقق لوستونکي يې، د پښتو د اوسنيو جوړو سوو ترکيبونو سره په غور پر تله کړي .

د ماخذ / $\delta a x \bar{a} m$ / [د خ په زور] عربي ترکيب اصلاً د **ما** او **خذ** له دوو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دئ . د **ما** ټکی د څه يا څه شي په مانا دئ، چي د **الی**، **ب**، **ل** او **حتى** تر اداتو وروسته د **چيري**، **تر کومه ځايه**، **کومي لاري**، **له څه شي سره**، **له څه سره**، **ولي**، **څه له**، **څونه** او داسي نوري ماناوي لري . د **خذ** / $\delta a x$ / ټکی د **اخذ** له مصدر څخه اخيستل سوی دئ، چي د اخيستلو په مانا دئ . د ماخذ ټکی په ترکيبي ډول د سرچينې، ريقرينس يا هغه اثر په مفهوم دئ، چي ليکوال يا څېړونکی په خپله تحقيقي ليکنه کي گټه ځني اخلي يا په هغه استناد کوي . د ماخذ جمع په عربي کي د **مأخذ** / $\delta \acute{I} x \bar{a} am$ / [د خ په زېر] ټکی دئ، چي په ليکلو کي له يکر يا مفرد حالت سره يوازې د مد توپير لري . په وينگ کي مفرد حالت د **خ** په زور او جمع يې د **خ** په زېر سره ويل کيږي . په مفرد حالت کي مقصور الف (ا) او په جمع کي ممدود الف (آ) کار سوی دئ (6 ، 888 ، Wehr) .

په عربي ماخذ کي د **؟** ما **؟** او **؟** خذ **؟** دوه بېل ټکي په داسي ډول سره يو ځای سوي دي، چي څوک د دوو بېلو ټکو گومان هم نه پرکوي . په بله ژبه دا ترکيبي نوم سره له لنډوالي او اسانۍ، جامع مفهوم افاده کوي . د **؟** ما **؟** او **؟** خذ **؟** دوو بېلو ټکو په يو ځای کولو کي يوازي د **؟** ا **؟** توري حذف سوي دي . سربېره پر دې، د دې ټکي د مفرد او جمعي په حالت کي ډېر لږ توپير سته، چي دا په خپله هم د دې ترکيبي کلیمې د اسانۍ او سادگۍ په مانا دي . تر دې ښېگڼو چي تېر سو دا ترکيبي لغت له سوونو کولو را هيسي په پښتو او نورو گاونډيو ژبو کي دود دي . شک نسته، چي د **؟** اخيستنځي **؟** په ترکيب کي د دې ترکيبي ټکي دوو متشکله برخو (اخيستل + ځای) ماناوي له ورايه څرگندي دي؛ خو زه په خپله د **؟** ماخذ **؟** د لنډوالي او اسانۍ خوند نه پکښي وينم .

که څه هم نحت (د بېلابېلو کلیماتو په يو ځای کولو يا موشلولو کي امتزاج او تخفيف) د ژبپوهني له اړخه روا او حتا ضروري کار دي؛ خو ژبپوهان د نوو ټکو او اصطلاح گانو په جوړولو کي د کلیمو د ډېر امتزاج او ترخيم پلوي نه کوي . په دې مانا چي نوي ترکيبي ټکي بايد تر وسه وسه په داسي توگه وي جوړ سوي، چي د ترکيبي ټکو جوړوونکي برخي يا متشکله عناصر پر خپل اصلي حال پاته وي؛ که نه نو هغه نوي ترکيب، چي د څو ټکو له لنډوالي او يو ځای توب څخه جوړ سوي وي، خلگو ته په پوهېدو کي سختي پېچومي پيدا کوي؛ مثلاً **؟** نېخه **؟** د پښتو ژبي ترکيبي ټکي دي، چي په حقيقت کي د **؟** نه **؟** ، **؟** يم **؟** ، **؟** خبر **؟** له درو بېلو ټکو څخه جوړ سوي دي . داسي ترکيبي ټکي په اسانۍ سره خلگو ته د پوهېدو وړ نه دي .

د همدې تيوريک بحث په رڼا کي اوس هر څوک په اسانۍ سره کولای سي، چي د عربي ژبي **؟** ماخذ **؟** د پښتو د **؟** اخځ **؟** ، **؟** اخيستنځي **؟** او **؟** اخځليک **؟** په وړاندي و گوري . دا خبره بايد هېره نه کړو، چي منحوت ترکيبونه بايد له لنډوالي او سادگۍ سره سره، د مانا او مفهوم له اړخه هم هيڅ ستونزه ونه لري . په بله وينا داسي ترکيبونه بايد تفسير او تشریح ته اړتيا و نه لري . د **؟** اخځ **؟** په ترکيبي نوم کي ريشتيا هم د لنډوالي او اسانۍ قاعده مراعات سوې ده؛ خو زه په خپله يې د مانا په پوهېدو کي ستونزه لرم . د دې ترکيبي ټکي د جوړوونکو برخو اساسي عناصر ، توضيح او تفسير ته اړتيا لري . گومان کوم، چي د **؟** اخ **؟** برخه يې د **؟** اخيستل **؟** د مصدر لنډه يا ترخيم سوې بڼه وي؛ او **؟** خ **؟** توري د **؟** ځای **؟** لنډه بڼه، چي هر څوک يې په اسانۍ سره پېژندلای سي؛ خو د **؟** اخ **؟** مخفف توري د **؟** اخيستل **؟** ټکي په سمه توگه نه سي بيانولای . په بل عبارت په دې دوو تورو کي د **؟** اخيستل **؟** د مصدر جوړوونکي عناصر نه دي ښوول سوي؛ نو ځکه يې څوک واردواره په مانا نه پوهيږي . لغت جوړوونکي بايد تل د دې ترکيب د بيان او څرگندوني له پاره نور مالومات وړاندي کړي، که نه نو لوستونکي به تل له بې ځايه سرخوږي سره لاس او گړبوان وي . دلته په لنډ ډول هغو التباسونه ته يوه اشاره کوو، چي د **؟** اخ **؟** د ټکي په لېدو سره د لوستونکي په ذهن کي پيدا کيږي . **؟** آخ / x'a / **؟** [د الف په زور] د رغ نوم يا اسم صوت دي، چي په پښتو او پارسي کي د کرکي، نفرت، کاهښت، درد او تکليف د بيانولو له پاره ويل

کیري (عمید ۱: ۱۱۱) . دغه راز، $\text{X} / \text{x} \text{o} /$ [د الف په پېښ] هم د رغ نوم یا اسم صوت دی، چي په پارسي او پښتو کي د خوښی، خوند، افسوس، ارمان او ویش و واخ له پاره کاریري (عمید ۱: ۱۱۱؛ امرخېل ، او نور ۱: ۱۱۷) . سربېره پردې دوو صوتي ږغونو، د $\text{X} / \text{x} \text{a} /$ [د الف په زور] عربي ټکی د ورور، ملگري، گاونډي او دوست په مانا دی، چي اخوان او اخوة یې د جمعي حالتونه دي (عمید ۱: ۱۱۱) . (Wehr 9 په دې توگه گورو، چي په X اخځ X کي استعمال سوی X اخ X له درو بېلو ټکو سره د التباس مشکل هم منځ ته راوړي . دې شکلي او مانوي (معنوي) ستونزو ته په کتو سره د X اخځ X وضعه سوی لغت تر X اخیستنځی X هم کمزوره ښکاري .

د اینټرنیټ له را پیدا کېدو سره د ویب سایټ (website) اصطلاح هم منځ ته راغله . د پښتو ځینو لغت جوړوونکو هغه په X ویبپاڼه X ترجمه کړه؛ ځینو X اینټرنیټ پاڼه X وبلله؛ ځینو نورو د X جالپاڼي X نوم پرکښېښود؛ او په پای کي ځینو نورو د هغې اصلي بڼه (ویب سایټ) X تر ژباړل سوو پښتو ټکو اسانه او ښه و گڼله . د معیاري مقام د تر لاسه کولو له پاره به د دې څلورو - پینځو ټکو تر منځ څه موده سخت ټکرونه او جگړې رواني وي . وروسته به په ټولنه کي د بېلابېلو بدلونونو د اغېزمنتیا پر بنسټ ، یوه کلیمه له نورو میدان وگټي؛ او نور ټول سیال ټکي به د ژوند او هستی له نعمته بې برخي کړي . لکه څنگه چي د پښتو ژبپوهني، ادب او تاریخ بابا - لوی استاد علامه حبیبی (۱۲۸۹ش / ۱۹۱۰م X ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په ټینگار سره یادونه کړې ده ژبپوهان، لغت جوړوونکي، شاعران او لیکوال باید هیڅکله ژبه تر خپل ذوق، احساساتو او فکر قربان نه کړي؛ ځکه هره ژبه د یوه قوم په ټولو خلگو پوري اړه لري؛ او تل د ولس په غېږ کي وده او پرمختگ کوي . په بله وینا، د ژبي او ادب پوهان باید په ژبه کي له ناروا تصرف څخه لاس واخلي . . . (حبیبی، آیا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي ؟ شل مقالې ۷، ۵ - ۶) . د ناروا لاس وهني یوه بڼه دا ده، چي څوک د خپل نفس د غټولو په موخه، حق او ناحق لغتونه را وباسي؛ په ژبه کي هر نوي یا مروج پردي ټکي ته بې پلټني او څېړني له ځانه کلیمې او ترکیبونه وضعه کړي؛ او بیا یې په هر ځای کي د کره او معیاري ټکو په توگه تبلیغ کړي . په خواشینۍ سره، په پښتو کي اوس د غه راز لغت جوړونه خورا پراخه سوې ده .

د افغاني فرهنگ وتلی او منلی استاد ، علامه حبیبی، دغه راز خبرداری ورکوي، چي ژبه په حقیقت کي فقط د افهام او تفهیم آله ده . که خلگ په اسانۍ سره د یوبل په ژبه ښه وپوهیږي، نو ژبپوهانو او لیکوالو ته د دې اړتیا نه سته ، چي له ځانه نوي لغات او کلیمات و تراشي؛ او په خلگو کي د منلو الفاظو پر ځای ځیني وحشي او نامانوس ټکي ودروي . . . (حبیبی، د ژبو مشترک کلمات، شل مقالې ۷، ۷۳) .

دغو خبرو او دلایلو ته په پاملرني سره دا نتیجه اخلو، چي په پښتو ژبه کي باید د خپلو او پردو ټکو د د قیق انډول په خاطر، تل د ټولنیزو قوانینو له حکمونو سره سم عمل وکړو؛ د ژبي د بشپړتابه ټولو برخو او څنگونو ته ټینگ پام وکړو؛ په هره برخه کي یې د افراط او تفریط په کلکه مخه ونیسو؛ که نه نو په لوی لاس به د خپلي خوږې او سپېڅلي ژبي په له منځه وړلو یا کرغېړن کولو کي برخه واخلو .

په پښتو کې التباسونه او ناوړه ترکیبونه

د ❖ معیاري ❖ او ❖ سوچه ❖ پښتو په لار کې لیونیو هلوځلو، نن سبا د پښتو په ویلو او لیکلو کې ډول ډول التباسونو او ناوړه ترکیبونو ته لاره پرانیستې ده. پښتو ژبه د علمي، ریښتني او منلي معیار پر ځای د ځینو کسانو د ناسمو او غیر علمي لاس وهنو له امله پر کره لاره روانه ده. دغه راز، د ژبي د سوچه کولو خیالي او موهومو کوښښونو اوس زموږ اسانه او خوږه پښتو له داسې کرکچونو، بد ذوقه او ناوړه ترکیبونو ډکه کړې ده؛ او ورځ په ورځ یې لمنه پراخېږي، چې له یوې خوا په هیڅ وجه د پښتو له واقعي سوچه کولو سره مرسته نه کوي؛ او له بلې خوا یې ساده، روانه او په زړه پوري پښتو خپلو اصلي ویونکو ته ستونزمنه او گرانه کړې ده. دلته د دې موضوع د دوو بېلو اړخونو په اړه تر جلا جلا سرلیکونو لاندې څو لنډې خبرې کوو.

الف) التباسونه او گډوډۍ

د تپل سوي ❖ معیاري ❖ پښتو پلویانو د پراخو جعل سوو کلیمو او نامنلو معیارونو په وړاندې کولو سره، زموږ په اسانه، ساده او خوږه ژبه کې ډېر التباسونه او گډوډۍ پیدا کړي دي. د پښتو ژبي په وینګ (ویلو) او کښنګ (کښلو) کې دې ناوړه لاس وهنو، نه یوازې بهرنیانو ته پښتو ژبه تر بلې هرې ژبي لاندې لاندې کړې ده؛ بلکې موږ پښتنو ته یې هم د خپلې مورنۍ او پلرنۍ ژبي په پوهېدو کې لوی خنډونه او رېږونه پېښ کړي دي. په ژبه کې دا ناسم او خپلسري تصرفات، د پښتو ژبي د ودې او پرمختګ پر ځای، د هغې د بې خوندي او وروسته پاته والي شرایط او موجبات برابروي. د پښتو ژبي تکره لیکوال او څېړونکي، ښاغلي محمد معصوم هوتک، په هغه مستنده او مستدله لیکنه کې، چې ❖ پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څېړنه ❖ نومېږي، د دغه راز التباسونو او گډوډیو په اړه اوږدې خبرې کړي دي (گران لوستونکي کولای سي د ښاغلي هوتک علمي او تحقيقي لیکنه پر کتابي ډول سربېره، د اینټرنیټ له لارې د بڼوا ویبپاڼې د برېښنایي کتابتون په برخه کې هم ولولي). له دې امله په دې لیکنه کې هڅه کوو، چې د دغه راز التباسونو او گډوډیو د لا روښانتیا په هیله د ځینو نورو بولګو په راوړلو سره بسنه وکړو.

۱- د اوږدې او لنډې ❖ ی ❖ تر منځ التباس او گډوډوي

پر پښتو ادب سربېره، زموږ په ورځنیو خبرو کې په سلګونو داسې بولګې او مثالونه سته، چې په هغو کې د اوږدې (مجهولي) او لنډې ❖ ی ❖ تر منځ ښکاره او روښانه توپیر سته.

لکه څنگه چې پوهېږو، په پښتو کې د هغو ټولو ښځینه (مؤنث) نومونو، د جمعي په حالت کې لنډه **؟** ی **؟** راځي، چې په پای کې یې زورکی راغلی وي؛ او په ویلو کې یې خج یا فشار (Accent) پر لومړي سپون (هجا) وي؛ لکه : ښځه، کلونښه، ژرنده، ژوره، برخه، څنډه، کمبله، کوډله او داسې نور، چې د جمعي صیغې یې باید د ښځې، کلونښې، ژرندي، ژوري، برخې، څنډې، کمبلي، کوډلي او داسې نورو په بڼه ولیکلي سي . دغه رنگه، په پښتو کې باید د هغو ښځینه (مؤنث) ټکو د جمعي صیغې په مجهوله یا اوږده **؟** ی **؟** ولیکلي سي ، چې په اخیر کې یې زور راغلی وي؛ او په وینګ کې یې خج (فشار) پر دوهمه څپه (هجا) وي ؛ لکه پلوشه، وړانګه، ډپوه، جلوه، ناره، گیله، ټوټه، کیسه، کینه او داسې نور، چې د جمعي صیغې یې باید داسې ولیکلي سي : پلوشې، وړانګې، ډپوې، جلوې، نارې، گیلې، ټوټې، کیسې، کینې او داسې نور.

د دې ګرامري قاعدې له مخې د **؟** چې **؟**، **؟** می **؟**، **؟** کې **؟** او داسې نورو په څېر ظرفي حالتونه د **؟** چې **؟**، **؟** مې **؟**، **؟** کې **؟** او داسې نورو په شان لیکل، د اوږدې (ې) او لنډې (ی) تر منځ ګډوډي را منځ ته کوي؛ ځکه د **؟** چې **؟**، **؟** مې **؟**، **؟** کې **؟** او داسې نورو په لیدو سره څوک له ورايه داسې انګېري، چې ګوندي د لیکوال یا شاعر مقصد د **؟** چې یې **؟**، **؟** می یې **؟**، **؟** کې یې **؟** لنډه بڼه ده .

د پښتو ادب د منځنۍ دورې په اثارو او د پښتو ژبې د لوېدیځې (لوېدیځې) لهجې په اوسنیو محاورو کې د **؟** کې **؟** او **؟** کې **؟**، **؟** می **؟** او **؟** مې **؟**، **؟** چې **؟** او **؟** چې **؟** تر منځ واضح او ښکاره توپیر سته . د پښتو ګرامر د اصولو او قواعدو له مخې **؟** کې **؟** له ظرفي اداتو (Prepositions) څخه دي، چې تل په یوه ځای یا مظهر کې د شخص یا شي حالت بیانوي . په انګلیسي کې د همدې موخي یا هدف له پاره ، له نومونو سره د **؟** اضافي توري کاروي، چې په حقیقت کې د جوملې د مبتدا او خبر یا فاعل او مفعول تر منځ اړیکې ټینګوي؛ لکه :

He is in the office. She is in the garden. They are in the park etc.

په پښتو کې ظرفي ادات کټ مټ د انګرېزي په شان دي؛ مثلاً مور وایو: په کوڅه کې، په خونه کې، په کور کې، په پوهنتون کې، په ښار کې او داسې نور .

؟ کې **؟** په حقیقت کې د **؟** که یې **؟**، **؟** چې **؟** د **؟** چې یې **؟**، **؟** مې **؟** د **؟** مه یې **؟**، **؟** نې **؟** د **؟** نه یې **؟** لنډه یا مخففه بڼه ده؛ او له **؟** کې **؟**، **؟** چې **؟**، **؟** می **؟**، **؟** نې **؟** او داسې نورو سره په مانا کې لوی توپیر لري؛ د مثال په توګه مور وایو : **؟** کې در نه کئ **؟** = **؟** که یې در نه کړ **؟**، **؟** نې در کوم **؟** = **؟** نه یې در کوم **؟** او داسې نور . داسې توپيرونه د پښتو ژبې د زیاتره لویو او وتلو شاعرانو په دیوانونو کې هم له واریه مالومېږي؛ د مثال په ډول د پښتو د لوی عارف شاعر- علي محمد مخلص (تر ۱۰۶۹ ق

پوري په يقيني توگه ژوندی (د دیوان په یکره او یوازنی خطي نسخه کي د ❖ ی ❖ د دغه ډول ظرفي او اختصاري حالتونو تر منځ توپيرونه سوي دي . د هغه کلام دی، چي وايي:

و هر چاتي د صفات معرفت ورکړ

زه د ذات په معرفت تر کل بهتر يم

بل ځای وايي:

دواړه کونه په خدمت ورته ولاړ دي

چه له حقه يې توفيق د همت بيا مند

د پښتنو د عارف شاعر، علي محمد مخلص، په شاعرۍ کي د اوږدې او لنډې ❖ ی ❖ د توپير يوه بله بولگه:

بسته در د جبروت به پر گشاد شي

ملکوت د جبروت د در کلیده

د روحانو حقيقت به ور څرگند شي

مقيم روح د حيوان يو، جاري تفریده

په دغو بيتونو کي ❖ تې ❖ د ❖ ته يې ❖ لنډه بڼه ده؛ او د ❖ دي ❖ او ❖ شي ❖ په ټکو کي ظرفي ❖ ی ❖ راغلې ده . اوس نو که ❖ دي ❖ او ❖ شي ❖ د ❖ چې، کې، مې ❖ په شان په مجهوله يا اوږده ❖ ی ❖ وليکو، نو نه يوازي د بيتونو مانا اړوي؛ بلکي د بيتونو گرامري جوړښت هم مخکه او اسمان توپير مومي؛ ځکه په دغو بيتونو کي دمفرد غايب شخص په اړه خبري کيږي . که همدا ټکي په اوږده ❖ ی ❖ وليکو هلته مخاطب ته بيان دی؛ او د لومړي بيت په لومړۍ ميسره کي د ❖ پر گشاد ❖ له تر کيب سره هيڅ سمون نه لري؛ ځکه دغه ترکيب دريم شخص ته اشاره کوي . دغه رنگه په دوهم بيت کي هم د ❖ شي ❖ ظرفي حالت د ❖ شي ❖ په خطابي حالت اوږي، چي هغه هم د د دوهم بيت په دوهم ميسره کي د ❖ ور څرگند ❖ له ترکيب سره هيڅ برابري نه لري؛ ځکه د ❖ ور څرگند ❖ ترکيب له ورايه جوتوي، چي شاعر د دريم شخص (د پټو حقيقتونو د پلټوونکي) په اړه خبري کوي.

تر علي محمد مخلص وروسته، د پښتو لوی نازک خيال شاعر (حميد بابا) وايي:

نور به گور لره حميد وړي کومه شمعہ ؟

کې په گور نه کا د ښکلي مخ پر تو

د علي محمد مخلص او حميد بابا په مخکنيو بيتونو کې د **؟** تې **؟** او **؟** کې **؟** ټکي د **؟** ته يې **؟** او **؟** کې **؟** په اختصاري يا مخففه بڼه کار سوي دي؛ او که يې **؟** ته يې **؟** او **؟** که يې **؟** په بشپړه ډول وليکو، د بيت په ميسرو کې د وزن له اړخه جدي سکتگي او ستونزه پيدا کېږي .

د اوږدې او لنډې **؟** ی **؟** توپير، د رحمان بابا په يوه بيت کې داسي بيان سوی دی:

چه د څنگه مي دلبر په لاس کښي جام دی

نن اورنگ د زمانې زما غلام دی

که د اوسني نامنلي معياري ليکدود له لارښوونو سره سم، د رحمان بابا په دغه بيت کې د **؟** مي **؟** او **؟** کښي **؟** ظرفي يا گاني په اوږده يا مجهوله **؟** ی **؟** وليکو، نو د بيت په مانا کې جدي ستونزه پيدا کېږي؛ ځکه په دې حالت کې **؟** مي **؟** له ظرفي حالت څخه د **؟** مي يې **؟** بڼه غوره کوي؛ او د دې بڼې په غوره کولو سره د بيت گرامري جوړښت او وزن، مخکه او اسمان توپير کوي . د رحمان بابا په لوړې او خوږې شاعرۍ کې هيڅکله داسي بيت نسته، چه هلته دي د گرامر او وزن داسي ستونزي تر سترگو سي.

زموږ د وخت حساس او خوږ ژبی شاعر، پياوړی ليکوال او څېړونکی - فاضل استاد عبدالرؤف بېنوا (۱۲۹۲ش/۱۹۱۳م - ۱۳۶۳ش/۱۹۸۵) په خپل **؟** پرېشانه افکار **؟** کې د **؟** بياباني گل **؟** تر سرليک لاندې داسي وايي :

چي لا مست په زلميتوب ؤ، د هغه مراد زړگی يم

نور صورت يې خاوري سوی، زې د ميني سور غمی يم (بېنوا ۱).

د پورته بيت په دوهمه ميسره کې د **؟** زې **؟** ترکيب په حقيقت کې د **؟** زه يې **؟** لنډه بڼه ده؛ خو په بيت کې بايد هرومرو د **؟** زې **؟** په بڼه راسي؛ ځکه بشپړه بڼه يې د بيت وزن خرابوي .

د پښتو ادب په ځينو پخوانيو نسخو کې د املايي تشت او رنگارنگۍ په لړ کې يو او نيم داسي مثالونه او بولگې هم سته، چي **؟** ی **؟** گاني د يو د بل پر ځای ليکلي سوي وي . بنيادي کار د کاتبانو او ناسخانو د بې خبرۍ او بې پروايۍ له کبله وي؛ او يا هم د دې حقيقت ښکارندوی وي، چي په هغه زمانه کې د بېلابېلو خلگو له خوا د **؟** ی **؟** گانو تلفظ جلا جلا بڼې او جولې لرلې . داسي مثالونه د پښتو د نورو سترو او منلو شاعرانو په کلام کې هم خورا ډېري دي.

لکه څنگه چي گورو، د پښتو په نوي **؟** معياري **؟** ليکدود کې د **؟** کې **؟** او **؟** کې **؟** تر منځ توپير نسته . هره ظرفي **؟** ی **؟** په اوږده يا مجهوله **؟** ی **؟** ليکي؛ او په دې ډول د مانا له پلوه لويي پېچومي را منځ ته کوي . دلته د **؟** ی **؟** گانو له گډوډۍ او التباس څخه دکليمو په مانا کې د لويو بدلونونو څو نمونې وړاندې کوو:

-بلي (روښانه، لگېدلي، مشتعل، برافروخته)؛ لکه بلي ډېوې، بلي شمعي او داسي نور له بلي (هو، آرې) سره التباس پيدا کوي .

-رېبې [په پارسي کي درو می کُند] (د رېبل ؟ له مصدر څخه د غايب مفرد له پاره د ساده ماضي زمانې فعل ؛ لکه احمد شپيشتي رېبې .) له رېبې ! [په پارسي کي درو می کُنی !] (د رېبل ؟ له مصدر څخه، مخاطب شخص ته د جاري فعل صيغه) سره گډوډي پيدا کوي ؛ لکه : احمده شپيشتي رېبې!

-ولي (چرا؟)؛ لکه ولي کار ته رانغلې ! له ولي (جوی ها، انهار) سره د جدي تېروتنې لاره هواروي.

-کوي (د کول ؟) له مصدر څخه د دريم مفرد شخص له پاره، د ساده ماضي زمانې فعل ؛ لکه احمد هره ورځ لوبي کوي .) له کوي ! [په پارسي کي می کُنی !] (د کول ؟ له مصدر څخه د مخاطب له پاره د جاري زمانې فعل) سره التباس مومي؛ لکه احمده خونه جارو کوي !

په همدې ډول د خوري او خورې، شري او شري، خيري او خېري او نورو لسگونو ټکو تر منځ په مانا او گرامري جوړښت کي لوی توپيرونه سته . احمده انار خورې؟ او احمد انار خوري . دوي بېلي جوملې دي؛ ځکه په لومړۍ جومله کي احمد دوهم مفرد شخص دئ، چي پوښتنه ځني سوې ده؛ او فعل يې جاري بڼه لري؛ په داسي حال کي چي په دوهمه جومله کي احمد دريم مفرد شخص دئ، چي د وينا پر مهال حاضر نه دئ؛ او د خورلو فعل يې ساده حال بڼه لري . که په دواړو جوملو کي د خورلو فعل په اوږده يا مجهوله ؟ ی و ليکل سي، نو په دواړو جوملو کي احمد د حاضر شخص په توگه بيانېږي، حال داچي حقيقت داسي نه دئ . لومړۍ جومله د پوښتني يا سوالېي په ډول او دوهم جومله د بيانېي په ډول ويل سوې ده . په هره ژبه کي د زمانې په اړولو سره، فعل بېل شکل غوره کوي؛ لکه په انگريزي کي:

Ahmad eats pomegranate everyday. ؟ له Ahmad, are you eating pomegranate ? ؟ سره مخکه او اسمان فرق لري.

د حميد بابا په يوه غزله کي يو بل مثال ته پام وکړئ:

لکه ته و ساده روييو ته پخسېږي!

نه پخسېږي و نارنج ته رنځور هسي (د حميد بابا د ديوان خطي نسخه .)

که د حميد بابا په دغه بيت کي د پخسېږي ! او پخسېږي دواړه ټکي په اوږده يا مجهوله ؟ ی و ليکل سي، نو د بيت مفهوم کاملاً له منځه ځي؛ ځکه په لومړۍ ميسره کي د پخسېږي ! ټکی دوهم شخص (مخاطب) ته خطاب دئ؛ چي خبري نېغ په نېغه اروي ؛ او فعل يې ساده جاري بڼه لري . په دوهمه ميسره کي د نه پخسېږي ؟ ترکيب مفرد غايب شخص ته اشاره ده؛ او د جوملې فعل د ساده حال په زمانې پوري اړه لري .

دلته دوو مشابه کليمو يو نمونه وړاندي کيږي، چي د جمعي په صيغه کي يې د اوږدې او لنډې **؟** ی **؟** تر منځ لوی توپير سته :

کډه / ədɑk / [خج يا فشار پر لومړۍ خپه] (۱) کوچ، د کور سامان، د کور وسايل، بار و بڼه؛ (۲) له يوه ځايه بل ځای ته د کور د سامانونو وړل؛ (۳) د پښتو په ځينو لهجوکي مېرمن، ماینه، ماندينه، دکوچنيانو مور، ارتينه، اورته، اروته، ارتينه، کور ودانه، کوروالا او داسي نور .

کډه / a d a k / [خج يا فشار پر دوهمه خپه] ژور ځای، کنده، ډب او داسي نور .

لکه څنگه چي ښکاري، کډه / ədɑk / او کډه / a d a k / دوې بېلي کليمې دي، چي پر وينگ سر بېره په مانا کي هم يو له بله ډېر توپير لري . اوس نو که د دواړو ټکو د جمعي حالت په اوږده **؟** ی **؟** وليکل سي، د دې د وو کاملاً جلا کليمو د مانا او مفهوم په لحاظ ناوړه التباس پېښيږي . د دواړو ټکو کډي / Idɑk / او کډې / (ə) d a k / جمعي حالتونه يوه بڼه غوره کوي؛ او دا ورته والی په پای کي دا څرگنده تېروتنه او ستونزه پېښوي، چي دواړي بېلي کليمې (د) کډې / (ə) d a k / جوله واخلي .

په پښتو کي دوه ټکي خورا ډېر کارېږي، چي يو يې په لنډه **؟** ی **؟** او بل يې په اوږده يا مجهوله **؟** ی **؟** ليکل کيږي . دا دوه بېل ټکي د ريښې، تلفظ او مانا له پلوه مځکه او اسمان توپير لري؛ مگر په مجهوله **؟** ی **؟** د دواړو کښل لويي سرگردانی پېښوي . دا دوه ټکي دا دي:

مستي / masti / ۱ (بې خودي، بې هوسني، نشه، وجد، بې حالي؛ ۲) لوبي، بازی، ساتېری.

مستې / maste / له شيدو څخه جوړ سوي خواړه، په پارسي کي ماست؛ په هندي او اردو کي دهی او په انگرېزي کي يوگورت. (yoghurt = yogurt)

اوس که د **؟** معياري **؟** ليکدود له مخي دا دواړه بېلي کليمې په مجهوله يا اوږده **؟** ی **؟** وکښلي سي، د دواړو تر منځ د گډوډۍ او التباس جدي ستونزه پيدا کيږي . ژبپوهان، اديبان او شاعران بايد په ژبه کي د خلگو ستونزي ليري کړي؛ هر څه د خلگو په ژبه بيان کړي؛ خو دلته گورو چي هغوی په خپلو لاس وهنو او تصرفاتو سره عمداً خلگو ته مشکلات او پېچومي پېښوي . دا کار هيڅ علمي اساس نه لري.

له گرامري پلوه، اوږده يا مجهوله **؟** ی **؟** د شيدې، مستې، شلومبې، منې، دانې، پلوشې، ازانگې په څېر ټکو کي کارېږي، چي ځيني يې ښځينه نومونه (شيدې، مستې، شلومبې) او ځيني يې د ښځينه نومونو د جمعي صيغې دي (منې، دانې، پلوشې، ازانگې) . په دغو ټکو کي **؟** ی **؟** اوږد رغ لري؛ خو په چي، کي، مي، سي، ځي، سړي، زمري، قومي، ملي او داسي نورو ټکو کي کار سوې **؟** ی **؟** پوست او نرم رغ لري . د دې د دوو رغونو تر منځ غټ توپير سته . اوس نو که دا ټکي؛ مثلاً ځي، سړي، زمري، قومي، ملي او نور په اوږده **؟** ی **؟** وليکل سي، بايد

د شیدې، مستې، شلومې او نورو په شان وویل سي . په داسي حال کي، چي هیڅوک دا ټکي د سرې، زمري، قومي، ملي په ډول نه وايي؛ ځکه په اوږده **؟** ی **؟** د دې ټکو ویل، د مانا له اړخه بدلون راولي؛ د مثال په توگه سرې د تودې په مقابل کي استعمالیږي، چي له سرې سره په رغ او مانا کي مخکه او اسمان تفاوت لري . که څوک **؟** چي، مي، کي **؟** ظرفي **؟** ی **؟** له دې قاعدې باسي؛ او په اوږده **؟** ی **؟** یې کارې، نو دا کار خو نه یوازي له **؟** چي یې **؟**، **؟** مي یې **؟** او **؟** کي یې **؟** له ترکیبي بڼو سره التباس را منځ ته کوي؛ بلکي د هغو پښتنو له تلفظ هم سره د ښکاره اختلاف او بېلوالي لار غوره کول دي، چي د چي، کي، مي، سي، ځي، سرې، زمري، قومي، ملي په شان ټکي ټول په نرمه یا معروفه **؟** ی **؟** وايي .

که د پښتو ژبي د ځينو لهجو په ورځنيو محاورو کي اوس دا باريک او حساس توپيرونه له منځه تللي دي، د اندېښنې او پرېشاني وړ خبره نه ده؛ ځکه ژبه د ټولنيز چاپېر په غېږ کي زېږي، لويېږي؛ او په پای کي مري . ځيني ځانگړتياوي او خصوصيتونه له لاسه ورکوي؛ او ځيني نوري په خپله لمن کي را نغاړي . د ژبو د تکامل قوانين هم داسي عمل کوي . بايد داسي توپيرونه د يوې او پراخي پښتو له نورو ويونکو زده کړو؛ او په دې توگه د گډوډيو او التباسونو مخه ونيسو، که نه نو له لويه سره څه اړتيا ده، چي په پښتو کي پينځه بېلابېلي **؟** ی **؟** گاني ليکو او پالو، د پارسي په څېر به يوه **؟** ی **؟** ليکو او هر څوک به يې له خپلي لهجې سره سم تعبيريوي؛ خو دا کار له څه اساني او سادگۍ سره سره، علمي او منطقي تاداو نه لري . د رغ پوهني (فونولوژۍ) د قواعدو او اصولو له مخي بايد هر _____ رغ (Phoneme) ته بېل _____ وری (Grapheme) يا نخښه (Symbol) و مومو ؛ ځکه د ډول ډول رغونو له پاره ديوه توري کارول، له يوې خوا پوخ علمي او منطقي جواز نه لري؛ او له بلې خوا په زده کړه او ښوونه کي بې شماره رېږونه پيدا کوي . هيڅوک به له دې خبري سره هوکړه ونه کړي، چي د موټر او موټرسايکل، يا خره او آس له پاره يو نوم استعمال سي؛ لکه څنگه چي د دغو وسيلو او موجوداتو تر منځ لوی توپيرونه سته، په ژبو کي هم د بېلابېلو رغونو تر منځ همدونه توپيرونه ليدل کيږي . په پای کي د وړاندي سوو څرگندونو او مثالونو پر بنسټ دا سمه نه ده، چي و وايو : په کوڅه کې، په کور کې، په پوهنتون کې، په خونه کې او داسي نور؛ ځکه په دې گړدو جوملو کي ظرفي **؟** ی **؟** کارسوې ده؛ او بايد د مجهولي **؟** ی **؟** په ليکلو سره يې له **؟** که يې **؟** سره گډوډ نه کړو.

۲- د فعلي او نرمي **؟** ی **؟** تر منځ التباس

ځيني کسان فعلي **؟** ی **؟** يوازي په امريه جوملو کي کاروي؛ لکه وڅښي، وخورئ، وگورئ او داسي نور ، په داسي حال کي چي د تللي، کتلي، وتلي، ليدلي په څېر فعلونو کي هم د فعليه **؟** ی **؟** رغ نغښتي دي . که سرې، زمري، گړدي، چينجي، لسي (د لسو افغانو نوټ يا لوټ)، شلي (د شلو افغانو لوټ) او داسي نور نومونه په سخته **؟** ی **؟** ليکو، نو ځنگه کېدای سي د تللي، کتلي، وتلي، ليدلي په شان فعليه کليمې هم په دغه راز **؟** ی **؟** وکارو؛

ځکه د دې دوو ډلو کلیماتو تر منځ د رغ او گرامر له پلوه بېلوالی سته . همدغه راز، په جمله کې د ضمیر او فعل له پاره، د یو ډول **is** کارونه، د دې د دوو بېلو ټکو په پېژندنه او سم وینګ کې لویه ګډوډي پېښوي؛ مثلاً دی ښه سړی دی . دی په کور کې دی . په دې جوملو کې لومړی **is** دی **is** د مفرد غایب شخص له پاره اشاري ضمیر دی؛ او دوهم **is** دی **is**، چې د جوملې په پای کې راغلی، د جوملې فعل دی . د دې دوو **is** ی **is** ګانو تر منځ په گرامري څرنگوالي کې هم توپیر سته . په انگرېزي ژبه کې هم د پښتو په شان، د دې دوو ټکو تر منځ همدا توپيرونه جوت دي؛ د مثال په توګه که تېري پښتو جوملې په انگرېزي و وايو **He is a good man. He is** at home.

په دې دوو جوملو کې د **is** او **is** تر منځ مځکه او اسمان فرق سته **is** . په داسې حال کې، چې د جوملې د مبتدأ یا فاعل کار کوي، د دریم شخص له پاره اشاري ضمیر دی؛ خو **is** د جوملې فعل دی . د دې فعل اصلي حالت **be** دی، چې **am, are, is** یې د حاضري زمانې، **was, were** یې د ماضي زمانې، **been** یې د نیژدې ماضي زمانې او **being** یې د جاري زمانې له پاره کارېږي .

شک نسته، چې د پښتو د بېلابېلو سیمو خلګ د **is** ګانو په کارونه کې د خپل سیمه ییز تلفظ دود او دستور پالي . مور د ځینو نورو په څېر د **is** ګانو په وینګ یا تلفظ کې د کتنې وړ توپيرونه لرو . دا اختلافونه او بدلونونه طبیعي خبره ده؛ خو د پښتو د یوه منلي معیار له پاره باید د ټولو پښتنو بېلابېل تلفظونه په پام کې ونیول سي . دا خبرې په پښتو کې د اکثریت او اقلیت یا هرې لهجې ته د فیصدی او د ونډې (څه ستا او څه زما) پر بنسټ نه سي حل کېدای . ژبني توپيرونه د اکثریت او اقلیت (زه نه پوهېږم په پښتو کې څوک اکثریت او څوک اقلیت دي؟ چا دا شمېرني وکړې؟ او تر کومه ځایه د باور وړ دي؟) یا فیصدی او ونډې پر بنسټ حلول، هیڅ علمي او منطقي تاداو نه لري . اکثریت او اقلیت، یا هر چا ته د هغو د وګړو په اندازه ونډه ورکول، ټول د سیاست د ډګر خبرې او مقولې دي . باید په دې خبره سر خلاص کوو، چې د خپلسرو او ناسمو معیارونو په تپلو سره، خلګ له پښتو کرکه پیدا کوي؛ خپله ژبه ورته پردی کېږي؛ او په دې ډول زموږ د سپېڅلي او رېږدلي ژبي ژوند او پرمختګ له لوی کرکېچ سره مخامخ کېږي . له دې امله باید د پښتو ژبي تکامل او بشپړتیا هیڅکله د څو محدودوکسانو د هوسونو او غوښتونو قرباني نه سي . هر څوک له خپل وس او ځواک سره سم کولای سي، د ژبي په شتمنی او پرمختګ کې برخه واخلي؛ خو هیڅوک د دې حق نه لري، چې د پښتنو د ستر قوم د اسانه او خوږې ژبي واګي په خپل لاس کې ونيسي؛ او له خپلو شخصي غوښتنو سره سم یې معیارونه وټاکي . خلګ داسې خپلسري او تپل سوي معیارونه هیڅکله نه مني؛ او په پای کې بې ناخالو او ګډوډیو هیڅ ګټه نه لري .

۳- د ډ په او پر گډوډي

د اوسني ټپل سوي معياري ليكدود په لړ کي يوه بله ستونزه د ډ په او پر گډوډي ده . د ډ په او پر گډوډي ادات په حقيقت کي هغه توري دي، چي د جوملې له نورو برخو سره د نوم (اسم) يا ضمير اړيکي ټينگوي . په انگرېزي کي هم د (on, in, over, to, for, from, under, underneath) او نورو په شان ادات هر يو پر خپل ځای کارېږي؛ او د هغو تر منځ گډوډي په جومله کي د مانا له پلوه بې خوندي را منځ ته کوي . په انگرېزي ژبه کي د هيواد، ښار، کلي، کوڅې، خوني، ځنگله او داسي نورو له پاره د in ادات کاروي؛ لکه څنگه چي وايي:

in the room, in our village, in the town, in the forest, in our country, etc.

(John E. Warriner, English Grammar and Composition 18.))

په پښتو کي هم د ډ په او پر گډوډي تر منځ ډېر توپير سته . د يو بل پر ځای د ډ په او پر گډوډي کارولو سره د جوملې مانا ډېره اوږي؛ د مثال په توگه که ووايو : احمد يې په چاره و واهه ياني احمد يې په چرې سره يا د چرې په وسيله وواهه . په دې ځای کي چاره د وهلو يا ټپي کولو آله يا وسيله (instrument) ده . اوس نو که په جومله کي د ډ په او پر ځای د ډ پر گډوډي ادات کار کړو، جومله داسي بڼه پيدا کوي : احمد يې پر چاره وواهه . د دې خبري مانا دا ده، چي احمد يې د چرې له امله وواهه . په بله ژبه چاره يې د شخړي او بلاخره وهلو علت وه . که څوک وايي په څه يې وهې ! مانا يې دا ده، چي په څه (کومه وسيله يا آله) يې وهې : په لښته، په ډانگ، په چلاخه يا څه شي ؟ که څوک ووايي پر څه مي وهې ! ياني ولي مي وهې ! د وهلو سبب او وجه (cause, reason) مي څه دئ؟ په همدې ډول احمد پر انگرېزي ليکني کوي او احمد په انگرېزي ليکني کوي د مانا په لحاظ دوې جلا جوملې دي . که څوک ووايي پوهاند ډاکټر محمدحسن کاکړ پر انگرېزي ليکني کوي، مانا يې له ورايه دا ده، چي ښاغلی کاکړ د انگرېزي ژبي په اړه ليکني کوي؛ خو که د دې پر ځای و ويل سي : پوهاند ډاکټر محمدحسن کاکړ په انگرېزي ليکني کوي . د دې جوملې مانا دا ده، چي ښاغلی کاکړ خپلي تاريخي څېړني په انگرېزي ژبه کاري . دلته د ډ په او پر گډوډي ادات د انگرېزي ژبي له پاره، استعمال سوی دئ، چي د ليکنو او څېړنو وسيله ده . په سترخان (سترخوان، خوان) ياني هر هغه څه چي په سترخان کي پېچلي وي . پر سترخان ياني هر هغه څه چي پر سترخان پراته وي . په لومړۍ جومله کي بايد سترخان پېچلی وي؛ او په دوهمه جومله کي بايد سترخان خامخا هوار وي . په انگرېزي کي هم دغه راز مثالونه خورا ډېر دي؛ مثلاً وايي on the table . ياني پر مېز سربېره in the table . ياني په مېز کي، چي هدف يې د مېز جعبه يا الماری ده .

په مکاني او زماني ظرفونو کي د ډ په او پر گډوډي بېلول ډېرې باريکۍ لري . په ځيني مکاني ظرفونو کي په او پر گډوډي دواړه استعمالېږي؛ خو د جوملو په ماناوو کي بدلون راځي؛ د مثال په توگه : احمد په کور کي

دئ . كاملاً سمه جومله ده . كه و وايو احمد پر كور دئ . دا جومله هم سمه ده؛ خو مانا يې دا ده، چي احمد له كوره چيري نه دئ تللی . يا احمد له كاره بېكاره سوی دئ؛ او اوس پر كور ناست دئ . كه و وايو په دښت كي اور بل دئ . يا پر دښت اور بل دئ . دا دواړي سمې جوملې دي كه و وايو په مخكه كي يې كوكنار كرلي دي . دا سمه جومله ده . همدغه راز، دا جومله هم هيڅ بدي او غلطې نه لري، چي و وايو : پلاني پر مخكه اوبه وپاشلې . په دې جوملو كي يوازي د حدودو او موقعيت توپير سته . كه چيري يو شی په بل شي كي ايښوول سوی وي، نو په دې وخت كي بايد د ظرف له پاره هر ورومرو ؟ په ؟ استعمال سي نه ؟ پر ؟ ؛ لکه په جېب كي، په جعبه كي، په كور كي، په باغ كي، په موټر كي او داسي نور . په داسي حالاتو كي تل له ؟ په ؟ سره ظرفي ؟ كي ؟ يا ؟ كښي ؟ كارېږي . په بله وينا، هر چيري، چي ظرفي ؟ ی ؟ راغلې وي، هلته د ؟ پر ؟ ادات نه سي راتلای . كه يو شی په بل شي كي نه وي دننه؛ بلكي په سربېرن ډول د هغه پر ځنډو يا يوې برخي پروت وي، نو د داسي شي د موقعيت يا ځای ځايگي له پاره بايد ؟ پر ؟ استعمال سي نه ؟ په ؟ ؛ لکه د مېز پر ژۍ، د كتاب پر ځنډه، د سيند پر غاړه، د كندهار - كابل پر لويه لاره او داسي نور . په انگرېزي كي هم كټ مټ همدا قاعده باب ده؛ مثلاً په هرځای يا شي كي د بل شي د ظرفيت او موقعيت له پاره وايي ؟ in the pocket ، : ، in the ، ؟ ، ؟ ، ؟ in the garden ، ؟ ، ؟ in the house ، ؟ ، ؟ in the drawer ؛ خو پر يوه شي باندي د بل شي د سربېرن ايښوولو له پاره د ؟ on ؟ او ؟ over ؟ ټكي كـاروي؛ لکه He lives over the ؟ ، mountain. ؟

؟ on Kabul - Kandahar ، ؟ on the bank of the river. ؟ ، ؟ over the phone. They chat ؟
 A Practical English Grammer نور داسي نور ؟ flags waved above/over our heads. ؟ ، highway. ؟
 (98-99.) , A. J. Thomson, & A. V. Martinet

د زماني ظرفونو له پاره هم دغه قاعده په پام كي نيوله كيږي . كه كومه پېښه په يوه ټاكلې زماني موده (پېړۍ، كال، موسم، مياشت، هفته، ورځ) كي وسي، د هغو له پاره ؟ په ؟ كاروو نه ؟ پر ؟ ؛ د مثال په ډول وايو : ؟ په يويشتمه پېړۍ كي ؟ ، ؟ په ۱۳۸۰ كال كي ؟ ، ؟ په ژمي كي ؟ ، ؟ په برات كي ؟ ، په ؟ تېره اوونۍ يا تېره هفته كي ؟ ، ؟ په دوشنبه ؟ ، ؟ په جمعه ؟ او داسي نور ؛ خو د ساعت له پاره د ؟ په ؟ پر ځای د ؟ پر ؟ ټكي غوره بلل سوی دئ؛ لکه چي وايو : ؟ د سهار پر اتو بجو ؟ ، ؟ د شپې پر يولسو بجو ؟ او داسي نور؛ خوكله چي په ظرفي ډول د ساعتونو يادونه كيږي، بيا هم د ؟ په ؟ او ؟ كي ؟ د يو ځای والي قاعده تطبيقېږي؛ لکه ؟ په درو ساعتوكي ؟ ، ؟ په لسو ساعتوكي ؟ . دلته داسي نسو ويلای : ؟ پر درو ساعتو كي ؟ ، ؟ پر لسو ساعتوكي ؟ او داسي نور .

د پښتو په مدونه شاعری كي هم كله كله د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ گډوډۍ ليدلي كيږي . داسي التباسونه او گډوډۍ ښايي تر ډېره حده، د خطي نسخو د كاتبانو او ناسخانو د لاس وهنو يا تېروتنو له امله وي؛ خو دا گومان

هم بايد له پامه ليري نه سي، چي کېدای سي د **؟** په **؟** او **؟** پر **؟** تر منځ گډوډي، د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د دغو اداتو په اړه د توپيرونو او رنگارنگۍ پر بنسټ، د پښتو ژبي ديواني ادب ته لاره موندلې وي .

د پښتو ادب د زياترو پخوانيو متنونو په چاپي نسخو کي پر ځينو مانوي (معنوي) ټکو سر بېره د ليکدود مسأله هم د متن سموونکو، دشخصي ذوق او انگېرني، فکري تمايلاتو او لهجه يي ځانگړتياوو په خاطر، بشپړ اتيار او اصالت نه لري، نو ځکه دلته د پښتو ادب د عارف شاعر - علي محمد مخلص (تر ۱۰۶۹ ق پوري په يقيني توگه ژوندی) د پښتو ديوان له يوازنی او يکړي خطي نسخې څخه څو بيتونه وړاندي کوو، چي د **؟** په **؟** او **؟** پر **؟** ټکي يي په ځينو بولگو کي سم او په ځينو کي ناسم دي:

د علي محمد مخلص دغزلي په يوه بيت کي راغلي دي :

چه د علم چراغ نلري پر زړه کښي

د جاهل کس به په کومي وينا وياړ وي (د علي محمد د ديوان خطي نسخه .)

د دې بيت په لومړۍ ميسره کي د ظرفي حالت (زړه ظرف او علم يې مظروف دی) له پاره د **؟** پر زړه کښي **؟** تر کيب ليکل سوی دی، چي سمه بڼه يې **؟** په زړه کښي دی **؟** . په دوهمه ميسره کي، د وينا له پاره، چي دلته دآلې يا وسيلې (په انگرېزي کي (instrument دنده اجرا کوي، په سمه توگه د **؟** په **؟** ادات کار سوی دی نه **؟** پر **؟** . شاعر **؟** په کومي وينا **؟** وايي نه **؟** پر کومي وينا **؟** چي دا کار د پښتو د لوېديزي (لوېديځي) لهجې له اوسني گړدود سره بشپړ سمون لري.

نوس، شيطان غله يې و وزي له درونه

چه پر زړه کښي يې د ذکر چراغ بل شي

په يوه بل بيت کي وايي:

په هغه بهار څوک څه لره هوس که

چه په مخه يې غارمه د سخت اهار وي (د علي محمد د ديوان خطي نسخه .)

لکه څنگه چي گورو د مخلص د ديوان دخطي نسخې په دې بيت کي هم د **؟** بهار **؟** او **؟** مخه **؟** له پاره د **؟** په **؟** ټکي راغلي دي؛ چي د پښتو له اوسنۍ لوېديزي لهجې سره يوه بڼه لري . شاعر نه وايي، چي : پر هغه بهار څوک څه لره هوس که - چه پر مخه يې غارمه د سخت اهار وي

بلکي وايي:

په هغه بهار څوک څه لره هوس که

چه په مخه يې غارمه د سخت اهار وي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د علي محمد مخلص په عرفاني کلام کي، د **؟** په **؟** او **؟** پر **؟** د اداتو ځيني نوري بولگي:

د زړه غور که دي شنوا شي و به واروي!

په هر ني کښي د يوه نايي آواز شي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

په دوهم نيم بيت کي **؟** ني **؟** ظرف او **؟** نايي **؟** مطروف دي؛ له دې امله يې بيا هم د هغه له پاره د **؟** په **؟** ادات کار کړي دي نه **؟** پر **؟**.

هر زنده يې د نَفَس په مهار ونيو

ښه مولا مانند سروان زنده بصير دي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د مخکني بيت په لومړۍ ميسره کي، مهار د نَفَس د نيولو آله ده؛ نو ځکه يې د **؟** په **؟** ادات ورته استعمال کړي دي نه **؟** پر **؟**.

چه پر نوس فتحه يې بيامنده يقين کړه!

هغه کس به په دوه گونه کښي منصور وي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د پورتنی بيت په لومړۍ ميسره کي د يوه شي په وړاندي د بل شي د موقعيت له پاره، په سم ډول **؟** پر **؟** او په دوهمه ميسره کي د **؟** په دوه گونه کښي **؟** ظرفي حالت له پاره بيا هم د اوسنۍ سمې قاعدې له مخي د **؟** په **؟** ادات کارسوي دي نه **؟** پر **؟**.

خو په يوه بله ميسره کي د مخکني قاعدې پر خلاف، له ظرفي **؟** کښي **؟** سره د **؟** پر **؟** ادات کاروي؛ په داسي حال کي، چي سمه بڼه يې **؟** په **؟** دي نه **؟** پر **؟**.

د مخلص کلام دي، چي وايي:

هر چه پت شي پر زمين کښي

سمه بڼه يې داسي ده:

هر چه پت شي په زمين کښي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

حکّه ؟ پر ؟ د سربېرن شي له پاره راځي؛ او يو شي هغه مهال پټيږي، چي د بل شي له خوا پوښل سي . په محکّه کي يو شي هغه وخت پټيږي، چي په کي ښځ يا پوښل سي، نه داچي د محکي پر مخ پروت وي .

ځيني ځايونه، له ظرفي ؟ کښي ؟ سره د ؟ پر ؟ ټکي کاروي؛ مثلاً وايي:

... پر زړه کښي

په داسي حال کي، چي له ظرفي کښي سره د ؟ پر ؟ توري کارول، د وتلي او منلي عارف شاعر، علي محمد مخلص، له مخکنيو شعري نظايرو سره ښکاره تضاد لري .

د علي محمد مخلص په دغو بيتونو کي هم د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ گډوډي ليدله کيږي:

څوک پر زر و سيم مين څوک په اسپانو

ځني نشي په خوراک د گوشت، اثمار سپر (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

لکه څنگه چي گورو، په لومړۍ ميسره کي له قاعدې سره سم د ؟ زر و سيم ؟ له پاره ؟ پر ؟ او د همدې ميسرې په پای کي د قاعدې پر خلاف، د اسپانو له پاره ؟ په ؟ کارسوی دی، حال دا چي د گرامر له اړخه زر و سيم او اسپان دواړه مفعولي حالت لري . د پورتنۍ ميسرې په دوهم نيم بيت کي خوراک ته له قاعدې سره سم د ؟ په ؟ ادات کارسوی دی نه ؟ پر ؟ . شاعر نه وايي، چي: ځني نشي پر خوراک د گوشت، اثمار سپر .

په جهان به پېښ ظلمت شي

چه نور پټ د ولايت شي

په جهان به برغو پو که

پر عالم به قيامت شي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د پورتنۍ څلوريځي په لومړۍ ميسره کي د جهان له پاره د قاعدې پر خلاف ؟ په ؟ ؛ خو په وروستۍ ميسره کي د عالم له پاره له قاعدې سره سم ؟ پر ؟ استعمال سوی دی، چي دا کار هم د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ د گډوډۍ يوه بله بولگه ده . دا کار ښايي د مخلص د ديوان د کاتب يا ناسخ تېروتنه وي؛ او يا هم پر علي محمد مخلص باندي د خپلي مورنۍ او پلر نۍ لهجې گډه اغېزه وگڼله سي (د مخلص مور په تيراه کي د روښاني طريقت د مشهور خليفه - دروېش دادو دولتزي خدايدادخېل - لور وه؛ او پلار يې - ابوبکر کندهاری - د شال يا اوسنۍ کوتي اوسېدونکی کاسۍ پښتون ؤ، چي هغه مهال د لوی کندهار يوه برخه وه) حکّه په پورتنيو بيتونو کي د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ گډوډي د پښتنو په مختلفو لهجو کي د ژبنيو جوړښتونو د بېلابېلو وريانتونو يوه انکار نه

منونکې نمونه ده . په ژبه کې د کلیمو د جلا جلا وریانتونو دود له ډېرو پخوا زمانو څخه تر اوسه روان دی . اوس هم ځینې لیکوال مالوم، خوشال، مانا او داسې نور په اصلي عربي بڼه (معلوم، خوشحال، معنی) لیکي . د کلیماتو په ږغونو او مخرجونو کې هم دا ډول توپيرونه خورا ډېر دي؛ مثلاً د پښتنو په بېلابېلو لهجو کې د یوه ټکي له پاره د زموږ، زمير، زميگ ، زموگ او زمونگ . . . وریانتونه د یادولو وړ دي .

خو د مخلص د پښتو دیوان د یوازنی خطي نسخې تر دقيقي او هر اړخيزي څېړني وروسته دا نتیجه اخیستل کېږي، چې د خطي نسخې په لیکدود کې، څو محدودو تېروتنو په غالب گومان د نسخې د کاتب له خوا لاره موندلې ده؛ ځکه د هغه د دیوان په ډېرو غزلو کې د **؟** په **؟** او **؟** پر **؟** تر منځ بېلوالی، د دې حقیقت ښکارندوی دی، چې مخلص د دې د دوو اداتو تر منځ توپیر په سم ډول پېژانده.

۴ - له **؟** که **؟** تر **؟** ؟

د پښتو په ځینو لهجو کې د **؟** له **؟** او **؟** تر **؟** د اداتو تر منځ گډوډي او التباس لیدل کېږي؛ مثلاً ویل کېږي پلانی له ځانه تېر دی . په پښتو کې د دوو نومونو یا دوو صفتونو د پر تله کولو له پاره اصلاً د **؟** تر **؟** ټکی کارېږي؛ خو په ځینو لهجو کې د **؟** تر **؟** پر ځای د **؟** له **؟** ټکی کاروي؛ د مثال په توگه وايي : احمد له محموده کونښني دی . د دې جوملې سمه او غوره بڼه دا ده : احمد تر محمود کونښني دی . دغه راز په دې دوو جوملو کې : **؟** سور رنگ تر تور رنگ ښایسته دی . **؟** او **؟** سور رنگ له توره رنگه ښایسته دی . **؟** لومړۍ جومله د فصاحت او بلاغت له پلوه، خونده وره او غوره گڼله کېږي . په ځینو جوملو کې د **؟** له **؟** او **؟** تر **؟** ادات په گډه د ځای، وخت، وگړو او شیانو تر منځ د جلاوالي د څرگندولو له پاره کارېږي : له کابله تر کندهاره، له کلي تر ښاره، له احمده تر محموده، له مېزه تر چوکۍ، له سهاره تر ماښامه او داسې نور.

په دې جوملو کې **؟** له **؟** د دوو ځایونو، دوو کسانو، دوو زماني واټنونو، د دوو شیانو تر منځ د بېلوالي پیل؛ او **؟** تر **؟** یې وروستی پوله ښيي.

که په پورتنیو جوملو کې د **؟** له **؟** پر ځای د **؟** د **؟** ادات کار سي، بیا هم د جوملې مانا څرگنده ده؛ مثلاً د سهاره تر ماښامه، د کابله تر کندهاره . د پښتو ادب په بېلابېلو اثارو کې د دې ډول جوملو مثالونه او بولگې خورا ډېرې دي.

د پښتو په ځینو لهجو کې د **؟** له **؟** پر ځای د **؟** ته **؟** ادات کارېږي؛ د مثال په توگه وايي : احمد ښار له تللی دی . احمد نن کور له نه راځي . کتاب مي د مېز خوا له ایښی دی . په دې وروستی جومله کې د **؟** خواله **؟** ټکی، چې په حقیقت کې د **؟** خوا ته **؟** بل وریانت دی، د **؟** خواله **؟** له ټکي سره التباس مومي، چې د راز،

همرازی، پتو خبرو، راز و نیاز، غم شریکی او داسي نورو په مانا دی . په داسي جوملو کي د **؟** له **؟** ادات له خپلي لومړنۍ مانا سره گډوډي پيدا کوي . ښه به دا وي، چي داسي ووايو : احمد ښارته تللی دی . احمد نن کور ته نه راځي . کتاب مي د مېز خوا ته يا د مېز څنگ ته ايښی دی او داسي نور .

لکه څنگه چي مو مخکي هم يادونه وکړه ، د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د مختلفو ټکو د التباس او گډوډۍ مسأله دلته نه ختمیږي . متأسفانه دا فهرست ډېر اوږد دی؛ او د خورا اوږدې او مفصلي ليکني غوښتنه کوي . دلته په دې لنډ بيان کي د دې خبري يادونه ضروري ده، چي پښتانه ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي بايد پر دغه راز التباسونو سربېره د **؟** و **؟** د بېلابېلو ډولونو (معدوله، معروف او مجهول) او د ځينو ټکو په پای کي د زورکي د التباس ستونزي ته هم جدي پام واړوي . دکوزي پښتونخوا له ځينو ليکوالو پرته، نورو پښتنو ليکوالو د دې دوو مشابه ټکو تر منځ توپير نه دی کړی:

زړه / əɾz / [د ز په سکون] دل، قلب، زړونه جمع .

زړه // a ɾ a z [د ز په زورکي، خج پر دوهمه څپه] پخوانۍ، قديمي، قبلي، تېره سوې، کهنه، گذشته، زړې جمع .

په ليکلو کي د دې دوو ټکو د بېلولو له پاره د يوې کوچنۍ نخښي کارونه په اسانۍ سره دا التباس له منځه وړي .

دغه راز د **؟** و **؟** د درو ډولونو تر منځ په ليکلو کي هيڅ توپير نسته . خوان (n ā x) ، کور (ork) ، سور (sur) ، ولايت (t a'ā wal) ټول په يوه راز **؟** و **؟** کېدل کيږي، حال داچي د فونولوژۍ له اړخه د **؟** و **؟** د دې ټولو ډولونو تر منځ لوی توپيرونه سته . په خوان (n ā x) کي **؟** و **؟** نه ويل کيږي (په خواست، خواهش، خویش او ډېرو نورو ټکو کي هم **؟** و **؟** همدا بڼه لري)؛ په کور (ork) کي اوږد يا مجهول **؟** و **؟** او په سور (sur) کي لنډ يا معروف **؟** و **؟** کار سوی دی . د **؟** و **؟** د دې ډولونو تر منځ ډېر توپير سته ، بايد په ليکنه کي يې بېلوالی وسي، چي د هر ډول گډوډي او التباس مخه ونيول سي؛ او خلگ يې په ويلو کي له هيڅ رېر او تکليف سره مخامخ نه سي . لوی استاد - علامه حبيبي (۱۲۸۹ش / ۱۹۱۰م **؟** ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په پښتو ږغپوهنه يا فقه الصوت کي د هغه **؟** و **؟** يادونه هم کوي، چي په سر کي يې زورکی وي؛ لکه کتو (دېگلی) ، بېو او داسي نور (حبيبي، پښتو ږغپوهنه يا فقه الصوت ، شل مقالې ، ۷ ، ۱۴۲) .

ب) په پښتو کي ناوړه ترکيبونه

لکه څنگه چي مو مخکي يادونه وکړه، په پښتو کي د **؟** سوچه کولو **؟** او **؟** معياري کولو **؟** ليونييو کونښونو، زموږ ژبي ته د خورا ډېرو ناوړو او بې خونده ترکيبونو د را ننوتو لاره هواره کړې ده . دا ناوړه او بد ذوقه عبارتونه

یوازي په پښتو رنگ لړل سوي دي؛ خو په پښتو ادب او ولسي دودونو کي هيڅ ځای نه لري . له دې امله يې د پښتو ژبي د سپېڅلتيا او سوچه کولو پر ځای، په نورو ژبو پوري د دې لرغوني او سپېڅلي ژبي د تړلو خدمت کړی دی . پښتو يې د ټکي په ټکي او بې خونده ترجمې په ژبه اړولې ده؛ او له خپلي اصلي پښتني روح څخه يې بې برخي کړې ده . پښتانه د داسي ککړو او جعل سوو ترکیبونو په ويلو او ليکلو سره هيڅکله احساس نه کوي، چي دخپلو پلرونو او مندو په ژبه خبري کوي . دلته د داسي نادوده ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو ځيني بولگې وړاندې کوو، چي د پښتو ژبي ټول مينه وال يې په ځير سره وگوري؛ او په خپله قضاوت وکړي چي پښتو د ځينو کسانو په احساساتي او ليونييو ټوپونو سره نه سوچه کېدای سي؛ او نه هم د معيار مقام ته رسېږي.

-صورت نيولئ دئ

دا ناوړه ترکیب د پارسي ژبي د **؟** صورت گرفته **؟** ټکی په ټکی ترجمه ده، چي په پښتو ژبه او ادب کي هيڅ ځای نه لري؛ مثلاً په پارسي کي وايي: **؟** درين بخش پيش رفت قابل توجه صورت گرفته است . **؟** يا **؟** در زندگی ما تغيير بزرگ صورت گرفته است . **؟** که څوک په پښتو کي ووايي: **؟** زموږ په ژوند کي ستر بدلون صورت نيولئ دئ . **؟** په حقيقت کي يې ډېره ناوړه، بې خونده او بې مانا جومله ويلې ده. پښتانه دا جومله داسي وايي: **؟** زموږ په ژوند کي ستر بدلون راغلئ دئ . **؟** يا **؟** زموږ په ژوند کي لوی بدلون پېښ سوی دئ . **؟** صورت او د هغه نيول په پښتو محاورو کي ډېر پردی او نابابه ترکیب دئ . که څوک د سوچه پښتو د بابولو په هيله په خپلو خبرو او ليکنو کي د **؟** صورت نيولئ دئ **؟** په شان ترکیبونه کاروي، په واقعيت کي يې پښتو د سوچه کولو پر ځای په پارسي ژبه او گرامر پوري تړلې ده.

-جوړوي، تشکیل ميدهد

د **؟** جوړوي **؟** ټکی هم د پارسي ژبي د **؟** تشکیل ميدهد **؟** هو به هو ترجمه ده؛ مثلاً په پارسي کي وايي: **؟** اين مبلغ بيست فيصد (يا درصد) مجموع کمک هارا تشکیل ميدهد . **؟** يا **؟** افزايش اخير در قيمت های اجناس، چهل فيصد معاشات کارمندان دولت را تشکیل ميدهد . **؟** او داسي نور.

زموږ ځيني ژورنالستان او ليکوال دغه راز جوملې په دې ډول ترجمه کوي: **؟** دغه پيسې د مرستو په سلو کي شل جوړوي . **؟** يا **؟** د شيانو په بيو کي وروستی زياتوالی، د د ولت د کارکوونکو د تنخواوو په سلو کي څلوېښت جوړوي . **؟** او داسي نور .

د ❶ تشکیل میدهد ❷ ترکیب له پارسي ژبي او گرامر سره بې خونده نه ښکاري؛ خو د ❸ جوړوي ❹ په بڼه د هغه ترجمه، په پښتو کي هيڅ مانا او ښکلا نه لري . پښتانه په خپلو ورځنيو محاورو کي د داسي مفهومونو د بيانولو له پاره وايي : ❶ دغه راشه، د مخکي د ټولو پيداوارو په سلو کي شلمه برخه ده . ❷ يا ❸ زموږ د بودچې په سلو کي اتيا بهرنۍ مرستي دي . ❹ د ❶ جوړوي ❷ ترکیب په دغه راز جوملو کي هيڅ ځای او هيڅ مانا نه لري.

-دلته کي، هلته کي، په کوم کي چي ، څوک چي او داسي نور

د ❶ دلته کي ❷ هلته کي ❸ په کوم کي چي ❹ او داسي نورو په څېر ترکیبونه له هندي او اردو ژبو څخه پښتو ته راغلي دي . په هندي او اردو کي وايي : يهاں پر (يهاپر)، وهان پر (وهاپر)، جهاں پر ❶، ❷ جس ميں ❸، جو ❹ او داسي نور؛ خو پښتانه اصلاً په خپلو خبرو او مکالمو کي داسي ناوړه ترکیبونه نه لري . پښتانه د داسي اشاري ضمرونو له پاره دلته، هلته، دوري، هوري، په هغه کي، په هغه کښي او داسي نور وايي . که څوک ووايي : ❶ دلته کي جشن دئ . ❷ په دې جومله کي له ورايه د بلي ژبي ناوړه او بې خونده اغېزه ښکاري . د دې جوملې سم، اسانه او لنډ ډول دا دئ، چي وويل سي : ❶ دلته جشن دئ . ❷ د ❸ کي ❹ ټکی له هندي او اردو ژبو څخه د ځينو پښتنو په لهجه گډ سوی دئ؛ او په داسي جوملو کي يې ويلو او ليکلو ته هيڅ اړتيا نسته . لوستونکي گوري، چي د پښتو ډېر ساده او واضح عبارت څنگه د بلي ژبي د ناوړه اغېزې له امله ستونزمنه او کرکېچنه بڼه اخيستې ده . د دې پر ځای، چي ووايو : ❶ دلته کي ډېر پښتانه اوسيري . ❷، ❸ هلته کي ډېر دوکانونه دي . ❹ اردو ژبه ډېر لوی شاعران لري، په کوم کي چي علامه اقبال لاهوري هم شامل دئ . ❶ يا ❷ دا خواږه د هغو خلگو دي، کوم چي په بهر کي ناست دي . ❸ ولي په خپله سوچه، ساده او خوږه پښتو دا جوملې داسي و نه وايو : ❶ دلته ډېر پښتانه اوسيري . ❷، ❸ هلته ډېر دوکانونه دي . ❹ اردو ژبه ډېر شاعران لري، چي په هغو کي يو علامه اقبال لاهوري دئ . ❶ او ❷ دا خواږه د بهر ناستو خلگو دي . ❸ يا ❹ دا خواږه د هغو خلگو دي، چي بهر ناست دي . ❶ د ❷ کوم ❸ او ❹ کي ❶ ټکي په دغو جوملو کي زاید او بې خونده دي.

-پخلي کړی دئ

د ژبي ځيني اصطلاحات او محاورې په يوه کوچنۍ سيمه او لږو خلگو پوري اړه لري . د خپلي سيمي اصلي اوسېدونکي د دغه راز ترکیبونو په کارولو کي هيڅ ستونزه نه لري؛ څوکله چي د ژبي ټولو ويونکو ته وړاندي سي، هر څوک يې په مانا نه پوهيږي؛ نو ځکه يې کله کله په تېر وتني سره له نورو مفاهيمو سره گډوي . د پخلي ټکي په دغه ترکیب کي همداسي بڼه لري، چي په ډېري اسانۍ د پخولو يا پخلي له کليمو سره التباس پيدا کوي؛ د مثال په توگه ويل کيږي : ❶ د دولت وياند د دې خبري پخلي کړی دئ . ❷ ډېر کسان، له هغو څخه د پښتو د

لوېډېزي (لوېديځي) لهجې ويوونکي په دې خبره نه پوهېږي، چي د دولت وياند څنگه دخبرو پخلى کړى دى . که د دې ترکيب پر ځاى و ويل سي : **❖** د دولت وياند دا خبري منلي دي . **❖** له يوې خوا هر څوک په اسانۍ سره د جوملې په مانا او مقصد پوهېږي؛ او له بلې خوا د مانا له پلوه له نورو ټکو سره د گډېدو او التباس ستونزه هم نه پېښوي . که څوک د افغانستان په ختيز (ختيځ)؛ په تېره بيا لغمان کي و وايي : **❖** حيوانات مي کورته را وستل . **❖** د ا جومله د دوى په منځ کي چندان ستونزه نه پېښوي؛ خو که دا جومله له غور څخه تر غزني، له تخار څخه تر کراچي پوري د پښتو د لوېديزي لهجې هر ويوونکي ته و ويل سي، نو هغوى هرو مرو دا فکر کوي، چي سړي به څاروي يا بده گان کور ته راوستي وي؛ ځکه د پښتو د لوېديزي لهجې ويوونکي د **❖** حيوان **❖** ټکى د څاروي په مانا استعمالوي . په دې لهجه کي هيڅکله کوچني يا واړه ته **❖** حيوان **❖** نه ويل کېږي . . .

په دې ډول گورو، چي د **❖** حيوان **❖** دکليمې مفهوم د سيمي په بدلېدو سره، مځکه او اسمان توپير مومي . داسي کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات هم خورا ډېر دي، چي د پښتو د لوېديزي لهجې ټول ويوونکي په خورا اسانۍ په پوهېږي؛ خو د نورو لهجو ويوونکي يې په مانا ښه نه پوهېږي . د همدې استدلال پر بنسټ بايد د پښتو ژبي د ټولو لهجو لغوي او ادبي پانگي په بېلابېلو قاموسونو او کتابونو کي د لوستونکو استفادې ته وړاندي سي . په دې کار سره له يوې خوا د پښتو ژبي او فرهنگ ډېري ارزښتناکي پانگي خوندي کېږي؛ او له بلې خوا د پښتو د ټولو لهجو ويوونکي د خپلي پراخي او شتمني ژبي له راز راز لغوي، ادبي او علمي زېرمو سره بشپړه اشنايي مومي . د دغه راز فرهنگونو او کتابونو تر خپرېدو او تعميم مخکي بايد د چاپ او خپرواي په ټولو وسيلو کي د داسي ټکو او ترکيبونو له کارونې ډډه وسي، چي د بېلابېلو لهجو ويوونکو ته د مانا د پوهېدو په برخه کي ستونزي او سرخوږي پيدا کوي . د ژبپوه، اديب، شاعر، ژورناليست، ليکوال او نورو پوهو څلگو خو دا مسلکي وجيبه او رسالت دى، چي په خبرو او ليکنو کي د فصاحت او بلاغت اړخونو ته په ژوره توگه پام واړوي .

-ترينگلي حالات

په دې ورځو کي له راډيو، تلويزيون او نورو ډله ييزو وسيلو څخه دا خبره خورا ډېره اورېدله کېږي، چي وايي : **❖** په پلانۍ سيمه کي حالات ترينگلي دي . **❖** مالومېږي، چي زموږ ځيني ښاغلي ژورنالستان او ليکوال د **❖** ترينگلي **❖** پښتو لغت د خپرې، خراب، نارامه ، کرکېچن، گډوډ او داسي نورو په مفهوم کاروي . اوس نو راسئ وگورو، چي ريشتيا هم د پښتو ژبي لغتو پوهانو هم دا کليمه د خپرې، خراب، نارامه ، کرکېچن، گډوډ او داسي نورو په مانا راوړې ده که يا ؟ **❖** ترينگلي **❖** ټکى د ښاغلي لعل محمد کاکړ او لوى استاد- علامه عبدالحى حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م **❖** ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په **❖** سپېڅلې پښتو **❖** (۷۸) کي د تريو تندي، تريو مخي په مانا وو راغلى دى . په پښتو - پښتو تشرحي قاموس (۱: ۶۷۶) کي، د **❖** سپېڅلي پښتو **❖** پر يادو سوو ماناوو سر بېره د بدمزاجه،

بدخويه، مرچکي، خوشکتني، بخيل، خړوس، سخت، چړوس ماناوي هم ور زياتي سوي دي . داسي برېښي، چي په پښتو - پښتو تشریحي قاموس کي د پښتو له لرغونو اثارو څخه رانيولې بيا تر بېلابېلو لهجو او محاورو پوري، د **❖** ترينگلي **❖** گرده ماناوي را ټولي سوي دي؛ خو په دې لغوي او مجازي ماناوو کي د خرابۍ، ويجاړتيا، گډوډۍ، بې ثباتۍ، بد امنۍ، ناارامۍ، اړودوړ، اله گولي او داسي نورو هيڅ نښه نښانه نه تر سترگو کيږي .

تر کومه ځايه، چي زه پوهېږم د **❖** ترينگلي **❖** ټکي د پښتو ژبي د لوېديزي لهجې په محاورو کي له ډېرو زمانو څخه جال دي؛ او خلگ يې له ټولو ماناوو سره پوره اشنا دي؛ مگر د دې لهجې په محاورو کي هم دا کلیمه د تريوتندي (عبوس)، بړوس (د خوشاله او خنده رويه ضد)، بخيل، سخت، اسي، شوم، وړي، بخيل، خسيس، چړوس، بې مروته او داسي نورو په مانا کارېږي.

سړي نه پوهېږي، چي د خړپر، خراب، ناارامه، کرکېچن، گډوډ او داسي نورو په مفهوم د **❖** ترينگلي **❖** دا نوې مانا له کومه را پيداسوه؟! مالومېږي، چي د **❖** ترينگلي **❖** له پاره دا نوی مفهوم بې څېړني او پلټني، له ځانه وضعه سوی دی . کلاتيان، کندهاريان، روزگانيان، هلمنديان، فراهيان، هراتي او غوري پښتانه، د افغانستان په شمالي سيمو کي ځيني مېشت پښتانه، د جنوبي پښتونخوا ټول پښتانه اوسېدونکي په خپلو محاورو کي وايي : **❖** پلانی ډېر ترينگلي سړی دی . **❖** يا د چا په اړه وايي : **❖** دا ترينگلي مخ دې (دي يې) پرته سي . **❖** که تر دې هم په څرگندو او روښانو ټکو کي ووايو : د **❖** ترينگلي **❖** صفت يوازي د انسانانو له پاره کارېږي ، نه د پېښو، حالاتو او شيانو له پاره .

په پښتوکي د اوضاع د خرابۍ مفهوم، په خورا ډېرو ډولونو افاده کېدای سي . پر داسي ژورنالستانو او ليکوالو چا ايښي دي، چي يا د عامو او مروجو، ټکوپر ځای بې خونده نوي ترکیبونه جوړ کړي؛ يا د همدې **❖** ترينگلي **❖** په څېر د پښتو ځيني لرغوني کلیمې، عبارتونه او اصطلاحات په ناسمو ځايونو کي استعمال کړي . شک نسته، چي بېلابېلي کلیمې د وخت په تېرېدو سره نوي ماناوي مومي؛ خو دا نوي ماناوي او مفهومونه هيڅکله په ناڅاپي او تصادفي توگه نه وي پيدا سوي . لکه څنگه چي هيڅوک په تلتک کي د غازي او شهيد مقام ته نه سي رسېدای . د کلیمو او اصطلاحاتو د هري نوي مانا او مفهوم تر شا هم لويي کيسې پرتې وي . بې هيڅ پېښي او دلایلو له ځانه لغتونو ته نوي ماناوي او مفهومونه تراشل هيڅ جواز نه لري . تاسي وگورئ د پارسي ژبي نامتو ژبپوه او څېړونکي، ډاکټر محمد معین، په خپل پارسي فرهنگ (فرهنگ فارسی معین) کي د **❖** پيشنهاده **❖** او **❖** پيشنهاده **❖** د کلیمو د بېلابېلو ماناوو له پاره د دې ژبي دغه ټول معتبر او مشهور اثار د سند په توگه وړاندي کړي دي:

ديوان خاقانی سجستانی، کلیات سعدی، فارسنامه ابن البلخی، تحفة العراقرین، معارف، طرب المجالس، مجموعه اشعة اللمعات ، فیہ مافیہ او داسي نور (معین ۱: ۹۳۵-۹۳۶).

-تر ریاست لاندی، تر مشری لاندی

په انگرېزي ژبه کې داسې ترکیبونه خورا ډېر دي، چې د لاندې (under) له ټکي سره په گډه کارېږي؛ لکه under his leadership ، : ، under current rules and regulations ، . تحت 1906 Immigration Act او داسې نور . په پارسي کې يې دا جوملې داسې ترجمه کړي دي : تحت رهبري او ، طبق قواعد و مقررات کنونی ، ، تحت قانون ۱۹۰۶ مهاجرت . دلته زموږ د پارسي ژباړې له ښه والي او بدوالي سره هېڅ اړه او مانده نسته . غواړو په پښتو کې، د دغو ترکیبونو د سمې او معقولې بڼې په باره کې څو لنډې خبرې وکړو .

ټول پښتانه ژبپوهان او څېړونکي ښه پوهېږي، چې پښتانه هېڅکله په خپلو خبرو کې د اسي نه وايي : د پلاني تر ریاست يا مشري لاندې غونډه وسوه ؛ بلکې وايي، چې د پلاني په مشري غونډه وسوه . په دغه راز جوملو کې، د لاندې ټکي په هېڅ ډول د پښتو ژبې او ادب له روحيې سره سمون نه لري . په پارسي کې وايي : من تحت ریاست فلانی کار می کنم . په پښتو کې هېڅکله داسې نه وايي، چې زه د پلاني تر ریاست يا مشري لاندې کار کوم . په پښتو کې دا خبره په دې ډول وايي : پلانی زما مشر دی . يا زه د پلانی په مشري کار کوم . په پښتو کې د داسې مقصدونو له پاره د لاندې او باندي ټکي نه ويل کېږي . که څوک د پارسي په شان همدا خبرې ټکي په ټکي پښتو ته واړوي، نو يې په حقيقت کې پښتو ژبه د انگرېزي او پارسي ژبو پر گرامر او ژبنيو جوړښتونو برابره کړې ده؛ په داسې حال کې، چې موږ په خپله سپېڅلې او پراخه ژبه کې تر دې اسانه، ساده او په زړه پورې ترکیبونه لرو . زموږ خبرې او ليکنې بايد د پښتو د اصلي ويوونکي تومنه او جوهر ولري . په بله وينا، زموږ د وينگ او کښنگ ژبه بايد د هغه پردو وگړو غوندي نه وي، چې پښتو يې په نیمگړي ډول زده کړې وي؛ د جوملې سر يې د پښتو گرامر له اصولو سره سم؛ خو پای يې د بلي ژبې پر قواعدو ولاړ وي . د هري ژبې د اصلي ويوونکي په خبرو او محاورو کې بايد د هغې ژبې سپېڅلتيا، خوند او خوږوالی له ورايه څرگند وي .

- پلانی شی موجود دی یا پلانی خیز شتون لري

دا دوه ترکیبونه هم د پردو ترکیبونو د ټکي په ټکي ژباړي یو بله ناوړه بولگه ده؛ د مثال په توگه په پارسي کي وایي : **❖** این مشکل از گذشته ها موجود است . **❖** پښتانه په خپلو اصیلو او سپېڅلو خبرو اترو کي د دې مفهوم د بیان له پاره وایي : **❖** دا ستونزه یا رپړه له ډېره وخته سته . **❖** ، **❖** دا مشکل پخوا هم ؤ **❖** یا **❖** دا ستونزه وړاندي هم وه **❖** او داسي نور . زموږ ځيني ژورنالستان او لیکوال، په ناپوهۍ سره، زموږ اسانه او خوږه پښتو د پارسي ژبي پرگرامري قواعدو برابرې؛ او وایي : **❖** دا ستونزه له پخوا څخه شتون لري . **❖** یا **❖** دا ستونزه له پخوا څخه موجوده وه . **❖** په دغو ناسمو جوملو کي د **❖** شتون **❖** او **❖** موجودیت **❖** ټکو ته هیڅ اړتیا نسته؛ ځکه هم جومله اوږدوي؛ او هم یې د اصیلي پښتو له نرخه د باندي باسي.

- د دې مسألې پر سر یا د دې پر سر

په دې وروستیو کلونو کي بیا هم د پارسي ژبي د ځينو ترکیبونو؛ لکه **❖** بحث بر سر اینست **❖** یا **❖** مسأله بر سر اینست **❖** او داسي نورو په پیروي، په پښتوکي هم ځيني ناوړه او بد ذوقه ترکیبونه جوړ سوي دي، چي د پښتنو په ورځنیو محاورو کي هیڅکله نه ویل کیږي . زه نه پوهیږم، چي د کومي سيمي پښتانه وایي : **❖** بحث یا خبري د دې پر سر دي . **❖** یا **❖** مسأله د دې پر سر ده . **❖** پښتانه خو په لنډه، ساده او اسانه بڼه وایي : **❖** خبره دا ده . . . **❖** ، **❖** مسأله دا ده . . . **❖** یا پوښتنه دا ده . . . **❖** د **❖** دې پر سر **❖** ترکیب، چي د پارسي ژبي د **❖** بر سر **❖** هو به هو ترجمه ده، په پښتو کي بېخي بې خونده، بې مانا او پوچ ښکاري . زموږ خورا ډېر ژورنالستان او لیکوال د داسي ترکیبونو په کارولو سره په پټو سترگو، د پښتو شمزی ماتوي . داسي ترکیبونه زموږ ژبه ډېره وړانوي . بې شکه په خبرو یا لیکنو کي له اړتیا سره سم د یونیم پارسي، عربي، هندي یا اروپایي ټکو کارول هیڅ عیب او بدې نه لري؛ خو که د نورو ژبو ناوړه ترکیبونه او اصطلاحات په ناوړه بڼه زموږ ژبي او ادب ته لاره و مومي؛ او بیا د هري رادیو، تلویزیون، ورځپاڼو او نورو ډله ییزو اطلاعاتي وسیلو له لاري د خلگو په غوږونو کي په زرونو واړه پو سي، په پای کي زموږ د سپېڅلو ټکو، ولسي ترکیبونو او منلو محاورو ژوند له سختو خنډونو او کړواوونو سره مخامخ کوي.

- پر لاره اچولئ یا پر لاره اچولي دي

په انگرېزي کي د نوي کار، نوي پروژې یا نوي مأموریت د پیل کولو پر مهال، زیاتره د **❖** launch **❖** ټکی کاروي . د پارسي ژبي ژباړونکو هغه د **❖** راه انداختن **❖** په ټکو سره ترجمه کړی دی؛ مثلاً وایي : **❖** نیروهای امریکایی حملات تازه براه انداخته اند . **❖** پښتو ژباړونکي هغه داسي ترجمه کړ : **❖** امریکایي پوځیانو نوي بریدونه په لاره

اچولي دي . ❖ د داسي تركيبونو په اړوندو سره د سړي پښتورگي له خندا چوي . سړي اريانيږي، چي ❖ پر لاره اچول ❖ ياني څه؟ ايا حملې يا بريدونه هم د قلم او كاغذ يا كوم بل شي په څېر پر لاره اچول كېداى سي ؟ د داسي جوملې په اړوندو سره دا پوښتنه را پيدا كيږي، چي كه يرغلوڼه او بريدونه پر لاره نه واى اچول سوي، نو به چيري اچول كېده ؟ په اسمان كي ؟ په درياب كي ؟ په كندو او ډبونو كي ؟ يا نورو ځايونو كي ؟ ددغو پوښتنو جواب بيا هم دا دى، چي موږ د پردو ژبو داسي ناوړه تركيبونه او تعبيرونه په پټو سترگو خپلي ژبي ته ننباسو، چي په پښتو كي هيڅ مانا او مفهوم نه لري . پښتانه دا جومله، چي په تكليف او تصنع سره اوږده سوې ده، په داسي اسانه، لنډه او ساده ډول وايي : ❖ امريكايي پوځيانو نوي بريدونه پيل كړي دي . ❖ يا تر دې هم اسانه او لنډه : ❖ امريكايي عسكرو نوي بريدونه كړي دي . ❖ دا جومله بې له ❖ پيل ❖ څخه هم بېخي روښانه او واضح ده؛ ځكه هر څه هغه مهال عملي بڼه مومي، چي په يوه زماني پړاو كي پيل سي . ❖ بريدونه كړي دي ❖ په خپله د پيل مفهوم ادا كوي . د همدې دلايلو له مخي بايد له هيڅ كار سره د ❖ په لاره اچول ❖ تركيب ونه تړل سي . مظاهري پر لاره اچول، اعتصابونه او مارشونه پر لاره اچول او داسي نور ټكي په ټكي ترجمه سوي تركيبونه، په پښتو كي هيڅ مانا نه لري.

-ژوند له لاسه وركول

نن سبا د ځينو ژورناليسټانو او ليكوالو په خبرو او رپوټونو كي، دا تركيب خورا ډېر اروو، چي وايي : ❖ پلاني خپل ژوند له لاسه وركړ . ❖ يا ❖ په پلاني پېښه كي څو كسانو خپل ژوند له لاسه وركړ . ❖ دا ناوړه او بد خونده تركيب هم د پارسي ژبي له لاري پښتو ته لاره موندلې ده . حقيقت دا دى، چي له خپلي ژبي او ادبه بې خبره خبريالانو او ليكوالو په لوى لاس دا خبره دونه اوږده كړې ده . زموږ څلگ په خپلو سپېڅلو او خوږو بيانونو كي هيڅكله نه وايي، چي پلاني ژوند له لاسه وركړ؛ بلكې په لنډو ټكو كي وايي : ❖ پلاني مړ سو . ❖ يا ❖ پلاني و مړ . ❖ زه نه پوهېږم، چي ځيني كسان ولي يو اسانه او روښانه خبره، بې هيڅ دليله په دې ډول پېچلې او كړكېچنه بڼه وايي . زموږ د څلگو په ورځنيو خبرو او محاورو كي د تكلف او تصنع داسي بې ځايه استعارې ځاى نه لري.

-پلاني پر كرنه دى يا پلاني مضمون پر ليكه سو

په دې ورستيو كلونو كي، دوه نور داسي تركيبونه په پښتو كي باب سوي دي، چي په هيڅ گونه د دې ژبي له دود او دستور سره سمون نه لري . دا دوه تركيبونه دواړه له انگرېزي ژبي څخه پارسي او پښتو ته راغلي دي . په انگرېزي كي د هغه چا له پاره، چي د تليفون په مرسته يا د تليفون له لاري خبري كوي د ❖ on line ❖ تركيب استعمالوي؛ مثلاً وايي ❖ He/ She is on line . ❖ : كه چيري ځيني مواد، په انټرنېټي ويبپاڼه (ويبسايټ) كي د لوستلو له پاره كښېښول سي (upload) ، نو په انگرېزي كي وايي، چي ❖ so and so is on line . ❖ پارسي ژباړونكو

همداسي انگرېزي جوملې د خپلي ژبي او گرامري اصولو پر خلاف داسي ترجمه کړي دي: **❖** فلانی روی خط است **❖**. د پښتو ځينو پېښه گرو ژباړونکو هم د پارسي ترجمانانو په څېر د کمپيوټر د نړۍ دا انگرېزي ترکيب داسي ژباړلی دی: **❖** پلانی پر کرښه دی. **❖** يا پلانی پر ليکه دی. **❖** کله کله چا ته وايي: **❖** ستاسي کرښه سمه نه ده. **❖** او کله کله ليکي: **❖** پلانی کتاب يا مجله پر ليکه سوه **❖**.

لکه څنگه چي پوهېږو هره ژبه ځانته جلا صرفي او نحوي قواعد، بېلابېل اصطلاحات او محاورې لري. يو مفهوم په يوه ژبه کي په يوه بڼه او په بله ژبه کي په بل ډول بيانېږي. له همدې امله که انگرېزيان په داسي حالاتو کي د آن لاین (on line) عبارت کاروي، هيڅ ستونزه نسته؛ ځکه دا خبره په دې ژبه کي په دغه راز ويله کيږي؛ مگر په پښتو کي د دې ترکيب ټکي په ټکي ترجمه، پښتو لوستونکو او اروېدونکو ته موضوع سمه نه روښانه کوي. په پښتو کي بايد له چا سره د تليفوني خبرو پر مهال **❖** د تليفون پر کرښه ياست. **❖** يا **❖** د تليفون پر ليکه ياست. **❖** جوملو پر ځای داسي و ويل سي: **❖** رغ يا اواز مو اړوبدل کيږي. **❖**، **❖** رغ دي راځي. **❖**، **❖** اواز مو راځي **❖** او داسي نور. په پښتو کي حتا دا خبره هم سمه نه برېښي، چي وويل سي: **❖** تاسي زموږ سره وصل ياست يا زموږ سره تړلي ياست. **❖** ځکه که د تليفون له لاري خبري کوونکی کس ښځه وي، نو د داسي جوملو ويل خو د افغاني دود او دستور له مخي ډېره ناوړه مانا لري. دا خبره هم نه منطقي ده او نه هم په زړه پوري، چي څوک و وايي: **❖** د تليفون کرښه مو سمه يا روښانه نه ده. **❖** د دې جوملې پر ځای اسانه او کره جومله بايد داسي وي: **❖** اواز مو سم نه اړوبدل کيږي. **❖** يا **❖** رغ مو سم نه راځي. **❖** او داسي نور.

دغه رنگه پر ويبپاڼو د بېلابېلو موضوع گانو د خپرولو له پاره دا جومله سمه نه برېښي، چي وايي: **❖** پلانی کتاب پر ليکه سو. **❖** د **❖** پر ليکه سو **❖** عبارت په هيڅ وجه پښتني روح او خټه نه لري. عام پښتانه نه پوهيږي، چي **❖** ليکه **❖** څه ده؟ هغوی خو ليکه يا کرښه د يوه سيده يا مستقيم خط په مانا پېژني. د دې پر ځای دا بڼه غوره ده، چي و وايو: **❖** پلانی اثر د انټرنیټ له لاري خپور سو. **❖**، **❖** پلانی اثر پر ويبپاڼه خپور سو. **❖** يا **❖** پلانی کتاب د انټرنیټ له لاري لوستلو ته چمتو سو. **❖** که د **❖** آن لاین **❖** مفهوم په پښتو کي هم د انگرېزي ژبي د دود او بايدې له مخي ووايو، بيا نو په پښتو کي څه نه پاتېږي، نوم يې بايد ډېر ژر له پښتو څخه په کوم بل نوم واوړل سي. په هر پښتو ترکيب او هره پښتو جومله کي بايد د فصاحت او بلاغت اصول په پام کي ونيول سي. هر پردی ترکيب يا اصطلاح بايد په داسي بڼه وړاندي سي، چي زموږ خلگو ته اسانه، روان او خوږ و برېښي

-جگپوړي يا لوړ پوړي چارواکي-

د انگرېزي ژبي په ورځنيو خبرونو کي د **❖** high - ranking **❖** عبارت خورا په پېخر کارېږي. په پارسي کي يې هغه په **❖** بلند پایه يا بلند رتبه **❖** ژباړلی دی. د پښتو پېښه گرو ژباړونکو هم دا انگرېزي ترکيب په همدې بې

خونده او ناوړه بڼه ترجمه کړی دی؛ د مثال په توګه ویل کېږي: **❖** د پلانی هیواد جګپوړو چارواکو... **❖** . . .
❖ د پلانی وزارت لوړ پوړو چارواکو **❖** . . .

د **❖** پوړ **❖** کلیمه په پښتو- پښتو تشریحي قاموس کې، چې د پښتو ژبې تر ټولو عصري، علمي او بشپړ فرهنگ دی د طبقي، مرتبې، منزل، صف او قطار په ماناوو راغلې ده (امرخېل، او نور . پښتو- پښتو تشریحي قاموس ۱: ۵۳۳).

زموږ خلګ هم په خپلو محاورو کې پوړ د منزل، چت، طبقي، پوښښ) په انګرېزي کې row, layer storey, floor, tier, level او داسې نورو (په مانا استعمالوي . په انګرېزي کې د **❖** high - ranking authority **❖** ترکیب د هغه/ هغو چارواکي/ چارواکو مانا ورکوي، چې لوی او پراخ واک ولري . زموږ ځینو ژورنالستانو او لیکوالو دا عبارت هو به هو ژباړلی دی؛ خو اصلي مانا یې پر خپل ځای پر ایښې ده . د جګپوړي یا لوړ پوړي په اړوندو سره د چا په ذهن کې د ودانۍ د پوښښونو یا طبقو مفسر هوم پیدا کېږي . د **❖** پوړ **❖** ټکی د انسان د جسمي یا فکري لوړوالي په مانا سم نه دی . ښه به دا وي، چې د جګپوړو یا لوړ پوړو چارواکو پر ځای د لویو چارواکو، غټو چارواکو، سترو مامورینو، لویو کارکوونکو، لویو کاردارو او داسې نورو په شان ترکیبونه کار کړو، چې زموږ د ژبې له ځانګړتیاوو او دودونو سره پوره برابري لري . د لوی منصبدار، لوی مامور، غټ کاردار او داسې نورو په څېر ترکیبونه زموږ په خلګو کې د **❖** جګپوړو یا لوړ پوړو چارواکو **❖** تر جعل سوي او بې مانا عبارت، ډېر مأنوس او اشنا دي . د ژبپوه، لیکوال او ژورنالیست علمي او مسلکي رسالت هم دغه دی، چې خلګو ته ګران او پېچلي ټکي اسانه کړي؛ نه داچې په لوی لاس ستونزي او پېچومي را پورته کړي.

-دنده دننه یا دننه

زموږ د کښته پښتنو په لهجو کې له ډېرو وختو راهیسې؛ خو زموږ برو پښتنو په ځینو لهجو کې، پاکستان ته د اوږده اوترخه مهاجرت له کلونو څخه د **❖** دننه دننه **❖** په نامه یوه ناوړه او بې خونده ترکیب باب سوی دی، چې اصلاً په هندي او اردو ژبو کې استعمالېږي . دا ترکیب په هندي او اردو کې د **❖** اندر اندر **❖** په بڼه ویل کېږي، چې د زماني ظرفیت له ادا تو څخه ګڼل کېږي؛ مثلاً په اردو کې وایي: **❖** فلان کام دس دن کے اندر اندر ختم هوجائینگا **❖** . یاني پلانی کار په لسو ورځو کې بشپړېږي . د ډیوریند ترکرغېږني کرښي ها خوا زیاتره پښتانه او ځیني دا خوا پښتانه دا پردی ترکیب ټکی په ټکی ترجمه کوي؛ او داسې وایي: **❖** پلانی کار په لسو ورځو کې دننه دننه بشپړېږي **❖** . حال داچې د **❖** اندر اندر **❖** یا **❖** دننه دننه **❖** عبارت ته په اردو او په پښتو کې هیڅ اړتیا نسته . اردو او پښتو جوملې دواړې، بې دې اضافي ټکو هم په بشپړ ډول مانا افاده کوي؛ د مثال په توګه که وویل سي: **❖** فلان کام دس دن میں ختم هوجائینگا **❖** . یا په پښتو کې: **❖** پلانی کار به په لسو ورځو کې بشپړ سي **❖** . له هره

اړخه سمې او مکملې جوملې دي؛ ځکه د دس دن میں د یا د په لسو ورځو کې عبارتونو، د کار زماني حدود په سم او دقیق ډول روښانه کړي دي. په داسې جوملو کې د دننه دننه د پر ځای د دننه د تکی هم اضافي او بې مانا دي؛ د مثال په توګه په پښتو کې دا خبره سمه نه ده، چې ووايو: د پلانی کار په لسو ورځو کې دننه بشپړېږي. اوس نو که د هندي او اردو ژبو اصلي ویونکي په دغه راز جوملو کې دا زاید ترکیب کاروي، خپله خوښه یې. ښایي هیڅوک یې بدی او بې خوندي ته پام هم و نه کړي؛ ځکه هره ژبه ځینې داسې ترکیبونه او عبارتونه لري، چې استعمال یې په هماغه ژبه کې بد نه ښکاري؛ خو په پښتو خبرو او محارو کې دا شان اضافي او بد ذوقه ترکیبونه هیڅ ښایست نه لري.

- پلانی . . . پاته سوی دی

بل ناوړه ترکیب، چې له هندي او اردو ژبو څخه پښتو ته لاره پیدا کړې ده، د پاته سوی دی عبارت دی، چې د هندي ژبې د رهنا له مصدر څخه اخیستل سوی دی؛ مثلاً په اردو کې وایي: فلان آدمی چه سال پارلیمنٹ / اسمبلیه کا ممبر رهچکاهے. د کوزي پښتونخوا وګړي همدا جومله داسې پښتو کوي: پلانی شپږ کاله د پارلیمنٹ / اسمبلی ممبر پاته سوی دی. د دې خوا ځینې پښتانه هم په ناپوهۍ سره دا جومله داسې وایي: پلانی شپږ کاله د پارلمان غړی پاته سوی دی. د پاته سوی د ترکیب په پښتو کې سم او خونده وړ نه برېښي. هغه پښتانه، چې ژبه یې د پردو له ناوړې اغېزې په امان وي، دا جومله داسې وایي: پلانی شپږ کاله د پارلمان یا شورا غړی و. پلانی لس کاله په پوهنتون کې استاد و. یا پلانی څو کاله د کابینې وزیر و. د پښتو خوندي، اساني او هونر په دې کې دی، چې ډېرې لويې پرېرې په یوه ټکي کې بیانوي. دلته هم ګورو، چې په مخکنیو درو پښتو جوملو کې د و تکی په یوازي سر د هندي او اردو ژبو د درو ټکو (پاته سوی دی) جواب وایي.

که څوک په ژبه کې، د یوه معقول او منطقي دلیل له مخې یو نیم پردي ټکي کاروي، دا څه لوی عیب او نه بخشوونکې ګونا نه ده؛ مثلاً که د کوزي خوا پښتانه د ولسي جرګې د پر ځای د قومي اسمبلی، د مشرانو جرګې د پر ځای د سینیت، د غړي د پر ځای د ممبر ټکي استعمالوي، دا ډېره د اندېښنې وړ خبره نه ده (که څه هم باید تر وسه وسه کوشښ وسې، چې تر اشد ضرورت ها خواپه پښتو کې د پردو ټکو جدي مخه ونیوله سي)؛ ځکه ټولي ژبي د ټولنیز ژوند د اړتیاوو له امله، په یوه ډول د ډولونو د نورو ژبو کلیمې، ترکیبونه او اصطلاحات اخلي. ځینې ټکي او ترکیبونه د یوه هیواد دملي ترمینالوژي یوه برخه وي، چې د هغه هیواد په جغرافیایي حدودو کې یې د هرې ژبې ویونکي باید په خوښۍ سره ومنې. تر دې استثناً چې تېر سو که یو پردي ترکیب، په خپله اصلي یا ژباړل سوې بڼه، زموږ په ژبه کې د سلیم ذوق، اسانی او سادګۍ د اصولو پر خلاف وي، نو

هلته بايد د داسي ناوړه تركيبونو جدي مخه ونيوله سي، چي پر پردي توب سر بېره زموږ د ژبي اصلي جوړښت وړانوي.

-تر سره سوی دئ

دا ناوړه تركيب هم د صورت نيولئ دئ په شان، له پارسي څخه پښتو ته لاره موندلې ده. په پارسي كي وايي : فلان امر توسط فلان شخص انجام يافته است. ځينو پښتو ژباړونكو دا جومله داسي ژباړلې ده : پلاني کار د پلاني كس له خوا تر سره سوي دئ. يا پلاني کار پلاني ترسره كړي دئ. په دې دوو جوملو كي د تر سره تركيب له پښتو ژبي او پښتني دود سره هيڅ سمون نه لري. زموږ ځلگ وايي : پلاني، هغه كار كړي دئ. هغه كار پلاني كړي دئ. دا د پلاني كار دئ. يا دا د پلاني له لاسه دئ. كه څوك په دغه راز جوملو كي، د پارسي پر پله گام ږدي او هرومرو په جومله كي د تر سره تركيب گډوي، نو بڼايي دا پوښتنه ځني وسي چي ولي د تر سره پر ځاي تر پايه نه وايي؟ ځكه په پارسي كي هم د انجام يا پايان ټكي كار سوي دئ. په داسي حال كي، چي سر د پيل يا آغاز په مفهوم دئ.

حقيقت دادئ، چي دلته تر سره يا تر پايه دواړه پښتو ته د ناوړه ترجمې رنگ وركوي؛ او له هر ډول پښتني جوهره يې بې برخي كوي. پښتو د زياتره پردو ټكو او تركيبونو پر ځاي خپل سوچه، خواږه او اسانه تركيبونه لري. د خپلو ساده، اسانه او په زړه پورو عبارتونو پر ځاي د نورو ژبو د ناوړه تركيبونو كارونه داسي مانا لري، لكه څوك چي له وړبښمين ټوكر سره د بورۍ يا كرباس ټوټه پيوندكړي؛ يا بالعكس د بورۍ يا كرباس له ټوټې سره د وړبښمين ټوكر يوه ټوټه وگندي. دا دواړي ټوټې د څرنگوالي له اړخه ډېر توپير لري؛ نو ځكه څنگ پر څنگ ښه نه ايسي.

-سرتة رسولئ يا پای ته رسولئ دئ

د ناوړو تركيبونو په لړ كي، نن سبا دوه نور داسي عبارتونه هم خورا ډېر كارېږي، چي د پښتو ژبي او ادب له سپېڅلي طبيعت سره سمون نه لري. دا دوه تركيبونه هم له پارسي څخه پښتو ته راغلي دي؛ مثلاً په پارسي كي وايي : فلاني تحصيلاتش را در رشته تاريخ انجام داده است. يا فلاني تحصيلاتش را در رشته تاريخ بسر رسانيده است. ځينو پښتو ژورناليستانو او ليكوالو د انجام داده است يا بسر رسانيده است پارسي تركيبونه په پښتوكي د پای ته رسولي دي يا سرتة رسولي دي په بڼو ژباړلي دي. ځيني ژورناليستان او ليكوال د سرتة رسول يا ځيني نور د پای ته رسول عبارت غوره گڼي. حقيقت دا دئ، چي سر او پای د يوه جسم دوي مخالفې يا متضادي برخي دي. د يوه مقصد له پاره د دوو متضادو ټكو (سر او پای) كارول نه منطقاً سم برېښي؛ او نه هم په پښتو كي ژوري رېښي. ښه خودا ده، چي و وايو : پلاني په تاريخ كي زده

کړي، بشپړي کړي دي . ❖ يا په لنډ ډول : ❖ پلاني په تاريخ کي زده کړي، کړي دي . ❖ په لومړۍ جومله کي د ❖ بشپړ ❖ ټکی له يوې خوا د سر او پای دواړو ماناوي افاده کوي؛ او له بلي خوا د پښتو ژبي له دود او دستور سره پوره برابري لري . د دغو دلايلو پر بنسټ، دا جوملې غوره او آن سمې نه دي، چي و وايو : ❖ پلاني خپلي زده کړي تر سره کړي دي . ❖ يا ❖ پلاني خپلي زده کړي پای ته رسولي دي . ❖ او داسي نور.

-پلانی جنایتکار ده، پلانی قاتل ده

له ځينو ژورنالېستانو او ليکوالو څخه هم اړوبدل کېږي، چي د نارينه (مذکر) فاعل له پاره د ښځينه فاعل صيغه کاروي، د مثال په ډول که ووايو، چي احمد ښوونکی ده . په حقيقت کي مو احمد (نارينه) په ښځه واړوه . بايد وويل سي : ❖ احمد ښوونکی دی . ❖ د پښتو گرامر له مخي، که د جوملې فاعل نارينه (مذکر) وي، بايد فعل هم نارينه بڼه ولري . ددې پر خلاف که د جوملې فاعل ښځينه (مؤنث) وي، نو د جوملې فعل هم بايد له فاعل سره سم ښځينه صيغه ولري . په دې ډول بايد تل ووايو : ❖ پلانی جنایتکار دی . ❖ يا ❖ پلانی قاتل دی . ❖ ځکه د جوملې فاعل (د جنایت يا قتل کوونکی) نارينه دی . بالعکس د ❖ ده ❖ فعل بايد له تل ښځينه (مؤنث) فاعل سره استعمال سي؛ لکه : ❖ هوسۍ ښايسته ده . ❖، ❖ غوا لنگه ده . ❖ او داسي نور .

-دوه ورځي، دوه مياشتي، دوه ښځي، دوه رمې، دوه ورځپاني . . .

د پښتو په ځينو لهجو کي، له ښځينه نومونو سره د نارينه نومونو د جمعي صيغې کاروي، چي سم کار نه دی؛ د مثال په توگه د ❖ نجلۍ ❖، ❖ کښتۍ ❖، ❖ خونه ❖ او داسي نورو ټکي ښځينه نومونه دي، چي د جمعي په حالت کي يې بايد هرومرو د ښځينه جمعي صيغه کار سي؛ لکه : دوي نجوني، دوي کښتۍ، درې خوني، دوي رمې او داسي نور . د ❖ دوه ❖ عدد بايد له نارينه نوم سره استعمال سي؛ لکه دوه سړي، دوه ښوونکي، دوه ډاکټران، دوه کورونه او داسي نور . د همدې قاعدې پر بنسټ، ، دوه ورځپاني، دوه جوملې، دوه ښځي، دوه مياشتي، دوه ورځي، دوه دقيقې، دوه ثانيې سم نه دي . سمه بڼه يې داسي ده : دوي ورځپاني، دوي جوملې، دوي ښځي، دوي مياشتي، دوي ورځي، دوي دقيقې، دوي ثانيې او داسي نور .

-احمد زموږ خپلوان دى، موږ غريبانان يو، ډېر خلق راغلى دى، په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دى

د پښتو په ځينو لهجو کې، کله کله له يکر (مفرد) نوم سره د جمعي صيغه راوړي، چې سم نه دى؛ د مثال په ډول ويل کېږي: **❖** احمد زموږ خپلوان دى. **❖** لکه څنگه چې گورو د جوملې فاعل (احمد) يکر يا مفرد دى؛ خو د هغه له پاره د جمعي صيغه (خپلوان) کار سوې ده. د دې جوملې سمه بڼه داسې ده: **❖** احمد زموږ خپل دى. **❖** کله کله د دې دود پر خلاف، په جومله کې د جمعي له پاره د يکر فاعل د فعل صيغه کاروي؛ لکه: **❖** ډېر خلق راغلى دى. **❖** لکه څنگه چې پوهېږو خلق يا خلگ/خلک، جرگه، پوځ، لښکر، رمه، کميسيون، هيئت، بورډ او داسې نور هغه ډله ييز يا کولکټيفي نومونه دي، چې له خپل يوازيتوب سره سره، پر ډېرو کسانو دلالت کوي. د دغه راز نومونو له پاره بايد خامخا فعل د جمعي بڼه ولري؛ لکه: **❖** غونډې ته ډېر خلق (خلگ/خلک) راغلي وه. **❖** په دې ډول دا جوملې، چې وايي: **❖** په دې دوکان کې ډېر څيزونه شته دى. **❖**، **❖** په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دى. **❖** او داسې نور سمې نه دي. بايد په لنډه او اسانه بڼه وويل سي: **❖** په دې دوکان کې ډېر څيزونه يا شيان شته. **❖**، **❖** په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته. **❖** ځيني وختونه د جمع الجمع **❖** صيغې هم په پښتو محارو او ليکنو کې تر سترگو کېږي؛ مثلاً وايي: **❖** موږ غريبانان يو. **❖** دلته د **❖** غريبانان **❖** ټکى د جمع الجمعي (هغه حالت، چې يو نوم دوه پلا جمع سوى وي) بڼه لري. د جوملې سمه بڼه بايد داسې وي: **❖** موږ غريبان يو. **❖** ځکه غريبان د غريب د جمعي حالت دى؛ او دوهم ځل جمع کولو ته يې هيڅ اړتيا نسته.

-تر غور لاندې نيول، تر بحث لاندې نيول، تر محاکمې لاندې نيول، تر ازماينست يا ازمويني لاندې نيول

دا او د دوى په شان نور ترکيبونه هم د پارسي متنونو د ترجمې په لړ کې، پښتو محاورو او ليکنو ته ننوتې دي. په پارسي کې وايي: **❖** فلان مسأله را مورد غور و بررسى قرار مى دهيم. **❖** يا **❖** فلان پيشنهاده را مورد بحث و مذاقه قرار مى دهيم. **❖** دا چې دا پارسي جوملې څونه د پارسي ژبې له ورځنيو محاورو او مکالمو سره ورته والى لري، زموږ د دې ليکنې موضوع نه ده؛ خو **❖** تر غور لاندې نيول **❖**، **❖** تر بحث لاندې نيول **❖** او داسې نور په هيڅ وجه پښتو روح نه لري. پښتانه په خپلو کلو او پټو کې دا جوملې داسې وايي: **❖** پر پلانى خبره به غور وکوو/وکړو. **❖**، **❖** پلانى خبره وڅېړو. **❖** يا **❖** په دې اړه به خبري وکوو/وکړو. **❖** او داسې نور. **❖** تر محاکمې لاندې نيول **❖**، **❖** تر ازماينست يا ازمويني لاندې نيول **❖** او داسې نور ناوړه ترکيبونه هم د پښتو په اصيلو محاورو

کي جال نه دي . دا پردي او بدذوقه ترکیبونه هم د بې خبره کسانو له خوا د پردو عبارتونو د ټکي په ټکي ترجمې له لاري پښتو ته راغلي دي . ځيني خو لا د **محاکمې** او **محکمې** تر منځ هم هيڅ توپير نه کوي . په داسي حال کي، چي دا دوه بېل حقوقي اصطلاحات دي؛ او کاملاً جلا ماناوي لري . محاکمه / am a k ā h u m / (د ميم په پښو او د کاف په زور) هغه عربي ټکي دئ، چي په محکمه کي يو پر بل باندي د دعوي کولو په مانا دئ، چي په انگرېزي کي يې **trial, hearing** او په ايراني پارسي کي يې **دادرسى** بولي (عميد ۳ : ۲۱۸۸)؛ خو محکمه / am a k h a m / (د ميم په زور) هغه حقوقي مؤسسه يا اداره ده، چي د خلگو د بېلابېلو دعوو يا شخړو په اړه پرېکړي کوي . په انگرېزي کي يې **court** ، په ايراني پارسي کي يې **دادگاه** او په ځينو هندي الاصله ژبو کي يې **عدالت** بولي . په دې ډول دا خبره سمه نه ده، چي وايي : **پلانی محکمه کيږي** . د دې جوملې سمه او دقيقه بڼه داسي ده : **پلانی محاکمه کيږي** . ياني د پلاني د تور په اړه حکم کيږي.

-تر پوښښ لاندې راغلی دئ

ايرانيان او د هغو په پيروي زموږ پارسي ژبي ژورنالستان او ليکوال ، اوس د تلویزيوني او راډيويي خپرونو په اړه، يو نوی ترکیب کاروي، چي د پښتو ژبي او ادب په سپېڅلي جوړښت کي هيڅ ځای نه لري . دا نوی ترکیب د **تحت پوشش** قرار داده است **په ډول کارپري**؛ د مثال په توگه وايي : **تلویزيون آريانا، سه ولايت ديگر را تحت پوشش خود قرار داده است** . **په پښتو کي زموږ پېښه گر ژورنالستان، ژباړونکي او ليکوال دا جومله ټکي په ټکي ژباړي؛ او داسي وايي :** **آريانا تلویزيون، نور درې ولايتونه تر خپل پوښښ لاندې راوستي دي** .

په پښتو کي د **پوښښ** ټکي د **چت، طبقې، منزل، پور** او داسي نورو په مانا دئ؛ مثلاً پښتانه وايي : **د هغه ودانۍ پوښښ کمزوری دئ** . **يا** **دا ودانۍ لس پوښښه لري** . **چي په لومړۍ جومله کي د چت او په دوهمه جومله کي د پور، منزل يا طبقې**) په انگرېزي کي **row, layer storey, stage, floor, tier, level** , او داسي نورو (په مانا کار سوی دئ . د پښتو په دغه راز جوملوکي د **پوښښ** د ټکي کارونه، په ږندو سترگو د پارسي ژبي د سمو او ناسمو ترکیبونه پېښي دي . که مخکنۍ پارسي جومله په اسانه او روانه پښتو واړوو، داسي بڼه يې غوره گڼله کيږي : **آريانا تلویزيون په نورو درو ولايتونو کي خپروني پيل کړي دي** . **يا** **د آريانا تلویزيون خپروني، اوس په نورو درو ولايتونو کي ليدلي کيږي** . **ځکه دغه راز جوملې به هم د ويلو او مانا له اړخه اسانه وي؛ او هم به په هغو کي د بلي ژبي بې خونده او ناوړه اغېزه نه وي نغښتې**.

-له پلاني څخه ملاتړ کوو ، له پلاني څخه ننگه کوو يا له پلاني سره ملاتړ / دفاع کوو

دا څو بې خونده ترکیبونه هم له پارسي څخه په پښتو گډ سوي دي . په پارسي کي وايي : **❖** از فلان شخص حمايت می کنيم . **❖** يا از فلان کار دفاع می کنيم . **❖** په دې ډول په پښتو کي : **❖** له پلاني څخه ملاتړ / ننگه کوو . **❖** يا **❖** د پلاني کار دفاع کوو . **❖** د پارسي ترکیبونو هو به هو ترجمه ده . ښه به داوي، چي ووايو : **❖** د پلاني ملاتړ کوو . **❖** ، **❖** د پلاني ننگه کوو . **❖** ، **❖** د پلاني تر شا ولاړ يوو . **❖** ، **❖** د پلاني پر خوا يوو . **❖** ، **❖** د پلاني په پره کي يوو . **❖** ، **❖** د پلاني دفاع کوو . **❖** او داسي نور . **❖** څخه **❖** او **❖** سره **❖** ټکي له ملاتړ سره کاملاً اضافي دي؛ او دغو جوملو ته کورټ پردی رنگ ورکوي . **❖** څخه **❖** ټکی په ځينو نورو جوملو کي هم بې ځايه او اضافي بڼه لري؛ لکه : **❖** له کابل څخه تر کندهار پوري **❖** ، **❖** له سهار څخه تر ماښام پوري **❖** که دا جوملې په دې ډول وليکو : **❖** د کابل / له کابل تر کندهاره **❖** ، يا **❖** د سهاره / له سهاره تر ماښامه **❖** نه د جوملې په مانا کي بدلون راځي؛ او نه هم بې ځايه اوږديري . په حقيقت کي لويه جومله په داسي کوچنۍ جومله اوښتې ده، چي هم ساده ده، هم اسانه .

-له علاج څخه / ځني عاجز دي، له توان څخه / ځني وتلي دي

د مخکني ناوړه ترکیب په څېر، د ځينو ليکوالو او ژورناليستانو په ليکلې پښتو کي، کله کله داسي جوملې تر سترگو کيږي، چي د ټکي په ټکي ترجمې رنگ او جوله له ورايه پکښي څرگنده وي؛ مثلاً ويل کيږي : **❖** ډاکټر يې له علاج څخه عاجز دی . **❖** ، **❖** پلانی کار يې له توان څخه وتلی دی . **❖** يا **❖** پلانی له کور څخه وتلی دی . **❖** او داسي نور . د پښتو په ختيزه لهجه کي، زياتره د **❖** څخه **❖** پر ځای د **❖** ځني **❖** ټکي کاروي؛ او نوره ټوله جومله په هماغه بڼه وايي . په داسي جوملو کي د **❖** څخه **❖** ترکیب د پارسي ژبي د **❖** از **❖** هو به هو ژباړه ده، چي له پښتو ژبي او پښتني جوهر سره هيڅ برابري نه لري؛ ځکه په پارسي کي وايي : **❖** ډاکټر از علاجش عاجز است . **❖** ، **❖** فلان کار از توانش بيرون است . **❖** يا **❖** فلانی از خانه برآمده است **❖** .

په پښتو کي د داسي جوملو له پاره د **❖** څخه **❖** يا **❖** ځني **❖** ټکو ته هيڅ اړتيا نسته؛ د مثال په توگه که و ويل سي : **❖** ډاکټر يې له علاج عاجز دی . **❖** ، **❖** طبيب يې علاج نه سي کولای . **❖** ، **❖** د پلاني کار توان يا وس نه لري . **❖** ، **❖** پلانی د کوره / له کوره وتلی دی . **❖** يا **❖** پلانی په کور کي نسته . **❖** او داسي نور گرده داسي جوملي دي، چي د پښتو اصلي ويونکي يې په خپلو خبرو او مکالمو کي وايي؛ او د بلي ژبي له هر ډول ناوړه اغېزې څخه ژغورلي دي.

-تر معالجې يا درملني لاندې دى

د مشهورو تېروتنو په لړ کې يو هم دا تركيب دى، چې له پارسي څخه پښتو راغلى دى . په پارسي کې ليکل کېږي : **؟** فلانى تحت معالجه قرار دارد . **؟** يا **؟** فلانى تحت مداوى قرار دارد . **؟** د دې جوملو پښتو بڼه کېت مټ د پارسي ترجمه ده . سپرى نه پوهېږي، چې ولي بايد ناروغ هرومرو تر معالجې يا درملني لاندې وي؟ که څوک ووايي : **؟** پلانى پر معالجه يا درملنه پروت دى . **؟** نو په جومله کې څه بې خوندي او گډوډي راځي؟ لکه څنگه چې دا جومله د خلگو په محاورو کې جال نه ده، تر معالجې يا درملني لاندې خبره هم له منطق سره څنگ نه لگوي . زموږ عام خلگ خو په پښتو کې، د داسې مفهومانو د بيان له پاره په روښانه او څرگندو ټکو وايي : **؟** پلانى علاج کوي . **؟** يا **؟** پلانى دار درمل کوي . **؟**، **؟** پلانى دارو درمل خوري . **؟** او داسې نور . د همدې دلایلو په رڼا کې، ټول هغه تركيبونه په هيڅ ډول پښتني تومنه نه لري، چې د نورو ژبو په پيروي د لاندې او باندې په شان ټکي له ځانه سره زياتوي؛ مثلاً : تر مطالعې لاندې، تر څېړنې لاندې، تر ارزونې لاندې، تر کتنې لاندې او داسې نور .

-نوموړى

ځينې ليکوال او ژورنالېستان د عربي ژبې د **؟** مزبور **؟**، **؟** مذکور **؟**، **؟** متذکره **؟**، او د پارسي ژبې د **؟** ياده شده **؟**، **؟** نامبرده **؟** او داسې نورو په څېر کليمې په پښتو کې په **؟** نوموړي **؟** ترجمه کوي؛ مثلاً که څوک په پارسي کې ووايي : **؟** شخص مزبور به جرمش اعتراف نمود . **؟** نو په پښتو کې يې زموږ ځينې ژباړونکي داسې ترجمه کوي : **؟** نوموړي پر خپل جرم اعتراف وکړ . **؟** يا **؟** نوموړي خپل جرم ومانه **؟** .

د پښتو په لرغونو ادبياتو کې، د **؟** نوموړي **؟** ټکي د نامتو، مشهور، نامدار، نوميالي، نوموړ، نامي، يا هغه چا په مانا کارسوى دى، چې په نېکو او ښو کارونو کې يې نوم وړى وي . د پښتو د عرفاني شاعرۍ ځلانده ستوري - علي محمد مخلص (تر ۱۰۶۹ ق پوري په باوري توگه ژوندى) په يوه بيت کې، د الله سبحانه و تعالى بې مثله ذات ته داسې خطاب کوي :

دا کتاب تا تمام کړى ته دانا، گویا، نوموړى

زه مظهر د ستا د علم ته صاحب د علم و رأى يې! (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه)

په دې ډول د **؟** نوموړي **؟** ټکي د ياد سوي کس په مانا سم نه دى . د **؟** نوموړي **؟** ناسمه مانا په حقيقت کې د **؟** مزبور **؟**، **؟** مذکور **؟**، **؟** متذکره **؟**، **؟** ياده شده **؟**، **؟** نامبرده **؟** او داسې نورو ژباړل سوي مفهوم دى، چې په پښتو ژبه او ادب کې ځاى نه لري . هيڅ پښتون په خپلو ولسي خبرو او محاورو کې نه وايي : **؟** نوموړي پر خپل جرم اعتراف وکړ . **؟** بلکې پښتانه د غايب مفرد شخص له پاره د هغه (که نارينه وي) يا

هغې (که ښځينه وي) ضميرونه کاروي . ياني (يعني) وايي : هغه يا هغې خپل جرم و مانه . که غايب کسان د جمعي په حالت کي وي، د هغو له پاره په دې ډول د جمعي اشاري ضمير کاروي : هغوی خپل جرم ومانه . په دې ډول گورو، چي په داسي جوملو کي د هغه يا هغې په استعمال سره د نوموړي (نوم + وړي) له اصلي او منلي مفهوم (نامتو، مشهور، نامدار، نامي ، نوميالي، نومور) سره د هر ډول مانوي (معنوي) التباس مخه نيوله کيږي .

-خاورو ته سپارل، بخاک سپردن-

په پښتو کي د مړي د خاورو ته سپارلو اصطلاح هم له پارسي څخه راغلې ده. په پارسي کي عام خلگ اصلاً د دې مقصد له پاره زياتره د دفن عربي ټکی کاروي . که څوک سره له هغه هم، په پارسي کي د عربي دفن پر ځای د بخاک سپردن ټکي وايي، له دې خبري سره هيڅ مخالفت نسته؛ خو زموږ د کلو او بانډو پښتانه هيڅکله خاورو ته سپارل نه وايي . زموږ خلگ په لنډ او اسانه ډول وايي : پلانی مو ښخ کئ / کړ . د ښخولو ټکی تر خاورو سپارولو ډېر اسانه، ساده او منطقي دئ؛ ځکه هر مړی په حقيقت کي تر خاورو لاندي کيږي . د خاورو سپارولو مفهوم څرگند او روښانه نه دئ . خاورو ته سپارل يو مجازي مفهوم دئ . کېدای سي مړی يا بل شی پر مخکله يا خاورو پروت وي؛ خو ښخ سوی نه وي . داسي خاورو ته سپارل هيڅکله د ښخولو په مانا نه دئ . د ښخولو په سپېڅلې او سوچه پښتو ټکي کي هيڅ بدي نسته . بايد پردی جعل سوی ټکی د ښخولو پر ځای و نه دروو .

-ټاکل او غوره کول-

ځيني ژورنالستان او ليکوال، د ژبي د سوچه کولو په هيله هڅه کوي، چي د دوی په گومان د هري پردی کلیمې په وړاندي خپله موزونه يا ناموزونه پښتو کلیمه دود کړي . په دې کار کي کله کله د دوو نسبتاً بېلو مفهومونو له پاره هم يو ټکی کاروي؛ او په دې ډول د خپلي ژبي لمن تنگوي . له دغه ډول ټکو څخه يو هم د عربي ژبي د انتصاب او انتخاب لغتونه دي . لکه څنگه چي پوهېږو انتخاب د چان کولو، غوره کولو يا په سياسي او حقوقي مفهوم د خلگو له منځه د يوه کار له پاره د چا د ټاکلو په مانا دئ (عميد ۱: ۲۸۰) . په انگرېزي کي د انتخاب له پاره د Choose او Elect ټکي کارېږي .

د انتصاب عربي ټکی د درېدو، کارکولو، گومارلو، مقرر کولو يا منصوبولو په مفهوم دئ (عميد ۱: ۲۸۱) چي په انگرېزي کي هغه ته د Appointment ټکی کاروي . د دې د دوو ټکو په حقوقي مفهوم کي ډېر توپير سته . مور نسو کولای د پارلمان وکیل او يوه غير انتخابي کس دواړو ته د ټاکلو ټکی استعمال کړو؛ ځکه د پارلمان وکیل اصولاً د خلگو له خوا غوره کيږي؛ او نور غېرانتخابي کارکوونکي لکه وزير، معين، رييس، مدير او نور د حکومت له خوا ټاکل کيږي . د دولتي او خصوصي کارکوونکو يا بل هر چا په ټاکنه يا ټاکلو کي د

انتخاب يا غوره کولو حقوقي مانا نه ده نغښې، په بله ژبه د ؟ ټاکلو ؟ ټکی اصلاً دا خبره نسي بيانولای، چي د پام وړ کس د خلگو په رایه تر مقامه رسېدلئ دئ که د چارواکو په خوښه ؟ بالعکس د انتخاب او انصاب عربي ټکي له ورايه ښيي، چي ټاکل سوي کسان د خلگو له خوا غوره سوي دي که د چارواکو له خوا. په دې ډول که د دواړو له پاره د ؟ ټاکلو ؟ کلیمه کار کړو، په حقیقت کي مو د انتخاب (د خلگو له خوا په رایو غوره کول) او انتصاب (بې رایي اخیستنې تعیین کول یا مقررکول) تر منځ هیڅ توپیر ونه کړ. حال دا چي، د دې دوو ټکو تر منځ په مانا کي لوی فرق سته. په دې ډول ؟ د ټاکنو قانون ؟، ؟ پلانی پر پلانی مقام وټاکل سو ؟ او داسي نوري جوملې د لوستونکي او اورېدونکي په ذهن کي التباس او گډوډي پيدا کوي. په دې کي هیڅ بدې نسته، چي موږ هم د انتخاباتو دخپله؛ خو ډېره پخوانۍ، مروجه او عامه کلیمه په خپله ژبه او ادبیاتو کي خوندي کړو. همدا اوس په عربي، پارسي، اردو او ځینو نورو ژبو کي د انتخاب او انتخاباتو ټکي په پراخه توگه کارېږي. موږ هم اړتیا نه لرو، چي په خلگو کي دا زړې او اشنا کلیمې د پردیتوب په گونا و باسو؛ او پر ځای یې ستونزمن پښتو ټکي وړاندي کوو. د دې استدلال پر بنسټ دا عامه، اسانه او په زړه پوري ده، چي د ټاکنو د قانون پر ځای د ؟ انتخاباتو قانون ؟ او د ټاکنیزو مبارزو پر ځای انتخاباتي مبارزې/ منډي ترږي و وایو. د منتخب شخص له پاره ؟ غوره سوی استازی ؟ انتخاب سوی استازی ؟ یا په لنډ ډول ؟ استازی ؟ او د حکومتي واکمنانو له خوا گومارل سوي کس/ کسانو ته د ؟ ټاکل سوي/ ټاکل سوو ؟ یا ؟ گومارل سوي/ گومارل سوو ؟ ترکیبونه استعمال کړو. دا ځکه چي انتخاب او انتصاب دوه بېل لغوي او حقوقي مفهومونه دي او باید سره گډ نه سي.

-خلگ یې له ځانه سره وړي دي

ځیني ژورنالستان او لیکوال، په خپلو خبرو او لیکنو کي د ؟ وړی ؟ او ؟ بېولئ ؟ تر منځ توپیر نه کوي. څه موده مخکي مي د یوې مشهورې راډیو له پښتو خپروني څخه واروېدل، چي یوه خبریال یې په خپل رپوټ کي و ویل : ؟ طالبانو درې کسان له ځانه سره وړي دي ؟.

د ځینو ژوندیو موجوداتو په تېره بیا انسانانو له پاره د ؟ وړل ؟ مصدر کارول، سم نه دئ. باید د ؟ وړل ؟ پر ځای د ؟ بېول ؟ له مصدر څخه کار واخیستل سي؛ او دا جومله په دې ډول و ویل سي : ؟ طالبانو درې کسان بېولي دي. ؟ د ؟ وړل ؟ مصدر د بې روحه څیزونو له پاره کارېږي؛ لکه : ؟ احمد کتابونه وړي دي. ؟

په پارسي کي زیاتره دځینو نومونو د بیان او روښانولو له پاره یو بل ټکی هم بدرگه کوي؛ لکه ؟ یک میل تفنگ ؟، ؟ یک عراده موتر ؟، ؟ یک رأس گوسفند ؟، ؟ یک حلقه چاه ؟، ؟ یک باب مکتب ؟، ؟ یک پایه ماشین ؟ او په لسگونو نور، چي د ؟ میل ؟، ؟ عراده ؟، ؟ رأس ؟، ؟ حلقه ؟، ؟ باب ؟ او

پایه ټکي ټول زاید او اضافي دي . که وویل سي : ټکی تفنگ ، ټکی موتر ، ټکی یو گوسفند ، ټکی چاه ، ټکی کتاب ، ټکی ماشين ، ټکی مکتب او داسي نور مفهوم په بشپړه توگه روښانه دی . دا چي په پارسي کي ژورنالستان او لیکوال څه وايي او څه ليکي، دلته زموږ د څېړني موضوع نه ده . هغه څه چي په پښتو کي باید په ټينگه پام پر وسي، د پښتو ټکو، ترکیبونو او اصطلاح گانو پښتني خټه او جوهر دی . په دې مانا چي زموږ کلام باید کاملاً پښتني روح او پښتني تومنه ولري . خپلي جوملي باید په داسي ډول وړاندي کړو، چي زموږ عام خلگ يې په خپلو ورځنيو مکالمو او محاورو کي وايي . دا غوره گڼل کيږي، چي په پښتو کي تل په ساده او لنډ ډول و وايو : ټکی توپک يا يو توپک ، ټکی يو موټر ، ټکی يو پسه ، ټکی يو څا ، ټکی يو کتاب ، ټکی يو ماشين ، ټکی يو کور ، ټکی يو ښوونځی او داسي نور . هغه څوک چي په پټو سترگو د پارسي پر پله پل ږدي؛ او وايي : ټکی شل کړی - ماینونه ونيول سوه ، ټکی پلاني يوه پایه ستلايت فون اخيستی دی ټکی يا ټکی د کورنيو چارو وزارت څو عرادو موټرونو ته اړتيا لري ټکی په حقيقت کي د پښتو د ملا تير ماتوي .

د افغاني فرهنگ د معاصر پېر تر ټولو مخکښ او وتلی استاد - علامه عبدالحی حبيبي، له خپلو څرگندونو او تبصرو سره، په پښتو کي د ناوړو عبارتونو له ډلي څخه ځيني په دې ډول یاد کړي دي:

نقش پر غاړه لري . دا څنگه پښتو ده ؟

رول لوبوي : يعني څه ؟ دا د کوم ځای پښتو ده ؟

لوی استاد، علامه حبيبي، په پښتو ټکو کي د بې خونده او ناوړه ترکیبونو په ډله کي، د ټکی نقش د کلیمې په اړه داسي کاري : ټکی دا کلمه هم د ايران له مطبوعاتو څخه راغله، او اوس په دواړو ژبو [دري او پښتو] کي بې تحقيقه داخله سوه . ټکی نقش بازی کرد ټکی په ټکی نقش ولوباوه ټکی ترجمه سو يا مهم نقش لري، چي د ټکی نقش مهم دارد ټکی ترجمه ده . نقش، چي عربي کلمه ده، دغه معاني نه لري، او ناحقه په پښتو را گډه سوه . په پښتو کي باید و ويل سي : ټکی لويه برخه پکي لري . ټکی يا ټکی لوی لاس پکي لري . ټکی در آن قضيه نقش مهمی بازی کرد ټکی دا خو د اصلي ژبي تعبیر هم نه دی، مگر په پښتو کي دغه مطلب بل راز ادا کيږي : ټکی هغه شخړه يې وشلوله . ټکی، پر هغي شخړي يې ډېره اغېزه وکړه . ټکی (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۳).

لکه څنگه چي د پښتو بابا - علامه حبيبي یادونه وکړه . ځيني د ټکی نقش عربي ټکی په پښتو کي د رول (role) په کلیمه ترجمه کوي، چي هغه په خپله هم انگرېزي لغت دی . البته نه داسي انگرېزي ټکی، چي زموږ خلگ له پېړيو ورسره اشنا وي؛ لکه رپوټ (د رپوټ کلیمه د انگرېزي ژبي د رپورټ report له لغت څخه اخيستل سوې ده؛ او زموږ خلگ يې په دې هیواد کي د لویو تاريخي پېښو پر بنسټ ، په بشپړه توگه پېژني (او داسي نوري

کليمې . زموږ ځوان ژورنالېستان او ليکوال په پتو سترگو ليکي : **؟** پلانی، په پلانی کار کی لوی رول لوبوي . **؟** یا **؟** پلانی په پلانی کار کی ستر رول لري . **؟** زه نه پوهیږم، چي مور ولي باید د خپلو اسانو او خوږو پښتو ټکو پر ځای، بې هر ډول لغوي یا تاریخي دلایلو، انگرېزي ټکی استعمال کړو . **؟** پلانی په پلانی کار کی لویه برخه لري . **؟**، **؟** پلانی په پلانی کار کی ستره ونډه لري . **؟** یا **؟** پلانی په پلانی کار کی لوی لاس لري . **؟** گرده زموږ د خلگو هغه خوږې، ساده او روانې جوملې دي، چي په ویلو او لیکلو کی یې هیڅ رېر او سختي نسته.

ریاست یې پر غاړه و . څنگه ؟

ت-

ماس ونیسو. یعنی څه ؟ او که یې طرف ښځه وي نو . . .

یو لږ خبري، یو لږ معلومات، یو لږ مکتوبونه، یو لږ هر څه

دي ته په پښتو کی ضرورت نسته . یو څو خبري، یو څه معلومات، یو څه مکتوبونه کافي دي . دا د یک سلسله ناوړه ترجمه ده، او د پښتو د گلونو په لږ کی یو اغزی.

د ورځي له پلوه، د شپې له پلوه

دا هم د ترجمې ناوړه اثر دی . (از طرف صبح یا از طرف شب) .

لوی استاد، علامه حبيبي، کاري چي په پښتو کی د **؟** ورځي **؟**، **؟** شپې **؟** ټکی کافي دي . **؟** له پلوه **؟** نه غواړي . د ورځي باران وسو او د شپې کور ته ځم . **؟** له پلوه **؟** زاید او ناوړه دی.

تر څو چي؟

په اکثر و ځایو کی **؟** تر څو **؟** ته ضرورت نسته . پخپله چي یې مقصد افاده کوي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني **؟** ۲۳ **؟** ۲۴).

له امله او لامل ؟

د برهان المحققين او ارشد المؤرخين، لوی استاد علامه حبيبي ، په نظر **؟** امله **؟** اصلاً مجردة نامستعمله کليمه ده . که مستعمله هم وي، نو د **؟** عمله **؟** د ټکي مفغنه بڼه ده . لوی استاد باور لري، چي دا کليمه باید هر ځای و نه ښلوله سي . اوس یې دوني تعميم کړی دی، چي نه ښايي . دا اوس لکه د يوناني طبيبانو بدرقه داسي گرزېدلې ده، په هره دوا یې گډوي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۴).

سره له دې چې د ❖ له کبله ❖ ترکیب د پښتو د منځنۍ دورې په ځینو اثارو کې خال خال تر سترگو کېږي؛ خو زموږ د کلو او بانډو سپېڅلي پښتانه اصلاً په خپلو ورځنیو محاورو کې د ❖ له امله ❖ او ❖ له کبله ❖ ترکیبونه نه کاروي. د ژبي د بدلون او اوښتون په بېلابېلو پړاوونو کې داسې ډېر پېښېږي، چې ځینې ټکي، ترکیبونه او اصطلاح گانې د باد او باران په شان ژبي ته را ننوزي؛ او د موسم تر اوښتو وروسته بیرته پر خپله لاره ولاړ سي. د ځینو هیڅ نښه نښانه پاته نسي؛ او ځینې د خپلو بچو او لمسو له لارې په یوه بله بڼه او جوله ژوندته دوام ورکوي. دا بدلونونه په حقیقت کې د کلیماتو د مړینې او ژوند نه درېدونکي بهیر دي، چې هر څوک یې باید د زړه په غوښت و مني. د همدې استدلال پر بنسټ، زموږ د خلگو په ولسي ادب کې د دغو مفاهیمو له پاره وایي: ❖ د پلاني کار علت څه ؤ؟ ❖ ځینې وایي: ❖ د هغه کار سوب (سبب) څه ؤ؟، ❖ پلاني کار ولي وسو؟، ❖ پلاني کار ولي پېښ سو؟، ❖ هغه کار پر څه پېښ سو؟، ❖ د هغه کار وجه څه وه؟، ❖ یا ❖ په دې خاطر چې ژمی را نیژدې کېږي، نو ځکه مي تاوده کالي را برسېره کړي دي. ❖ او داسې نور. زموږ ځینې ځان غوښتونکي ژورنالیستان او لیکوال په زور او جبر سره کوښښ کوي، چې دا ډول ترکیبونه پر خلگو وټپي. دا چې اوس له ډېرو وختونو په مطبوعاتو کې باب سوي دي پرېږدئ، چې د خلگو د سلیم ذوق ازموینه په بري سره تېره کړي؛ خو تر دې ازموینست مخکې باید د لوی استاد، علامه حبيبي، له ژوندي مثال سره سم، د یوناني طبیبانو د متحدالمال دارو په څېر په هره نسخه گډ نه سي. په هر ځای کې بې مجبه ونه ویل سي؛ لکه څنگه چې وایي: ❖ پلاني مامور د پلاني کار د کتنې له امله ځي. ❖ یا ❖ که پر اسمان یو لړ اوریځي پیدا سي، نو به له دې امله باران واورې. ❖.

د لوی استاد په عقیده، په دغو دواړو جوملو کې د ❖ له امله ❖ ترکیب سم نه دی. د دې جوملو سمه بڼه دا ده، چې وویلې سي: ❖ پلاني مامور د پلاني کار د کتنې له پاره ځي. ❖، ❖ سبا به پر اسمان یو څه اوریځي را وخېږي، نو به باران و اورې. ❖ (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴). دلته د سلیم ذوق څښتن په اسانۍ سره قضاوت کولای سي، چې د لوی استاد بیان کټ مټ زموږ د سپېڅلو او بې الایشه خلگو په څېر ساده، روښانه او بې وله دی. خبره یې په داسې ډول ادا کړې ده، چې عام خلگ یې په خپلو محاورو کې کاروي؛ او بې تکلیفه هر څوک په پوهېږي.

فاضل استاد - گل پاچا الفت (۱۲۸۷-۱۳۵۶ ش)، په خپله ❖ لغوي څېړنه ❖ کې لیکي: ❖ کبل، لامل دواړه لفظونه په علت او سبب ترجمه شويدي، مگر په محاوره او خبرو اترو کېنې هیڅکله داسې نه ویل کېږي، چه د دې کار کبل څه شی دی یا څه لامل لري. ځکه چه د علت او سبب معنی پکښې نشته. د دې دواړو لغتونو صحیح استعمال په دې ډول دی: ته د څه لامله دا کار کوې؟ زه له دې کبله تاته څه نه وایم، چه خپه به شې! ❖ (الفت ۶۶، ۶۷).

دا ؤ د پښتو د وو وتلو او منلو استادانو، علامه حبيبي او استاد گل پاچا الفت، د نظریو په رڼا کې د ❖ له امله ❖، ❖ لامل ❖ او ❖ کبل ❖ لغوي څېړنه؛ خو په عمل کې گورو، چې د دې لویو استادانو نظریو ته په نه پاملرنې

سره د ؟ له امله ؟ او ؟ له کبله ؟ پر افراطي کاروني سربېره، د ؟ لامل ؟ ټکی هم په هره لیکنه او وینا کي خو څو ځلي تر سترگو کيږي . ښايي د ژبي د ؟ سوچه کولو ؟ پلويان يې په دې انگېرته هر ځای د عامل، علت، سبب، وجهي، بابت او نورو پر ځای استعمالوي .، چي گواکي ؟ لامل ؟ پښتو ټکی دی؛ او په دې ناسم گومان پښتو د پردو ژبو له ناوړه اغېزې څخه ژغوري.

-پاملرنه

د لوی استاد له باور سره سم، دا نوې جوړه سوې کلیمه هم خورا ډېره او بې ځايه کارېږي . په راديو، تلویزیون او نورو خپرونو کي اروو، چي وايي : پاملرنه وکئ! پاملرنه مو راگرزوو . دا دواړه عبارتونه د پارسي د ؟ توجه کنيد ؟ يا ؟ توجه تان را جلب مي کنيم ؟ ترجمه ده . مگر داسي پاملرنه په پښتو ويوونکو خلگو کي نسته . دوی وايي : پام کوه، پام ورته کوه، پام پسي کوه، پام پر کوه (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۴) .

که پاملرنه د فعل په توگه کار سي، د جوملې په گرامري جوړښت کي ستونزه نه پيدا کيږي؛ لکه : ؟ ستاسي ناروغۍ ته په پاملرني سره مي، پر تاسي رغ و نه کړ . دلته د ؟ پاملرني ؟ کلیمه د پام کولو په مانا ده؛ خو که دا ټکی د نوم په څېر استعمال سي، مانا يې له گرامري اړخه مشکل پېښوي؛ مثلاً که و ويل سي : ؟ پاملرنه واړوئ ! ؟، ؟ پاملرنه را وگرزوئ ! ؟، ؟ پاملرنه وکئ ! ؟ او داسي نور ؟ سمه مانا نه لري؛ ځکه په پاملرنه (پام لرل) کي په خپله د پام کولو فعل شامل دی . که بل فعل ور سره يو ځای سي، نو د دوو فعلونو يو ځای والی د جوملې جوړښت بې خونده کوي . په داسي حالاتو کي بايد هرومرو و ويل سي : ؟ پام واړوئ ! ؟، ؟ پام وکړئ ! ؟ او داسي نور.

-دپاره/ لپاره

دا ټکی هم د ځينو ژورناليسټانو او ليکوالو په ليکنو او ويناوو کي ډېر بې ځايه استعمالېږي؛ د مثال په توگه ويل کيږي : ؟ د څلرم ځلي د پاره/ لپاره ؟ چي کټ مټ د ؟ برای نوبت چهارم ؟ ترجمه ده . دلته په پښتو کي ؟ د پاره ؟ زاید دی؛ لکه پلار زوی ته څلرم ځلي وويل . دلته داسي نه وايو، چي د څلرم ځل لپاره يې ورته و ويل (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۴) .

-منل

د ښځو منل ښځو په پښتو کې خورا ډېر اشتقاقونه لري، چې په هغو کې ښځه، مننه، منښت، منل، منل، منل، منوونکی، او داسې نور په پښتو کې ډېر لیدل کېږي. له څه مودې راهیسې دا ټکي د پارسي ژبې د ښځو، ښځو، یا پذیرفت، د نیمگري او ناوړه ترجمې په بڼه کارېږي؛ لکه څنگه چې وایي: ښځو پهلوانان و منل. لوی استاد، علامه حبيبي، د ښځو منل د کلیمې دا مانا نوې او نامأنوسه گڼي. د ده په نظر دا جومله په دې ډولونو ډېره اسانه او روښانه برېښي: ښځو پهلوانانو سره وکتل/ ولیدل. ښځو، ښځو پهلوانانو سره خبرې وکړې.

-په ملي یا نړیواله کچه/ گچه

په دې وروستیو کلونو کې د ښځو/ گچه، پښتو لغت، په خپرونو او خبري وسیلو کې بېخي ډېر ایسته او دوري کېږي. دا ټکي د پښتو په ختیزه لهجه کې د ښځو، کچه، یا کچ په بڼه او په لوېدیزه لهجه کې د ښځو، گچه په ډول ویل کېږي. مانا یې، مقیاس، پیمایش، اندازه (زیاتره د اوږدوالي اندازه) او داسې نور دي (امر خېل، او نور. پښتو - پښتو تشریحي قاموس ۴: ۲۴۵۱ او ۲۶۹۹).

ځینې ژورنالستان او لیکوال هرځای دا کلیمه د عربي سطح، یا انگرېزي level په وړاندې کاروي؛ چې اوس د پارسي ژبې له لارې پښتو ته راغلې ده؛ مثلاً که په پارسي کې څوک وایي: ښځو این مسابقه در سطح بین المللی صورت می گیرد. زموږ ځینې ژورنالستان او لیکوال، د دې جوملې په پښتو ترجمه کې داسې کارې: ښځو دا سیالي په نړیواله کچه کېږي. ښځو ځینې ځینې خو یې تر دې هم په ناوړه بڼه داسې وایي او لیکي: ښځو دا سیالي په نړیواله کچه تر سره کېږي. په پښتو متن کې، د کچې یا گچې بې خونده او بې ځایه برېښي؛ ځکه زموږ ولس هیڅکله ښځو، یا کچه، په داسې جوملو کې نه وایي. پښتانه وایي: ښځو دا سیالی په ټوله نړۍ کې کېږي. ښځو یا ټوله نړۍ په دې سیالیو کې برخه اخلي.

-یو شمېر

له څو کلو راهیسې د شمېر او شمېرو ټکي هم دونه استعمالېږي، چې د چا زړه بدوي. د لوی استاد، علامه حبيبي، په عقیده ښځو، یو شمېر، د ښځو یکتعداد، ناوړه او زموخته ترجمه ده. یو شمېر خلگ، یو شمېر کتابونه، یو شمېر لیکوال، یو شمېر هر څه. پښتانه په هر ځای کې د ښځو، یو شمېر، کلیمه نه کاروي. ځینې کتابونه، څو کتابونه، څو خبري، هغه ترکیبونه او عبارتونه دي، چې زموږ خلگ یې په خپلو محاورو کې وایي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴-۲۵).

لوی استاد، په دې اړه د خپل عالمانه استدلال په یوه بله برخه کې داسې زیاتوي: **؟** شمېر او شمېرل د تعدد طبیعت لري. 'یو' څنگه شمېرل کېږي؟! هغه څه چې تر یوه زیات وي، بیا یې نو شمېر ممکن وي. دا ناوړه ترجمه د انساني منطقه هم لیري ده. **؟** (حبیبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴-۲۵).

-لاس ته راوړنه، لاس ته راوړني

دا ناوړه او نازېبا ترکیب هم د بهرنيو ژبو له لارې په پښتو کې جال سوی دی. ایرانيانو د انگرېزي ژبې د **؟** Achievement کلیمه په **؟** دست آورد **؟** ترجمه کړې ده. په پښتو کې د پارسي **؟** دست آورد **؟** ټکي په ټکي ژباړي د **؟** لاس ته راوړني **؟** نامعقول او بې خونده ترکیب پیدا کړی دی.

زه نه پوهېږم، چې د کومې پښتني سیمې خلگ د **؟** بري **؟**، **؟** بريالیتوب **؟**، **؟** بريا **؟**، **؟** سوې **؟**، **؟** کامیابی **؟**، **؟** غلبې **؟**، **؟** پرمختگ **؟**، **؟** بشپړتیا **؟** او داسې نورو په څېر، لنډ، خواږه، اسانه او اشنا ټکي پر پردې؛ اوپر ځای یې **؟** لاس ته راوړنه **؟** وایي. د **؟** لاس ته راوړني **؟** مرکب نوم، نه یوازې اوږد او بد ډوله دی؛ بلکې له منطق او عقل سره هم چندان اړخ نه لگوي. ځکه هغه څه، چې تر لاسه کېږي هر ورومرو بری، سوبه او ترقي نه وي. ډېر ځله داسې هم پېښ سوي دي، چې څوک له ډېرو کوشنونو سره سره، د بريالیتوب یا پرمختگ مخ نه ویني؛ په داسې حال کې چې د انگرېزي اچيوومینټ (Achievement)، پارسي **؟** دست آورد **؟** یا پښتو **؟** لاس ته راوړني **؟** مجازي مانا همدغه **؟** بری **؟**، **؟** بريالیتوب **؟**، **؟** بريا **؟**، **؟** سوبه **؟**، **؟** کامیابي **؟**، **؟** پرمختگ **؟**، **؟** غلبه **؟**، **؟** فتحه **؟**، **؟** تحقق **؟**، **؟** تکميل **؟**، **؟** اجراکول **؟** او داسې نور دي.

په دې ډول، د **؟** لاس ته راوړني **؟** جعل سوی ترکیب نه یوازې ولسي ریښه نه لري؛ بلکې د بري یاپر مختگ له پاره وړ او موزون ترکیب هم نه دی.

-تشریف راوړل

د ناوړو ترکیبونو په لړ کې، یو هم د **؟** تشریف راوړلو **؟** ترکیب دی، چې د پارسي ژبې له **؟** تشریف آوردن **؟** څخه د ترجمې په بڼه پښتو ته راغلی دی؛ مثلاً په پارسي کې وایي: **؟** فلانی تشریف آورده است **؟**، **؟** فلانی تشریف برده **؟** او داسې نور. ځیني ژورنالیستان او لیکوال په تکلف او تصنع سره کوشن کوي، چې د نامأنوسو ټکو او ترکیبونو په جعل کولو یا ترجمه کولو سره، د چا خبره ژبې ته **؟** ادبي **؟** رنګ ورکړي. د دوی داسې **؟** ادبي ژبه **؟** نه د خلگو له سپېڅلي او خوږې ژبې سره سمون لري؛ او نه هم په ریښتني توگه د ولسونو د ژبو او ادبیاتو استاریتوب کولای سي.

زموږ د کلو او حجرو سپېڅلي پښتانه هيڅکله په خپلو خبرو او محاورو کې نه وايي، چې پلاني تشرېف راوړی دی .
يا پلاني تشرېف وړی دی . پښتانه خپلو مشرانو ته د درنښت او عزت په خاطر د بابا، اکا، ماما، مشر، سپين ږيري،
مور، خاله، ترور، ترله، خور، وربنداري او داسې نورو په نامه خطاب کوي؛ او په ساده ډول وايي: **پلانی اکا راغلی**
دی . **؟**، **؟** پلانی ماما تللی دی . **؟** او داسې نور .

که راغلی يا تللی شخص د هرڅونه علمي، روحاني او ولسي وياړ څښتن هم وي، پښتانه د هغو له پاره د درناوي او
عزت نور عبارتونه کاروي نه د **؟** تشرېف راوړلو **؟** پردی ترکیب .

-له دې څخه بحث کوو، له دې موضوع څخه خبري کوو-

د هغو ناوړه ترکیبونو په لړ کې، چې له پارسي ژبي څخه پښتو ته راغلي دي، يو هم دا بې خونده او بد ذوقه ترکیب
دی، چې وايي: **؟** له دې مسألې څخه وروسته بحث کوو **؟** يا **؟** له پلانی موضوع څخه وروسته ږغېږو **؟** او
داسې نور . په پارسي کې وايي: **؟** ازين مسأله يا آن موضوع بحث می کنيم . **؟** چې هغه هم له په خپل وار له
اروپايي ژبو څخه ورته راغلی دی . دا ترکیبونه زموږ په عامو خلگو کې نسته . هيڅ پښتون په خپلو ورځنيو محاورو
کې داسې ترکیبونه نه کاروي . داسې جعل سوي ترکیبونه او عبارتونه په واقعيت کې د هغو ژورنالستانو او ليکوالو
له خوا دود سوي دي، چې پارسي يا نور متنونه، په پښتو ژبه ترجمه کوي . پښتانه داسې مفهومونه په دې بڼه وايي
: **؟** دا خبره به وروسته سپينوو **؟**، **؟** په دې باره کې به وروسته ږغېږو **؟**، **؟** وروسته دې موضوع ته راځو
؟، **؟** دا موضوع به وروسته څېړو **؟** او داسې نور .

-نه راځي

له هندي او اردو ژبو څخه د ناوړو ترکیبونو په ډله کې، يو هم د **؟** نه راځي **؟** بې خونده ترکیب دی، چې د کوزو
پښتنو په ختيزه لهجه کې خورا ډېر کارېږي . دا ترکیب په هندي او اردو کې د **؟** آنا **؟** له مصدر څخه اخيستل
سوی دی . زموږ زياتره کښته پښتانه دا ترکیب ډېر وايي او ليکي: **؟** ما له د دې کلي نوم نه راځي . **؟**، **؟** ماله
لامبو نه راځي . **؟**، **؟** ماله ترک چلول نه راځي . **؟** او په لسگونو نوري داسې جوملې، چې په پای کې د **؟** نه
راځي **؟** ترکیب کاروي . په دې ټولو جوملو کې د ويوونکي مقصد د زده کړې يا پوهې ټکی دی . په پښتو کې د
؟ زده کړې **؟** ترکیب خورا اوږد تاريخ لري . د پښتو ډېرو پخوانو شاعرانو او ليکوالو په خپلو اثارو کې دا ترکیب
کار کړی دی؛ د پښتو د عرفاني شاعرۍ ځلانده او تلپاته ستوري - رحمان بابا (۱۰۴۲-۱۱۲۸هـ ق) په يوه بيت کې
داسې وايي:

اوده پروت يې دا دي نه زده

چه په خوا لرم سفر

بل ځای وایي:

تر میز لاندي چا څه زده

چه دختر ده که مادر؟ (د رحمان بابا د دیوان خطي نسخه .)

د پښتو د نوښتگر او تخيلي شعر مخکښ - حميد بابا (تر ۱۱۴۸ ق پوري په باوري توگه ژوندی) په يوه بيت کي وایي:

که په څاڅکي صبر زده کړې ته صدفه!

په گوهر به دي سينه شي مشرفه (د حميد بابا د دیوان خطي نسخه .)

په دې ډول، په پښتو کي د جوملې خوندور او سم ډول دا دی، چي په دغه راز جوملو کي د ❖ نه راځي ❖ پر ځای د ❖ نه زده کړي ❖ يا ❖ نه پېژندني ❖ عبارتونه استعمال کړو؛ ځکه هم اسانه دي او هم سوچه پښتو؛ د مثال په توگه بايد ووايو: ❖ په دې ټکي نه پوهېږم . ❖، ❖ د پلاني نوم نه پېژنم ❖ يا ❖ ټول درسونه مي زده کړي دي . ❖ او داسي نور.

-زما په نظر باندي، زما په خاطر باندي. . .

د پښتو ژبي د بېلابېلو لهجو ځيني ويونکي په ورځنيو خبرو کي د ❖ باندي ❖ ټکی په بې ځايه ډول کاروي؛ مثلاً وایي: ❖ زما په نظر باندي که پلانی کار داسي وسي . . . ❖، ❖ زما په خیال باندي دا خورا ښه کار دی . ❖ يا ❖ پلاني دا کار زما په خاطر باندي وکړ . ❖ او داسي نور . که د دغو جوملو جوړښت ته پام وکړو، له ورايه گورو چي د باندي ټکی نه يوازي کاملاً اضافي او بې ځايه دی؛ بلکي جوملو ته يې نوره بې خوندي هم پېښه کړې ده . ښه به دا وي، چي په دغه راز جوملو کي د باندي کلیمه اصلاً استعمال نه کړو؛ او پر ځای يې و وایو: زما په نظر که پلانی کار داسي وسي . . . ، زما په خیال دا خورا ښه کار دی . يا پلاني دا کار زما په خاطر وکړ . او داسي نور، چي هم جوملي لنډوي او هم يې په پوهېدو کي د پېچلتيا او گران والي مخه نيسي. دغه رنگه، په ځينو نورو جوملو لکه: پلاني پر ما باندي انتقاد وکړ . احمد پر محمود باندي برید وکړ . ستا پر ما باندي پور پاته دی . او داسي نورو کي هم د باندي ټکی کاملاً زاید او بې ځايه دی . له دې ټولو جوملو څخه د باندي کلیمې په ايستلو سره نه يوازي جوملې په ويلو او ليکلو کي لنډېږي؛ بلکي ماناوي يې هم تر پخوا ډېره روښانه او واضح بڼه مومي . لکه څنگه چي بزگران او بنوال په ډول ډول بوتو او ونو کي د وچو او بې ځايه ښاخونو په پوجي کولو سره، د بوتو او ونو وده چټکوي، همدغه راز بايد موږ هم کوشښ وکړو، چي په خپلو خبرو کي د اضافي، بې ځايه او پېچلو ټکو مخه ونيسو.

په پښتو کي د ناوړو ترکیبونو شمېر ډېر زیات دی. د ټولو را غونډونه او څېړنه د دې لنډو خبرو تر حوصلې وتلئ کار دی. دلته مو د پښتو پوهو او حساسو لوستونکو ته له خرواره یو موټ وړاندي کړ، چي په دې اړه سترگي پرانيزي؛ او هر ځای ښه له بدو جلا کړي؛ خو په دې برخه کي د دې خبري یادونه ډېره ضروري ده، چي د نړۍ هیڅ ژبه (هستمېنه یا نېستمېنه) د پردو ژبو له لغوي پانگو او نورو فرهنگي ارزښتونو پرته، د بشپړتیا پورېیو ته نه سي رسېدای. ټولي ژبي د یو بل لغوي پانگو، علمي اصطلاحاتو او نورو کلتوري پرمختگونو ته اړتیا لري. پښتنو هم د تاریخ په اوږدو کي هیڅکله د پردو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو په وړاندي د تعصب او دښمنۍ لاره نه ده غوره کړې. په دې ژبه کي له اوستا، سنسکريت، هندي او پهلوي څخه نیولې تر عربي، دری، تورکي او ځینو نورو ژبو پوري، د پراخو ټکو او اصطلاحاتو کارونه ټول د دې خبري روښانه ثبوت دی. د ژبي د یومخیز سوچه تابه په لار کي افراطي هڅي باید په هیڅ ډول د پردو ژبو د ناوړو ترکیبونو د شړلو له موضوع سره مغالطه نه کوو؛ ځکه د پردو ژبو دخیل او مفعن سوي ټکي په پښتني چاپېر کي، زموږ له قوانینو او دودونو سره سم ژوند کوي. په بله وینا دغه راز کلیمو او اصطلاح گانو یا په افغاني ټولنه کي تر ډېري گچي پښتني جوله اخیستې ده؛ او یا په خپل نوي پښتني چاپېر کي لږ تر لږه د پښتو د ژبنيو قواعدو او گرامري اصولو تابع دي. د دې پر خلاف، هغه څه چي د ناوړو ترکیبونو په نامه زموږ سپېڅلي او لرغوني ژبي ته را ننوزي، په حقیقت کي له هغو کسانو سره ورته والی لري، چي له پردو هیوادونو زموږ کورني چاپېر ته راځي؛ مگر په هیڅ راز زموږ ژبي، ادب، کلتور او نورو کورنيو قوانینو ته غاړه نږدي. په زور او بې شرمۍ، تکلف او تظاهر غواړي زموږ د کور ارامه او سوکاله فضا خړه پړه کړي. ناوړه ترکیبونه او عبارتونه هم په پښتو کي د قیقا همداسي بدمرغي پاروي. د پښتو لغوي او گرامري جوړښت وړانوي؛ د هري ورځي په تېرېدو سره، زموږ د اصیلو ټکو او عبارتونو ځای نیسي؛ او په پای کي د سپېڅلي پښتو جنازه په خاورو کي ښخوي. له دې امله باید زموږ بیان هیڅکله د پردی ژبي رنگ او روح ونه لري. خبري او نظريې باید د خپلي ژبي له صرفي او نحوي دودونو سره سمې ووايو؛ نه دا چي په پوهي یا ناپوهۍ سره، د پردو ژبو د ژبنيو خصوصیتونو پر پله پل کښېږدو؛ او ژبه له خپلي اصلي او ولسي تومني څخه بې برخي کړو. ژبه د خلگو او ولسونو تر ټولو ارزښتناک او گران قیمته میراث دی، باید په هغه کي له بې ځایه لاس وهنو او تصرفاتو ډډه وسي. ژبپوهان، ادیبان، شاعران، څېړونکي او پوهان گرده د ټولني په غېږ کي سترگي غړوي؛ اود خلگو په سپېڅلي ښوونځي کي زده کړه کوي. په دې خاطر دپوهو کسانو ټولي علمي او مسلکي بریاوي د هغوی د ټولنیز چاپېر زېږنده دي. پوهان او ماهران، یوازي د پخو اسنادو او پیاوړو دلیلونو په رڼا کي کولای سي، د هغو عامو او څرگندو تېروتنو په سمولو کي برخه واخلي، چي د بېلابېلو عواملو په وجه یې د خلگو په ژبه، کلتور او نورو مهمو برخو کي ځای موندلی دی.

ماخذونه

- الف ت ، گل پاچا . لغوی څېړنه . کابل : پښتو ټولنه ، ۱۳۲۱ .
- امرځېل ، څېړنوال عزیزالله ، او نورو . د پښتو- پښتو تشریحي قاموس . څلور ټوکه . د میدیوتیک اوډنه او چاپ . کابل : د افغانستان د علومو اکاډیمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز ، ۱۳۸۳ .
- بېنوا ، عبدالرؤف . پرېشانه افکار . کابل : پښتو ټولنه ، ۱۳۳۵ .
- حبیبی ، پوهاند عبدالحی . آیا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي ؟ . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۱-۶ .
- ◆ . --- اشرف الوزأ . ◆ ورمه ۱ د ۱۳۵۳ وری : ۱◆ ۳ .
- پخواني کلمات او نوي مفاهیم . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۵۰-۵۴ .
- د پښتو ادبیاتو تاریخ . دوه ټوکه . کابل : د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی . ۱۳۲۵ . لومړی ټوک .
- د پښتو ادبیاتو تاریخ . دوه ټوکه . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۳۸ . دوهم ټوک .
- پښتو او پخوانی آریایي ژبي او د ځینو لغاتو مقایسه او پرتله . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۴۵-۴۹ .
- د پښتو ځیني نوي موندل سوي کلمات . کابل ۱۲ د ۱۳۵۳ کب : ۱-۹ .
- ◆ . --- د پښتو ژوندي کلمات په پخوانی فارسي کښي . ◆ کابل ۳۱ : ۱ (۱۳۴۰) . ۲۱-۲۴ .
- د پښتو لغاتو د تحقیق لاري . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۹۴-۱۰۳ .
- ◆ . --- د پښتو لغوي تطور . ◆ کابل ۲۷۹-۲۸۱ (۱۳۲۹) ۱۲۷-۱۴۷ .
- پښتو نثر ته کره کتنې . کابل : د افغانستان د علومو اکاډیمۍ د ژبو او ادبیاتو علمي او تحقیقي مرکز ، پښتو ټولنه ، ۱۳۶۰ .
- د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۱۰۴-۱۲۸ .

- حواشی و تعلیقات پټه خزانه محمد هوتک . کابل : پښتو ټولنه ، ۱۳۲۳ .
- زبان دو هزار ساله افغانستان یا مادر زبان دری (تحلیل کتیبه بغلان) . کابل : انجمن تاریخ کابل . ۱۳۴۳ .
- ◆ . --- د ژبو مشترک کلمات . ◆ کابل ۲ د ۱۳۲۴ غویی : ۱-۳ .
- ژبی او د تکامل قانون : آیا د ژبو سوچه کول ممکن دي ؟ شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۱۹۶-۲۰۴ .
- ◆ . --- قرب زبان پشتو به پارسی باستان . ◆ یغما ۱ فروردین ماه ۱۳۳۵ . ۲۰-۲۴ .
- د کلماتو مرگ او ژوند . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۷۴-۸۰ .
- نظری به ادبیات پښتو . کابل : د کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۷ .
- مومند، عبدالحمید، حمید بابا . د دیوان خطي نسخه . c.11 . بریتیش کتابتون . لندن .
- سربنی، عبدلرحمان، رحمان بابا . د دیوان خطي نسخه . or 4493 . بریتیش کتابتون . لندن .
- رشاد، پوهاند عبدالشکور . د پټي خزاني فرهنگ . دوې برخي . کابل : د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی ، ۱۳۶۲ . لومړۍ برخه .
- ◆ . --- د خیرالبیان لیکدود . ◆ خیر البیان د بایزید روښان، کابل : د کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۳۵۳ . ۵۵ ◆ ۸۰ .
- عمید، حسن . فرهنگ عمید . سه جلد، چاپ دوم، تهران : امیر کبیر، ۱۳۶۵ .
- لعل محمد کاکړ، او عبدالحی حبیبی . سپېڅلې پښتو . قندهار : طلوع افغان، ۱۳۱۸ .
- مخلص، علي محمد . د دیوان خطي نسخه . or. 6756 بریتیش کتابتون . لندن .
- معین، دکتر محمد . فرهنگ فارسی ۶ جلد . تهران : امیر کبیر، ۱۳۶۳ .
- هوتک، محمد معصوم . پرمعیاري ژبه دمعیارپه ژبه یوه څېړنه / www.benawa.com . د پښتو ژبي اړوند کتابونه .
- Dictionary of Legal Terms. London : Brockhampton, 1997.
- Gifis, Steven H. Law Dictionary. New York, 1992.

Gilmour, Lorna, Editor. Collins Thesaurus. Glasgow: HarperCollins, 2005.

Robinson, Mairi. Editor in chief. Chambers 21st Century Dictionary. Great Britain: Chambers, Cambridge University

Press, 1996.

A Practical English Grammar , 4th ed. London: Oxford University Press, 1985. , Thomson, A. J. & A. V. Martinet

John E. English Grammar and Composition. New York: Harcourt, Brace & World, Inc. 1958. Warriner,

Wehr, Hans. A Dictionary of Modern Written Arabic. ed. by J. Milton Cowman, 3rd. ed. Beirut: Librairi du Liban,

1980.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**